

JÉ LEN KOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT
1964 · 3

Számunk szerzői:

ALAKSZA AMBRUS
BASCH LÓRÁNT
BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS
BEDE ANNA
BENCZE LÁSZLÓ
BERTHA BULCSU
BESSENYEI GYÖRGY
CSANÁD BÉLA
DEMÉNY OTTÓ
EÖRY ATTILA
GYURKOVICS TIBOR
HERCEG JÁNOS
KALÁSZ MÁRTON
KOVÁCS FERENC
KRISTÓ NAGY ISTVÁN
LOVÁSZ PÁL
MÁTYÁS FERENC
MENYHÁRD ALFRÉD
ORDAS IVÁN
PÁKOLITZ ISTVÁN
PERNYE ANDRÁS
T. PRÓKAY ÉVA
RÓNAY GYÖRGY
SARKADY SÁNDOR
SZÁVAI JÁNOS
SZILY ERNŐ
TAMKÓ SIRATÓ KÁROLY
TAXNER ERNŐ
TIMÁR MÁTÉ
VARGA IMRE
VAS ISTVÁN

Rajzok:

KOVÁCS SÁNDOR
SZÁNTÓ PIROSKA

VISSZHANG

A pécsi „Jelenkor” c. folyóiratban olvasom a kitűnő folklorista, *Volly István* kedves visszaemlékezését jugoszláviai útjára. Nem Dubrovnikről is, bár ahogy az írásból következtetni lehet, nyilván ott volt nyaralni: a zenei szakembernek ennél is nagyobb élménye volt, hogy a boszniai keskenyvágányú vasúton fiatal kopácsi parasztleányeket hallott magyarul énekelni... Bárcsak sokan vennék észre, amit *Volly István* meglátott, és még sokan örülnének a magyar nótáknak Jugoszláviában, ahogy egészséges, szép parasztleányek szájából harsányan és szabad áradással szállnak messzire...

Herceg János

(Zágrábi Magyar Képes Újság,
1964. jan. 1.)

*

A „Jelenkor”, a Baranyai megyei Tanács folyóirata, igen érdekes különszámot adott ki Pécs múltjáról és jelenéről, a város szellemi életének alakulásáról, a pécsi irodalmi élet fejlődéséről...

A „Jelenkor” lapjain finom és néha mélyre hatoló jegyzeteket találunk Pécsről *Táj és történelem* címmel *Csányi László, Gáll István, Hunyady József, Kalász Márton, Kardos Tibor, Kopányi György, Szinyeyi Júlia, Takáts Gyula, Tatay Sándor* tollából. A vallomások arról szólnak, hogy mit köszönhetnek ezek az írók és tudósok Pécsnek és Baranyának?... *Granasztói Pál* kitűnő írása, *A régi Pécs és az új*, a város építészeti fejlődését és műemlékeit ismerteti...

(Magyar Nemzet, 1964. február 6.)

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

VII. évfolyam, 3. szám

1964. március

TARTALOM

VAS ISTVÁN: A szédülés (vers)	195
KALÁSZ MÁRTON versei	196
BEDE ANNA: Látomások a hegyen (vers)	198
TIMÁR MÁTÉ: Sztriptíz Havannában (novella)	199
BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS versei	210
ALAKSZA AMBRUS: Béke (vers)	212
MENYHÁRD ALFRÉD: Tavaszi verseny (vers)	213
VARGA IMRE: Kibírhatatlan szombat (novella)	214
SARKADY SÁNDOR: Üdvözlég (vers)	220
LOVÁSZ PÁL versei	221
GYURKOVICS TIBOR: Útravaló (vers)	222
KOVÁCS FERENC: Bicegek (vers)	224
EÖRY ATTILA versei	224
T. PRÓKAY ÉVA: Gyerekek (novella)	225
DEMÉNY OTTÓ: Fiú kutyával (vers)	228
Mai bolgár költők (Szily Ernő fordításai)	229

HORIZONT

MÁTYÁS FERENC: Költők a „szent király városá”-ban	234
---	-----

HAGYOMÁNY

BASCH LÓRÁNT: Emlékezés Babits Mihályra	242
---	-----

MŰVÉSZET

BERTHA BULCSU: Két sikeres bemutató Pécsen	249
TANER ERNŐ: Büchner bemutató Budapesten	252
SZÁVAI JÁNOS: Diderot a színpadon	254

VITA

PERNYE ANDRÁS: A zenei vitáról - - - - - 257

JEGYZET

BENCZE LÁSZLÓ: Nyílt levél Németh Lászlónak - - - 268
RÓNAY GYÖRGY: A „Rekviem” margójára - - - 271
PÁKOLITZ ISTVÁN: Lektor munka a Jelenkornál - - - 276

SZEMLE

CSANÁD BÉLA: Thurzó Gábor: Bárány az akolban - - 279
TAMKÓ SIRATÓ KÁROLY: Gereblyés László:
Túl a határon - - - - - 281
KRISTÓ NAGY ISTVÁN: Hajnal Gábor: Farsang-temetés 282
BESSENYEI GYÖRGY: Baráth Lajos: A díszhal - - - 283
TAXNER ERNŐ: Nemeskürty István: A magyar széppróza
születése - - - - - 284
HERCEG JÁNOS: Csuka Zoltán jugoszláv irodalom-
története - - - - - 285
ORDAS IVÁN: A legújabb Helikon - - - - - 287

RAJZOK

SZÁNTÓ PIROSKA - - - - - 197, 211, 223
KOVÁCS SÁNDOR - - - - - 256, 263, 288

Jelenkor. A Baranya megyei Tanács lapja. Megjelenik havonta

Szerkeszti:

BERTHA BULCSU (a prózai rovat vezetője), CSORBA GYÓZÓ (a lírai rovat vezetője), PÁKOLITZ ISTVÁN (munkatárs), PINTÉR ZOLTÁN (a kritikai rovat vezetője) és TÜSKÉS TIBOR (felelős szerkesztő)

Szerkesztőség: Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet. Postafiók: 24. Telefon: 13-05.

Szerkesztőségi órák: kedden és csütörtökön 18-19 óráig.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Kiadja a Baranya megyei Lapkiadó Vállalat Pécs, Hunyadi János u. 11. Telefon 15-32 30-00. — Egyes szám ára 6,— Ft. Évi előfizetés díja 72,— Ft. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hirlapirodánál (Budapest, V. József nádor tér 1.) Egyéni előfizetési csekk számla száma: 61 068. Közületi előfizetési csekk számla: 61 066, vagy átutalással az MNB 8. fióknál vezetett egyszámlára.

Felelős kiadó: Braun Károly

64-488 Pécsi Szikra Nyomda — F. v.: Melles Rezső

Vas István
A SZÉDÜLÉS

*A szédülés betegágán
Megtudta végre: minden szédület volt,
Mióta a születés kivetette
A kavargásba, szédülés
A kamaszkor elkábitott sötétje,
Az izgalom, a tompaság,
A szerelem tántorgó léptei,
Tapogatózó ujjainak riadt
Szégyenkezése, szemkápráztató
Villanófénye a felismerésnek,
Hirtelen bit, imbolgó kételyek.
A tudás forgatag atomjait
Összetartó, központi szédülés,
A fogságok és a menekülések,
A megtalált és elvesztett egyensúly
Ott lüktetett az agy lebernnyegén,
Míg mozdulatlanul, fegyelmezetten
Feküdt vakon, vízszintesen
A szédülés betegágán.*

*Hány bét telt el? Aztán felállt, elindult
A keskeny úton, kőválygó kövek közt
És óvatosan rakta lábait
Az ölés meg a lemondás között,
A Kárpátok medencéje fölé
Ködsapka szállt, az ő fejében is,
A koponyán belül ködsapka ült,
Szorította az eszmélő agyat,
Hideg volt, köveket és csontokat
Ropogtató, hideg homály,
De a kihalt, néma, letepert vidéken
Azon a napon némán és titokban
A fákban megindult a nedvkeringés,
Az új szerelem, a tavalyelőtti,
A minden időt megelőző,
A természet tavaszi szédülése.*

Kalász Márton

A H Ó

A hó, a légies szakáll,
körüllengi az utcalámpát –
akár pohos aknában állna.
Hallani a dörgést, az éji
közlekedés konok uralmát,
a csúszdát a széntelegen.
Nem mozdonyok elakadása,
autóoszlopok bolyongása,
nem megkéssett balászbajók
siralmának ideje még ez.
Üzemek grafitcsarnokában,
kályhánál a váróteremben,
az elfülő kirakatok közt,
falun, úton a hideg átjár.
Parkokból riadtan kilépnek,
kék szemüvegű arc tűnődik
a röpterek fény-ajtájában.
Valaki még, még hazaérne.
Bűfék elvadult fogsorában
szállók lakói morzsolódnak
öregék, edzett kikiáltók.
És nyugalom a téli házban.
A zenét megvérzi a távol,
a sejteket omlás kísérti.
Késeket zúg körül az alma,
égtájak delejét a csillag.

NEHÉZ HARC

Hölgyem: így pusztítom magam,
elbízó pukkancs, néma csúfolódó.
Nap foltja: nő, velem már nem suban
vízpart ráncos zöldjébe; dúúú-dúúú! –
soká szédül kanyarba a hajó.

Én, mint nyelo az erdes magot,
pörgetem magam, mint érmét a zsebben.
Gyönyörűen a hantra nem rogyok,
mert ingem alá a kést odadöfték –
otthon vagyok, elmélkedem.

Sorsomhoz kürtszó kellene.
Széntelep, kondenzáció, kiáltvány,
s az évszak két áttetsző véglete
közt idegem amire adtam,
pufók-ésszel csap vissza rám.

Hölgyem: a feloldás merő
fényűzés ma se volna még! Kialva,
rózsásra dörgölt kedvvel – az idő
szárnyainkat kék égbe tárná,
bolygókat szülne szívünk mámora.

Szántó Piroska: Virágmadonna (tus)

LÁTOMÁSOK A HEGYEN

Fák nyikorgó, görcsös, táruló életek,
mire készült a gazda, mikor
gyökereiteknek az árkot kiásta?
Látta-e már
unokái vérlepte lábanyomát,
s a bolondos bimbókat, jövődő napsütésnek villódzó búrjait,
a gyümölcséhes jövevényeket, tolvaj gyermekek surranását.
férges dözsölését, villámok dübögését, a könnyörtelen haltazubogást?
Fák, mindenkori szüretetek elébe kicsordult életek,
miről álmodozott a gazda, mikor azt az árkot kiásta?

Útak, kőnyíl-utak,
aki a térképen meghúzta vonalaitok,
mire sóvárgott akkor?
Száguldásra, imbolygó káprázatok hajszolására,
robogó fényszörókra az éjben, megmarkolható üstököscsövákra?
Micsoda távoli oszlopok buzalaival akarta szívét összekötni?
Micsoda magasságok mérgeivel fájdalmait elaltatni?
Útak, kőnyíl-utak,
aki a térképre ráálmodott,
valami boldog célnél elnyugodott-e végül?

Nyögő téglák, vasak,
miként forrtatok össze falakká?
Mi lendített egymásra nap-nap után?
Harag, hiányérzet, elszánás vagy életöröm
feszült a duzzadt markok mozdulatában?
Szitkozódó pincelakók, sápadt cigánylegények, férfilelkű lányok
pillanataiból szilárdult boltozatok, szegletek,
nyögő téglák, vasak,
belésüvit-e otthonná gömbölyült zugaitokba
az otthontalanok számtalan kérdése, nap-nap után?

Bálnacsúszású felbők,
micsoda óceán neszeit loptátok a magasba?
Habok barsognak, bajó hörög, zászló nyerít,
egymást faló halak nyeldekelnek, hegy tántorog,
álerágott csontvázak hemperegnek ragadozó húsvirághalmokon.
vihar és kocsonyás némaság felesel, víz éggel egybegőzől,
ragyog egy kikötő, de onnan nincs többé vízreszállás;
Bálnacsúszású felbők,
micsoda óceán neszeit loptátok a magasba,
s hol zudítjátok alá a mélységek megfejthetetlen látomásait?

SZTRIPTIZ HAVANNÁBAN

I.

Délután, úgy estefelé inkább, különösen szép idő volt ma egy hete. A nap vidáman kacagott, akár a völégény a legénybúcsún, amikor összes könnyelműségét a cimboráinak ajándékozta, s ahogy sugárzó örömét ráhintette a tenger végtelen vizére, kacagni kezdett az is. Hullámai táncolva szépitették kék ráncukat az égi gavallér aranyló mosolyával, s amikor játszi szeleburdiságuk a partig űzte őket, akkor sem rohamozták az öböl sziklazátonyait olyan erővel, mint máskor, inkább szelíden hömpölyögtek közöttük, patyolat habcsomókat vertek csipkés szegélyeiken.

Távol, ahol már aláhanyatlott a vízözön, színes vitorlavásznak ragyogtak ott. A Paseo sugárút iránt, ahol a közeli utcák kanálisai a tengerbe torkollanak, hatalmas cápák viaskodtak a szennyvíz egy-egy ízesebb falatjáért, s a küzdelemben hol szilvák hátuk, hol elefántcsontszin hasuk villant elő az örvénylő hullámok közül. A mórsvonalú egykori spanyol végvár, a Morro-erőd mellett óriási angol kereskedelmi hajó úszott délkeletnek, s a Malecon-sétány mellvértjére dülve százak küldték utána álmait, vágyaikat, vagy kíváncsiságukat...

Minek keverném tovább a színeket, délután, úgy estefelé inkább, különösen szép idő volt ma egy hete...

Barackvirágot kergettem, végig a Paseo sugárúton, egészen a Línea keresztutcától a tenger felé, s úgy hancúroztunk a napfényes augusztusban, ahogy a pillangók ünneplik a szerelmet. Kacagtunk, csókot dobáltunk egymás, s a nyitott ablakok felé, szeleburdi ifjúságukra emlékeztettük a fehérfejű járókelőket, hiszen a lángvirágú framboyenfák madarai is kacagtak a fejünk felett, pedig ők beszélni is tudtak volna egymással. Merthogy én nem tudtam angolul, franciául se, a japán leány németül, oroszul, így nem igen maradt más a teleszájú kacagásnál. Legfeljebb, ha a valamikori iskolai angol roncseit is felsorakoztattam, Thomas Moore *Those evening bells* kezdetű költeményét, az asztali áldást, a Hamletből, hogy: *To be, or not to be, it is the question*, de hát ez az egész, cakkumpakk kevesebbet mondott egy szerelmi vallomást helyettesítő, teleszájú kacagásnál...

Megérkezésem másnapján ismerkedtem meg Barackvirággal, méghozzá igen gyötrelmes körülmények között. Az ebédlőben ültünk Liviuval, kétnapos román barátommal, s már egy órája hasztalan várakoztunk az ebédünkre. Minden pincér elrohant mellettünk, hiszen a legegyszerűbb kubai levesre sem futotta a nyelvtudásunkból, az ebédlő pedig tele volt, s melyik pincér ér reá a mutogatás hieroglíáit fejtegetni, amikor tizen is hívják? Liviu már azt is kétségbe vonta éhségében, hogy a spanyol a latin nyelvcsaládhoz tartozna, s érvelése igazolásaképpen olyan ékesen káromkodott magyarul, akár negyvennégy órával azelőtt az újfoundlandi Gander repülőterén, ismerkedésünk éjszakáján, amikor a lábára léptem. Nem esett nehezére, hiszen újsütetű barátom az egyik szatmári faluban született...

A pincérek ránk se fűtyültek, Liviu káromkodott, én pedig teljes apátiába estem. s megettem bánatomban a környező asztalok összes pogácsáját, amikor halántékomban éreztem, hogy valaki figyel. Csinos japáni leány ült a szomszédos sarokban, üdvözlő meghajlásomra felállt, odajött, s felkínálta a segítségét. Angolul. A második meghajlásra leült közénk, a harmadikért pincért szólított, s pillanatok alatt televarázsolta az asztalunkat minden földi jóval, amire csak rábólintottuk az áment. Ettől kezdve egy asztalnál étkeztünk, s a japáni leány új nemzetközi nyelvet fabrikált, hogy táplálékhoz juttathasson bennünket. Búú lett a tehén, bee a bárány, röff-röff a sertés, sá-p-sá-p a kacsa, úszó kézmozdulat a hal, kikirik a csibénép. Igaz, hogy rendelések idején rekedtre kacagta magát a szomszéd, mi viszont minden étkezésnél megtöltöttük a börtarisznát, és... egy szó, mint száz, beleszerettünk a tolmácsunkba... Pedig még a nevét sem tudtuk, ezért kereszteltem sintóhitűből - Barackvirággá...

Délután, úgy estefelé inkább, nagyon szép idő volt ma egy hete...

Kergettem Barackvirágot. Úgy lengedezett kezemben az udvarlására szánt láng-vörös virágú framboyenág, mint valami vénuszi ostor, mellyel a megadás révébe terelem. Lihegve futott, már-már fáradozott. Néha arasz sem választott el attól, hogy virágmintás selyemruhájánál fogva megragadhassam, ilyenkor azonban növelte a tempót, s kikacagta korai roményeimet. Így értünk a tengerpartra, ahol a Paseo sugárút az autószerládába torkollik, melynek betoncsíkjaian örült tempóval száguldózó soktucatnyi gépkocsi állított sorompót Barackvirág kecses menekülése elé...

– Megvagy! – kiáltottam, és furcsán megvizsktettem a szám. Ujjaim hegyével már bársnyos bőrű karjának melegét is éreztem, amikor a könnyelmű gerlice kacagva hátrafordult, füget intett, majd a száguldó gépkocsi forgatag közepébe ugrott, s egerutat nyerni igyekezett egy ezüst Hudson, egy citromszínű Rolls Royce, meg egy kék Buic között...

Csikorduló fékekkel leállt a forgalom. Fürgenyelvű sofőrök szépejtésű Madonnával káromkodtak. Őten is kérdezték, nem történt-e baja, s már a szívhallgatóját is széphalmú keblei közé tolta egy orvos, mire a sarkantyús csizmás közlekedési rendőrök antennás motorkerékpárjaikán odaszírénytak...

Jegyzőkönyv, tíz peso büntetés. Egy vas sem volt nála. Irány a rendőrség. Ijedten, segítséget várva reámtekintett. Ekkor melléje léptem, mélyen meghajoltam a legrangosabbnak látszó fejavadás felé, kettétörtem a lángvirágú framboyenágot, felét a kezébe nyomtam, s addig hajtogattam: donna, donna, donna, hogy a felesége önagyságának küldöm, míg a füleig nem szaladt a szája. Szélesgesztusú gráciával megköszönte, lenéző fitymálással elintézte az orvost, aki az orra alá tolta a válságdíj tízpesost, búcsút szalutált, majd az út közepére ugrott, karjával jelezte, ki jöhet, ki mehet az orra villámhárítója után...

Az angol hajótól hozzánk hűségesedett a tengerpart népe. Egy jóarcú férfi – miután kézzel-lábbal megmagyarázta, hogy a közeli Népbank könyvelője – a második horgászbótját kínálta ajándéknak, copfos négerleány tüzes öleléssel magához rántotta, szájoncsókolta Barackvirágot (irigyeltem is érte), a mindenütt jelenlévő ifjúság öt perc alatt emlékül zsákmányolta összes pénzemet, jelvényemet, gyufámat, cigarettámat, s már éppen a nyakkendőmet bogoztam, mikor Liviu odaért...

Úgy látszik megirigyelte népszerűségemet, mert rafinált támadásba lendült...

– Légy olyan szíves, mondd meg Livianak (mert ő szerénytelenül így hívta a japáni leányt), hogy én idejében visszarántottam volna a járdára, nem teszem ki a halálos veszedelemnek...

Mélytűző sremeiben a káröröm kékes tüze villant, mosolygássá változott, úgy suhant tova kreolbőrű, szép férfiarcan...

Liviu éppenúgy vágyakozott Barackvirág után, mint én (talán még türelmetlenebbül is forró latin vére miatt), csakhogy két tucat angol szóval kevesebbet tudott, így szerencsétlenségére hozzám kényszeredett, ha hódolni akart neki. Ilyenkor elhadartam két sort a Those ewening bells-ből, vagy az angol asztali áldásból, viszonzásul valami közhelyet lódítottam, s rákacsintottam Barackvirágra, aki harmadjára már „vette a lapot.”

– Miért nem mondd?! – sürgetett kérdezve Liviu.

Mit tehettem, elhadartam hát vallomása helyett az asztali áldást...

– For what we are about the receive, may the Lord make us trully thankful. Am... – Az amen többi hangját ijedten visszanyeltem, nehogy elégtelenre vizsgálzzak a nyelvvizsgán...

Barackvirág Thomas Moore két sorával fizette ki Liviut...

Those ewening bells, those ewening bells,
how many a thales their music tells...

Liviu szomszéd majdnem léggömbbé változott a boldogságtól...

– Hallod, komám, még ez a bikfanyelv angol is költeménnyé szépül a száján. Mit is mondott?

- Azt, hogy megtisztelted a kedvességeddel, de... ne haragudj érte öregem, azt mondta, hogy akkor is engem érez maga mellett, ha nem vagyok mellette...

Liviu keserű nyálat nyelhetett, mert belécsúnyult az arca...

- Érthetetlen... Nem vagyok hozzászokva...

Beszélgetésünk érdektelenné vált a parti közönség számára. Egyedül maradtunk. A nap addig kacagott a nyugati égen, míg belé szakadt. Lassú, tehetetlen gördüléssel legurult az ég aljára, s kiömlő vére végigcsordult a hullámzó óceánon. Hűvös szellő sepert végig a tengerparton, s a napnyugati ég biborkárpítja mögül előbújt az ezüst Vénusz, az est-hajnali csillag. Valahol a messzi vizeken ringadozó halászhajók valamelyikén fájdalmas-lágyan megpendült egy gitár, nyomában tíz, húsz, ki tudja hány, száz hangból egybefonódó ének követte, s amikor megálltunk a Hotel Riviera előtt, úgy tűnt, mintha az egész Karib-tenger érzelmenteli spanyol szerenáddá változott volna...

S ekkor szándéktalan-véletlenül valami nagyon szép csillant elő valamikori angol szekundáim árnyéka alól. A lángvirágú framboyenág nálam maradt felét a japáni leánynak nyújtottam, s a fülét rejtő hajába súgtam:

- Szeretlek! I love you, I lovey you wery much, dear Barackvirág!

Elpirult, lángragyúlt arcát elfordította egy percre, majd megcsókolta a virágzó ágat, kedvesen arculategyezett véle, s futva elvegyült a szálló halljának gomolygó emberforgatagában...

Úgy álltam ott az eget-földet betöltő alkonyi zsondulásban, mint aki csodát látott. Fejtegettem a mozdulat hieroglifáját, s talán szárnyakat ad a remény, ha Liviu karon nem ragad...

Csak ennyit mondott:

- Ez nem korrekt játék, uram! - de ebben az is benne volt, hogy irigyellek. S máris ott hagyott a huszonnégy emeletes betonmonstrum tövében, szívémben a framboyenszagú örömmel, ami úgy fészkelődött, akár pihés otthonában a fecskemadár...

Az ég lassacsán szürkébe fakult, a tenger elsötétedett, s a város másik oldalán, valahol messze, megkondukt egy harang...

II.

Két-három napig ábrándvilágban éltem, figyelemre se méltattam, hogy Liviu elkerül. Étkezéseknél biccentettem ugyan feléje néhányszor, helyet mutattam az asztalnál, hanem jókomám mindannyiszor komoran leszegte a fejét, annyiba se vett, mint az őszí avart, amire rátapos. Ha néked is - így, nekem is így, ennyiben maradtunk...

Barackvirág is megváltozott. Tízszer kedvesebb lett - ha a kedvesség számokban kifejezhető -, de sokkal kevesebbet kacagott, s olykor-olykor úgy elrövedezett, mintha más bolygót tisztelt volna meg a lépte. Amikor kacagott, az sem úgy csendült, mint a fülemülének, gerlicebúgás volt az inkább, szomorkás, amit annál kevésbé tudtam megfejtetni, mert a szeme fókusza izzani kezdett, valahányszor egymásra néztünk.

Egyre a népes helyeket kereste vélem, etetett, kínált - csak inni nem hagyott -, mosolygott előítéleteimen, s parázsforró kis kezeivel megsimogatott, ha legyőztem őket. Így ettem a kedvéért (életemben először) kagylót, osztrigát, békát(!), sőt... De ennek a sőt-nek külön története van...

A vallomás harmádnapiján nem fért már bennem a szerelem, a nyelvem sánta volt méltó mondatokba öltöztetni a vágyat, így hát a kéz és láb jelbeszéd meztelen realizmusával elmagyaráztam Barackvirágnak, hogy... nagyon szeretném kimonóban látni...

A szája néhányszor visszakérdezett, mintha nem értette volna, valami kínai dolgot emlegetett kimonó helyett, amit csak ötödszörre értettem restaurantnak, s bár a szeme fellázadt, parázsló nézésével mást mondott, mint az ajaka, nem tehettem mást, meghajoltam szándéka előtt, s elindultunk a kínai vendéglőbe...

Száz utcák százege kacskaringója után kínai lett körülöttünk minden cégtábla, ferde az összes szem, a szóbeszéd madárcsicsergés, s minden következő lépés olyan bizonytalan, mint a csukott bimbóba zárt rózsa színe. Az utcák hangyaboly-népesek. Labirintusaik között annyi vándorkereskedő kínálhatta csicseregve az áruját, azt gondoltam, játszadoznak, hiszen a megteremtett öt világon együttvéve se élhet annyi vevő,

ahányat pénzteleenné ne tennének félóra leforgása alatt. A lépcsőkön, kapualjakban tíz-száz-szakállas öregek kuporogtak teljes közömbösséggel arcukon, ahol pedig tenyeri tér jutott alájuk az öles-szűk utcák között, annyi ferdeszemű, egy-kínézetű kisgyerek játszadozott azon, hogy nem látszott tőlük a föld. De valamennyi kacagás, bukfenc-hányó vidámság nélkül, koravén komolyan, mintha a hatezeresztendő történelem, s a háromnegyedmilliárdos jelen összes gondja az ő zsenge vállalkra nehezedett volna...

Végre, valahára megállapodtunk a lampiondiszes étterem előtt. Legfőbb idejében, mert ha még egy órahosszat megyünk, a tömeghatás kényszerében nyilván jómagam is csicseregtem volna...

Fel a negyedik emeltre. Jól kezdődött minden. A környezetben volt valami mese-szerű, vagy templomi, az ablakokból pompás panoráma nyílt a zegzúgos városrészre, s a copfos pincér olaszosan lágyan ejtett angol szavak kíséretében, alig helyezkedtünk el, máris az asztalunkra helyezte a tele tál otthonihoz hasonlatos, gőzölgő, zsírkarikás húsleveset...

Hála a dohánytermelő Atyaúristennek – gondoltam –, máma úgy jóllakok, hogy két felé áll a fülem...

Perc alatt üült a tányér, de a ferdeszemű atyafi máris telemerte újra...

– The Old... Mr Hemingway... – és csicseregte, dicsekedve csicseregte tovább, hogy Az öreg halász és a tenger halhatatlan írója két-három liternyit is elfogyasztott ebből a levesből. Mert ez a szakács-csoda valódi karibentengeri tiburon... jaj Istenem!... csapaleves...

Elsötétült előttem minden, s ha percen belül rummal nem itatnak, nyilván kibor-zadok a világból. De a cukornádlelke Bacarditól, meg Barackvirág féltő simogatásától percek alatt magamhoz tértem, s amikor az a sátáni kacagás felharsant a hátam mögött, már ahhoz is elég erőt éreztemben magamban, hogy üssek, ne nézzem hová.

Liviú ült a szomszédos asztalnál, mely recsegve roskadozott fél-Kína egyévi ter-

– The Old... Mr Hemingway... – és csicseregte dicsekedve csicseregte tovább, csiklandozta volna a hónaalját.

– Most legénykedj! – mondta villámló cinizmussal. – Párbajra hívlak, ki eszik többet. Livia lesz a bíró.

Olyan kihívó volt, nem lehetett kitérni előre...

A leány, szegényke, oltalmazott volna, de vissza lehet-e tartani a berzenkedő ka-kast a sarkantyúpengéstől?!

A pincér Liviú intésére rohamra indult s mintegy vezényszóra, terült, üült, üült, terült az asztal. Sült pillangó, fecskefészek, rothasztott tojás, a halál se tudja, mi, mi nem. Míg a jóillatú sült kolbász sercegni nem kezdett előttem, Liviú ugatni kezdett, én pedig a másodperc tizede alatt papagálysínűre festettem az asztalt...

Olyan beteg voltam, az autóg is karolva vittek. Egész éjjel a vacogtató hideg-rázás, s az izzasztó hőhullámok senkiföldjén hanykolódtam. Barackvirág hűsvizes szivaccsal törölgette a homlokomat, citromlével itatott, sőt megberetvált (bár ne tette volna a drága!), és román gyártmányú kölnivízzel mosta le utána az arcomat...

Azt hittem megölt a féltékenység. Esettségemben az égvilágon mindent mögéje gondoltam annak a kölnivizes üvegnek, s gyanúmat még az is gyámolította, hogy Liviú egész délután, este, éjszaka, másnap délelőtt sem jelentkezett. Csak másnap délután, akkor is cujkásüveggel a hóna alatt...

A szerencsés vetélytárs tort ülni készül a nyomorúságom felett – gondoltam. – Nem mutathatok esettséget, ha belépusztulok is...

Barackvirág valami fogadásra ment, azt mondta, csak este kilenc után tér vissza, nem volt aki visszatartson.

Cimborámon nyoma sem látszott a győzelemnek, sőt mintha kicsinykét szomorú lett volna. Még a gyámolítása is őszintének tűnt, amikor a cujkás üveget a szájamhoz nyomta.

- Igyál testvérem, orvosság ez. Én is ezt használok a bánat ellen.
- Nem kívánom, Liviú.
- Haragszol?

- Nem én.
- Akkor igyál.

Megköttyogtattam az üveget, akár a jó kotlóst az anyai ösztön. Ő is. S azután megint én, és így tovább, szerre, még a fejembe nem gőzölt a mámor, szívembe a marcangoló féltékenység.

Liviu cimborám pedig tépett logikával olyasmit magyarázott, hogy az élet tulajdonképpen meddő sóvárgás az elérhetetlen után. Tulajdonképpen csak az önfeledt pillanatok érnek valamit, mert ilyenkor elszakítjuk azt a pányvát, mely a sorsunkhoz kötöz.

Mire kiürült az üveg, halkított hangon, akár a kísértő lélek, suttogni kezdett...

- Samu, a fizetőpincér, tudod az, aki Nagybányán született, eladta a filmfelvevőgépem... Bóven akad pesóm... Azt is tőle tudom, hogy a régi városrészben működik egy sztriptízbár... Gyerünk el...

- Nincsen pénzem - oldózkodtam, bár a fülem hegyén ugyan fészkelődött az ördög. - Igaz, hogy még sztriptízt sohasem láttam...

- Antarktis az nekünk, fiú... Akkor is meg kell ismerni, ha ítélkezünk felette... A pénzre ne legyen gondod...

A Liviu kölnijének ugyanaz az illata volt, mint amivel az én arcomat... a beretválás után...

Bocsájtod meg az esendőséget, Barackvirág...

III.

A taxisofőr gonoszkodva nevetett, amikor uticélunkat megnevezte cimborám, és Samura, az orgazdahajlamú fizetőpincérre kacsintott, aki nagynehezen egyszerre kalauzolásunkra vállalkozott.

Furcsa sorsot cipelt a hátán ez a Samu. Mintha sokágú híd lett volna nyelvek, tájak, népek és foglalkozások között. Elmesélte jószívvel még az első találkozásunkkor (közbevetve, hogy dollárt, fontot, márkát, fotocikket, órát, ékszert a legmagasabb napi áron vásárol, s aranyzálogra kölcsönt is ad), hányszor cserélt hivatást, meg hazát. S ez a sofőrrel való kacsintás-váltás közben mind a tudatomba idéződött, miközben a gépkocsi tovaillant a sokszínű neonfények alatt.

Volt lakatosinas, pék, cukrász, önálló szabó, de a gyűszű-cérnát hamarosan cserbenhagyta a labdarúgásért. Játzott az MTK-ban is, majd profi lett, s előbb román, majd tuniszi, délafrikai, török, hondurasi, kubai színekben üldözte a repülő labdát. Tíz esztendő alatt bejárta a világot, s mielőtt kiöregedett volna, eltörte a lábát. Így lett belőle pincér, de lehet, hogy csak jövedelmezőbb titkos foglalkozásait rejtette véle...

- Hány nyelven beszél? - kérdeztem.

- Értek magyarul, zsidóul, románul, németül, angolul, spanyolul, de nem adnak el oroszul sem - felelte dicsekvés nélkül.

- És milyen nyelven álmodik?

- Értetlenül nézett...

- A pénznek nincs nemzetisége, uram...

Suhant a gépkocsi. Eltűntek már a tengerpart hivalgó felhőkarcolói, az illatozó kertek ölébe rejtett erkélyes spanyol villák, a lángvirágú framboyenek, felső leanderek, sokszínű neonhirdetések, s szaporodtak a deszkakalibák, gyanúsítottözetű ácsorgók, a teleszájjal kacagó négerlányok. Rejtettfényű ablakok mögül gyorsulóütemű dobzó, líhegésbe sebesedő énekhang, kéjeszöngésű sikoly szökött az éjszakába, s hirtelen megálló gépkocsink majdnem elütötte az út szélén, piktorlétra két szárazként összetámaszkodó szerelmespárt.

Liviu nagyúri mozdulattal fizetett, Samu villanylámpát villantott elő a zsebéből, s alig mehettünk öt percig egy gyanússzagú utcán, máris kaparászni kezdett egy hosszú deszkabarakk ajtaján...

Bentről erőyes asszonyhang felelt a neszre, majd araszos rés tárult elénk, melyen izzadság, kölnivíz, rum, szerelemsszag tódult kifelé, hullámokat ringva a bűz és az illat között...

Minek jöttem én ide? – kérdeztem önmagamtól szóval, s a lelkiismeretem nyugtalanodni kezdett. A pillanat foszlánya elémvillantotta Barackvirágot is, de Liviu egyre tolt befelé, a rikácsoló asszonyhang sürgetett, a szerelemszag ingerelt, s a hetek óta szentéletre kényszerített test fellázadt a gyeplőjét tartó akarat ellen.

Mentem a zseblámpa sápadt fényköre után, s amikor Liviu-ra lestem, zöldesejtelmesen izzó vágytüzeckét láttam parázslani a szemében. A Samu sarkába léptem. Spanyolul káromkodott. A kemenceterjedelmű asszonyság pedig félrerántott egy függönyt, s máris elébünk tárult a tiltott látványosság, mely fejenként tíz pesót ért...

A padlónál talán fél méterrel magasabb dobogón, lassú, vontatott táncmozdulatokkal, három, szinte bálvánnyá kozmetikázott arcú nő vetkezett. Egy néger, egy mulatt, és egy fehér. Tompított zöld, vörös, lilaszínű fényt vetítő reflektorok vándoroltak időmaik között, néha keresztezték is egymás útját, s ha valamelyik átsuhant a kikészített arcukon, semmi életet nem talált azon.

Rejtett zenekar szolgáltatja a ritmust, rikácsoló szaxofonnal, dübörgő dobokkal, a lányok álmos macskaként nyújtózó táncmozdulatokkal vetkeztek, s amikor egy-egy ruhadarab lekerült, a nézőtér mindent egybemosó félhomályából angol, spanyol mondatok, kacagás, mélyülő lélekzetvétel, üvegkotyogás hangzavara követte.

Kicsikét megkéstünk, már a kombinénál tartott a „műsor”. Miközben egy óriástermetű, foghíjas néger pincér elénk helyezte a kötelező fogyasztás deci-deci rumot, lekerült az is, hogy a részeg szemek néhány pillanatig szabadon legelészhessenek a pénzükért.

Liviu komám oldalba könyökölt...

– A mulatt... Jó nő, mi?

Nem volt időm válaszolni, mert az előttem ülő matróz részegen tántorogva felállt – a szavak angolul recsegték a fogai között –, a pódiumig tangózott, karonragadta a néger leányt, és se pardon, se bocsánat, vonszolta volna, ki tudja, hová, ha hagyják. De a foghíjas pincéróriás néhány jólelhelyezett horogütéssel visszairányította a székére, ahol bánatában jót húzott a poharából, majd teleszájjal horkolni kezdett, akár a jólakott hízosertések a tisztaranyalt vályú körül.

Samu pincér a fülemhez hajolt...

– Ne sokat beszéljenek erről... Castróék tiltják, büntetik... A leányokat átnevelik... Tudja, mekkora élet volt itt azelőtt?

– El tudom képzelni – sügtam vissza érdesre sikeredett hangon, majd gondolatban folytattam tovább. – Láttam Guantanamóban a kisöport szerelem-negyedet... Nem tudom, akad-e sok olyan rendes ember, akinek hiányozna az az „akkora élet”...

A „műsor” egyre tartott, forrt, forralt a végkifejlet felé. A zene ritmusát már nem a fül, a regisztráló agy érzékelt, hanem a kantárfavesztett ösztön, s mire már csak a harisnya, meg a túsarkú cipő maradt a leányokon, szégyen, nem szégyen, én is ordítotam, akár a többiek...

– Desnudare...! Strip...! Levetkezni...! – S nem tudom miért, talán a tömeghisztéria elleni lázadásból, németül is utána üvöltöztem: – Zieh... dich... auuus!!!

A feketehajú fehér striptáncosnő a hangom irányába fordult – hiszen a félhomályban nem láthatott –, s féltaktussal elmaradt a társaitól. Ezért, amikor a teljes lemeztelenedés után hirtelen felgyulladtak a normálfényű lámpák, s a másik kettő orkánló tapsfengveteg kíséretében kiszaladt a színpadról, ő utoljára sodródott. Az ajtóban tétován megállott egy percre, és úgy tűnt, mintha felém intett volna.

Előbb azt hittem, az ördög kápráztatja a szemem, érzékeim villantják délibábbbá azt, amit szeretnének, de Liviu cimborám a vállamra csapott, s irigység-zöngésű kacagásával hitelesítette.

– Téged hív! Nekem ugyan nem kellene a saját kenyerén se a keszeg csukája... Különben is az egzotikumok...

Valamit morgott még a Karib-tengerről, a mulatt sztriptáncosnőt Gauguin tahiti modelljeihez hasonlítottatta, én azonban a kivilágított nézőtérhez hűtlenedtem tőle (mert, őszintén szólva, sokkal jobban érdekelt a törvényen kívül helyezett alvilág, mint néhány konyakszagú, balkezes hasonlat), így hát nem is emlékszem a szavaira.

Ecsetre méltó társaság gyülekezett össze a titkos sztriptizbár „alvilágában”. Angol tengerészek, potrohos helyi burzsoák, kikötőkörnyéki feketézők, orgazdák, retusáltarcú örömléányok, akik szék híján a gavallárjuk ölében ültek, néhány aggastyánarccal született kínai, s mi ketten Liviuval, hogy Közép-Európa is képviselve legyen. Samu úr, a néhai labdarúgó elszellett közben, horkoló angol szomszédomat pedig kihurcolta a néger óriás, méghozzá a hátára vetve, ahogy a félbehasított sertéseket cipelik a henteslegények...

Nem sok időm maradt a környezettel való ismerkedésre. Éppencsak elutasíthattam egy fiúsrá nyírt hajú félnéger-félkínai tündérléány félreérthetetlen felkínálkozását skót nótát üvöltő tengerésze háta mögött. A dobok máris tust peregettek, a szaxofon felhördült, akár a haldokló elefánt, s a fényforrások félhomállyá hunyorogták a fényüket, mintha úgy ítélték volna, a talmi gyöngyöknek nagyobb lesz a hitele így.

Kicsikét szégyeltem magam, s bántam már, hogy olyan könnyen álltam a lábamon Liviu meghívása idején. Nem kell ahhoz szentnek lenni, hogy az embernek tartása legyen, a valóságot megkülönböztesse a látszólagostól, s önön esendőségén, ha későn is, megcsóválja a fejét. Liviu, mintha érezte volna, új konyakot kért, s a szesz, meg a látvány elcsendesítették bennem a józanító hangot. Tulajdonképpen kinek ártok azzal, hogy ezt a... megnézem? Magamnak! Mindegy már, nézzük...

A „műsor” második része az első része változatlan fordítottja volt. A bálványarcú hajadérok unottan, macskanyújtózásszerű táncmozdulatokat lejtve, lassított ütemben öltözködtek. A zene csendesedett, erősödött, kínált, és buzdított. A közönség ivott, kiabált (lento, lentamente, lassan, lassabban), s a fogatlan óriás fényképalbum-féle könyveket osztogatott az asztalok között. Amint néztem, elsősorban azoknak, akiknek a zsebében több pesot sejtett.

Liviu is a kiválasztottak közé került, s amikor kézbevette a könyvet, az magától széjjelnyílt, látni engedte a bár Éva anyánk kosztümében kínálkozó áruválasztékát. Kicsi élmélygés édesedett fel a gyomron fenekéről, cimborám azonban nem hagyott időt a visszavonulásra. Reszkető ujjakkal a mulattka fényképére bökött, s forró vére szinte lihegve diktálta ajkára a szavakat: Ezt akarom!

Az óriás pincér meghajolt...

– Si, si señor... igenis uram! – Majd felém bókölt. – And you mister? És ön, uram?

Liviu, a jóbarát ismét megelőzött...

– Neki a fehéret... – Majdnem táncolt örömeiben, merthogy spanyolul is ki tudta fejezni magát. – Blanca, companero, blanca... A fehér, elvtárs, a fehér...

A pincér gúnyos mosolygással nyugtázta az „elvtársat”, karonragadott mindkettőnket, és vonszolt, úgy vonszolt, ahogy a kutya a koloncát.

– ...nehogy megelőzzön valaki – lihegte Liviu, merthogy a sztriptiz végetért közben, s az üres pódium fölött újból erőre kapott a fény...

IV.

A szobában haloványzöldes hangulatvilágítás torzította a tárgyakat. Valami különös, furcsa lebegés érzetét rajzolta a táguló-szűkülő pupillákra, mintha mozdulnának a falak, inogna a csillár, a Cobrei Szent Szűz képe pedig bókolva üdvözlölte a vöröstakáros ágy fölött. A kicsi, kerek asztalkán is imbolyogtak az illattalan leandervirágok, az ágy alatt lebbent a lavor vize, s szemközt a Mária-képpel, furcsa idegenkedéssel összevonta magát a pongyolát, az a fehér vezekző-táncosnő, aki gátlástalanul fitogtatta meztelenségét ötven ember előtt, alig negyedórája még...

– Guten Abend mein Herr... Sind Sie ein Deutscher? – Általában előrehajolt, ahogy a szavam leste...

Nem nagy nyelvtelenséget örököltém ősimtől. Amit tudok, az is inkább szittyá, mint német, de azért már az első szavai után megéreztem, hogy német anyanyelvű. Ahogy az r-eket ropogtatta, a ch-kat hehegte, az teljes bizonyossággal fedezte ezt...

Hát ezért fordult vissza az én zieh dich aus-omra? Ezért integetett? Lám-lám az anyanyelv madara fülein át a szívéig repült. Hát akkor most mi, hogyan következék?

Rajta kuruc, rajta, ne nézd milyen fajta! – biztatta magát bennem az éhes férfi, de a konyak hatására szentimentális másik szembe berzenkedett véle: Hagyjad, ha lehet. Miért? – cinikuskodott az első. – Mind így kezdi, emlékezz a Traviata, vagy a Manon Lescaut érzelmes romantikájára. Fogadjunk, ő is valamilyen családi tragédiával, reménytelen szerelemmel magyarázza majd alvilági foglalkozását. Ugyan... Így tusakodtak énjeim, s mire a válaszáig eljutottam, nyoma sem volt bennem annak a robbanókész feszültségnek, ami bármiféle erőszakra képessé tett volna a sztriptíz alatt...

– Ja... – a fene, aki megeszi, hiszen magyar vagyok! – ...nein, aber... wie kommen Sie (hogy is mondják azt németül, hogy ide?)... hürhin? Hogy került maga ide? ... Sind Sie eine Deutsche? ... Német?

– Nein, eine Schweizerin...

Vannak helyzetek, amikor minden lényegtelen kiesik az ember fejéből, hogy a lényeges annál elevebben éljen. A regényíróval olykor megesik az is, hogy az életet témának látja, s a megtörtént dolgokat úgy építi tovább, ahogy az írás belső törvényei parancsolják. Persze, az utóbbi nemcsak az írók sajátja, megeshetik például egy jámbor külkereskedővel is, ahogy ott a svájci leány szobájában történt...

Nem tudom, mikor cseréltünk keresztnevet, mikor ültünk egymás mellé az ágy szélére, mikor dültem hátra, és került párna a hátam mögé, mikor dült mellém, s karoltam át, csak azt tudom, kialudt a tüzem, s pacsuliszagú, olcsó kis romantikájával csak a fáradt cinizmus hadakozott bennem. Mert Gritli beszélt, egyre beszélt, agyonhasznált kopottságát szépítették az árnyak, s az anyanyelven szólás meghatódottságát olykor-olykor hajlandó volt fájdalmas őszinteséggént felfogni alkoholos jóhiszeműségem...

– Neunegg mellett születtem Bern közelében. Tanyán. Szüleim Andreas Keller úrnál, egy nagygazdánál dolgoztak akkor, ahogy azóta is, ha élnek. Kilencen ültünk az asztal körül, mégsem éltünk rosszul, csak egyszerűen. Én voltam a hetedik, az utolsó gyerek, hat fiú után az egyetlen leány. A kedvenc. Nagyon szerettem szavalni, táncolni, énekelni... (Helyben vagyunk! – súgta a cinikus én.) Az iskolában úgy hívtak a társak: Gritli, az énekesnő... (Lehet, hogy a sírodat ásták meg véle!) Csak a tanító úr mondta olykor, ha dühös volt reám: Te ripacs! – Kicsiny madárkám! – simogatott a szeretetével édesapám, valahányszor dalolva dolgoztam a mezőn. Úgy száll a hangod az ég felé, ahogy a pacsirta. Színültig töltöd véle a völgyet... Így...

S rekedtes, iskolázatlan hangon, olykor-olykor falsot fogva, énekelni kezdte Schubert Ave Maria-ját...

Igaza volt a tanítónak, Gritli!

Kegyetlen vagy!

Hallgattam a kellemetlen hangú éneket, és ha egy szót se mond többet, akkor is kiköveztetem az elmondottakból a hivatásszépítő romantikus nagy hazugság folytatását, vagy a város aljára aláhullott falusi parasztlányok sorsát, bármilyen nyelven jajgatott is az édesanyjuk, amikor szülte őket...

Szerelem... terhesség... hűtlenség... nyilvános ház...

Esetleg ugyanezek művészi álmokkal kombinálva...

Ő pedig énekelt, nyilván abban a percben Lily Marlennek ábrándozta magát...

– Ugye szép? – kérdezte amikor végigénekelte. – Mert Hoffmann úr, aki elszöktetett Bernből, a nagynénémektől, Párisban már azt mondta, amit a tanító úr... Ripacs... Csak erre jó... Azután Lima... Mexico-City, San Jose... Havanna...

Vinnyogva felsírt, majd gyűlöletbetorzuló arccal felállt, poharakat, rumot hozott a szekrényből, töltött, s nagy, mohó kortyokkal ivott...

Tíz körmével a vállamba mart...

– Segíts... Nincs pap, vagy hajós ismerősöd? Vagy svájci! Vagy mit tudom én...

Mit tudom én... mit tudom én... mit tudom én...

Meghúzta az üveget, a tekintete elbambult, s szavai logikája is eltévedt az agyára tóduló alkoholhullámok között...

– Anna egyre többet kér a gyerekért... Jose ver... és a razziák...

– És ha a miliciának szólnék, Gritli? Matansasban láttam egy árnevelő intézetet... Szakmát tanulnál, nevelnék a gyerekeidet is... Castroék áldozatot látnak bennetek...

Sovány válla felcsúcsosodott, akár a macskáé, ha ugrani készül, s hisztérikus félelemmel felsikoltott...

- Ne, ne... nem akarom... félek - és leírhatatlan szavakkal gyalázta a megváltásárakész forradalmat...

Tudtam, hogy oktan a félelme, de nem volt erőm viadalra kelni véle. Inkább a tehetetlen gyávák fegyveréhez nyúltam, teletöltöttem a poharakat.

- Igyál, Gritli... Igyunk mindketten... Én is tudnám sokszor, mit kellene tennem, s aztán jön a múlt, és összekuszál mindent... Igyunk...

Ültünk, bambán, eltehetetlenedve a szesztől. Én talán szunyókáltam is nyülfarkányit, mert hirtelenjében azt sem tudtam, hol vagyok, amikor éjfél előtt néhány perccel ijedten felugrott mellőlem a leány...

- Isten az égben... mindjárt megjön Jose, a fiúm... Ilyenkor mindig részeg... pénzt kér... megver... Téged pedig megöl...

Keserű szájjal felálltam, az asztalra tettem utolsó, gyűrött tízpesosomat, és szótlanul kisomfordáltam az ajtón. A sikátorban megálltam egy percre, szoktattam a szemem az éjszakához. Fejem fölött furcsán zizegett egy óriási pálmafa lombja s a hátam mögül mintha Liviu barátom segítségkérő kiáltását hallottam volna...

Aztán csend lett, hasztalan hallgatóztam, így hát úgy véltem az előbb is csak a fülem csegett...

V.

Megborzongatott az éjszaka hűse, s gyorsított léptekkel igyekeztem a sikátor girbegurbái között. Arrafelé, amerre a hazakalauzoló tengerpartot hittem. Iránytűm a szagulódozó hullámok sós szaga volt, amit bőkezűen terelt orrom alá a szél, sürgetőm pedig az a kimondhatatlan félelem, amit önmagam előtt is szégyenlettem egy kicsikét...

Honí képek kavargatok bennem. Elváltató végtelenség. Egyedüllét. Barátok. Honvágy. A felmorduló cséplőgépek rovarnesze. A friss szalma illata. Az új kenyér íze. S mindezekből halovány kontúrokban az édesanyám arca, mely nem ragyoghatott szeretetem teljes fényében sohasem, mert mindig közbevetett valamiféle árnyékot az élet, ami megfelelte.

Valaki halálra váltan felordított... Fürge lábak dobogtak a nyomomban... Szemközt-felől is... A közelben lóttek...

Lehúzódtam egy rosszszagú deszkabódé árnyékában, s úgy vert a szívem, nemcsak éreztem, hallottam is...

Itt ez az árva kubai nép... Múltja szolgaság... Jelene forrongó lelkesedés, és orrvadász gyűlölet... Jövője... Blokádról suttognak... Itt ez a Gritli... Intézetbe vinnék, felemelnék a teljesértékű emberség szintjéig, ha...

Csak még egyszer a szállodáig érjek!!!

Így kóválygott bennem a honvágy, a félelem, a szándék, a vélemény, s amikor már jómessziről hallatszott a holtravált ayuda (segítség), háztól-házig lopakodva kerestem a tengert, az S-alakban vonagló partot, mely a szállásomig elvezet majd...

Kisérteties halálhang zuhan alá a fejem fölött... Vagy csecsemő sírás?... Szerelmes macskák párviadala... Óriási pálmafán bagoly huhogott. Úgy világított a szeme, akár egyszerre meggyújtott két villanylámpa... Gitár pengett, dobok dübörögtek, halálra vált-ordítás tépte a harmóniát, pisztolylövés hasított a sötétség szövetébe, autó szirénázott, s úgy hallottam mindezt, szinte fájt...

Lám, lám - villant belém -, ugye milyen orvul támad a múlt?

Csak a csillagok ragyogtak magabiztosan, bár úgy láttam, mintha az ő fényük is citerázott volna olykor...

Órányira nyúltak a percek, s már úgy éreztem, napok óta félek, amikor hirtelen, átmenet nélkül meghallottam a tengerparti betonút autóinak suhanását, a sziklazátonyokat rohamozó hullámok alázuhanását, s úgy éreztem, üdvözt az öröm. S versre tárult a szám, szinte beléssuttogtam az éjszakába, akár valamiféle szerelmi vallomást...

Egyedül hallgatom tenger mormolását...

Mondtam, mondtam, miközben szemem tájékozódásra körbepépitette ideges pillantásaimat. A hivalgó felhőkarcolókat, a Morro erődöt, a kikötő, óriási márványkrisztusát, kerestem, melynek két karja ölelésre tárul a város fölött, amikor hirtelen olyan erős fény vágódott a pupilláimra, hogy megvakultam tőle. Autóajtó csapódott, lépések dübörögtek, géppisztoly szíjja csúszott a vállon...

Felszólítást sem várva égneik emeltem a két kezem, de a két lábam még néhányat lépett, mintha vezényszóra várt volna...

– Altó! – A fiatal hangban alig fért az izgalommal vegyes lelkes felelősségtudat, de a nyomában kullogó rekedtes basszus álmos volt inkább, mintsem lelkesülő. – Alto ahi!

Nem tudtam mit jelent, megálltam, gyorsított pillantásokkal békítettem volna szemem a fénnel, de a két hang mostmár némi éllel sürgetett:

– Pasaporte...

Lassacskán oszlott a köd. Előttűnt belőle egy öreg, meg egy ifjú, majdnem gyerek milicista, aki a történelmi korok fiatalságának felelős ábrázatát hordozta. Paránykát rántottak a géppisztolyuk szíján, s megismételték a parancsot:

– Pasaporte... rapido... rapidamente... Az útlevelet... gyorsan!

Átnyújtottam az ifjúnak, lapozgatta, mozduló szájjal kószolgatta a francia szöveget, mig megértette. Ekkor elmosolyodott, és a mosolygástól megfiatalodott korávéig arca. Gyorsan, hadarva beszélni kezdett, szinte muzsikált a szája, de sajnos, csak szavakat értettem belőle...

– Companero... elvtárs... noche... éjszaka... urrabal... külváros... peligró... veszély... excusar... bocsánat... – S a homlokára csapva, iszonyatos angolsággal: – We going... to Hotel... auto...

Beültettek a hatalmas fekete autóba, s a sofőrmilicista máris olyan bőszen tiporta a gázpedálra, mintha a szigetről felrepülni szándékozott volna...

Foszladozott már az éjszaka gyásza. A tengerről ezüstös gőzök párállottak az égneik. Mintha lélegzett volna a tengerfenék. A kikötő óriási Krisztusa tárt karokkal úszott a ködben...

A Morro erődben sortűz dördült...

Percek alatt megérkeztünk a Hotel Riviera elé...

– Bueno Noches, señor! – köszönt a fiatal milicista, miután kíségetett a gépkocsiból. – Jóéjszakát uram!

Már az ajtót is becsukta maga után, amikor tudatáig villant, hovávalósi vagyok, s újra kinyitva mondattöredékekben örvendezett:

– Companero... I see... one film... Hungary... Ana... Star... Mary..., Torocik... Elvtárs... én látni... egy film... magyar... Édes Anna... a főszereplője... Töröcsik Mari...

Az autósztrádán élesen felsírt a gumi...

Álltam a szálloda előtt, néztem az ezüstös párat lélegző tengert, s az elkezdett vers újra visszatalált a számra...

Egyedül hallgatom tenger mormolását...

A napkelet égen vibrálva megingott az esthajnali csillag...

VI.

Talán szűkmarkú órácskát alhattam, amikor a telefon felriasztott. Az összes eszembejuto átkot a hajnali háborgatóra szórtam, mire megtaláltam a papucsomat, s a készulélig botorkáltam...

– Halló... diesyseisweinte... Itt az ezerhatszázhuszas!

A porta jelentkezett, s miután tíz percig spanyolul hadart (amire mucsai angol-sággal tízszer is elhadartam: I con understand not), angolul is megmondta, mit akar. Ebből se értettem sokat. Várnak... milicia... útlevel... menjek le, de mindezt olyan gyorsan, majdnem belésántult a nyelve annak, aki mondta.

Morogva felöltöztem, és liftbe szálltam, ahol a boy, a valamikori tengerész Guten

Morgennal üdvözölt, majd keresztrefeszítve véle Goethét, szászzavas német szókingcsével elújságolta a rádió hajnali híreit...

- Oriente tartomány... bombák... cukorgyár... durr... Milícia a régi városrészben... egy ház... szmíptűz... prostituáltak... megfogni...

Leértünk, s már tárta is az ajtót, meg a tenyerét a borralalóért...

A portáspult előtt tiszter is megdörzsöltem a szemem, igaz-e az, amit látok. Liviu barátom didergett ott, mezitláb, ruhátlan felsőtesttel, mindössze tenyérryi alsónadrágban, amit manapság fecskének neveznek. Balszemét félöklömnyi tarjagos-kékes dagaszt rejtette. A mellkasán körömsikarás barázdájában alvadt vér feketélt. A szája szegletén alkora kétségbeesés ült, hogy szavainak szépíví forrása legörbült alatta.

- Compañeros... elvtársak - akkorákat nyögött minden szó után, mint aki keserves kínban vajúdik - ...én extranjero... külföldi... mia pasaporte... útlevelemet... - a kezével mutatta, hogy elvették... - Yo... én... itt Hotel Riviera...

Meglátott, s olyan dühösen rámkialtott, mintha én vetkeztem volna le, erőnek erejével...

- Mit állsz itt, mint egy köisten!

- Mi történt veled, egykomám? - kérdeztem, félúton az őszinte szánalom, és az aljas káröröm között.

- Hát nem látod?! Megjött a nő gavallérja... és... oda a ruhám... a pénzem... az útlevelem... hogy az a...!

Szerencsére Kolumbusz Kristóf hamvait elperelték Kubától a spanyolok, mert cimborám olyan ékesen káromolta a szivaralakú sziget felfedezése miatt, hogyha a havannai dómban nyugszik, nyilván kiveti magából az oltáralatti sír...

Kézem-lábbal, ötven angol, negyven német, harminc spanyol szóval kiváltottam cimborámat. A portás reáadta a felöltőjét, majd testünkkel kordont vontunk köréje, így kísértük a felvonóig, mert már szaporodtak a hallban a koránkelők, s csoportokba terelte őket a kíváncsiságuk...

Mielőtt utána léphettem volna a liftbe, visszaszólított a portás...

- Ön lakik az ezerhatszázhuszas szobában?

- Igen...

- Legyen szíves várjon egy pillanatig...

Visszasétáltunk a pulthoz, ahol a szobám számával jelzett rekeszből parányi csomagocskát, meg egy levelet vett elő, s a kezembe nyomta. A csomagocska krizantémum-mintás finom papírosba volt csomagolva, selyemzsinórral átkötve, s egy virágbaborult framboyenág, meg egy aranyzegéyes cédulácska díszelgett a tetején.

A cédulácskán ennyi: Farewell... Éljen boldogan!

Úgy szakadt ki a számból a kérdés, akár a jajszó...

- ...And... Barackvirág... és a japáni leány?

A portás érdektelenül rándított a vállán...

- Hajnalban elutazott...

A tengerpartra üzött a szomorúság. Átmásztam a sétány méteres kőkorlátján, leereszkedtem a csipkés zátonysziklákra - melyeket javában ostromoltak a szilajuló hullámok -, s reszkető kézzel kibontottam a csomagocskát...

A kimonó terült belőle a térdemre, s az anyagbaszított barackvirágok úgy inogtak suhogó selimén, mintha meglevenedtek volna...

Belesóhajtottam az izzó pirkadatba...

- Barackvirág!

Feltéptem a levelet...

I'll wait for you till midnight... Éjfélíg vártalak...

Barackvirág... Barackvirág... Barackvirág...

A hullámok egyre vadabban dübörögtek, s keleten, ott, ahol a végtelenség ölében az ég, meg a föld összeért, megjelent a nap aranyló harmada. Majd a fele, vörösen izzó egésze is, ahogy a csókra nyíló ajakak között a nyelv hegye...

Barackvirág...

Térdemről a haragvó tengerbe csúszott a selyem kimonó. Fodrozott néhányat, s azután... elmerült...

NIKLAJ ŐSZ

*A fák levelei, mint a ráaggatott cukorkák
a gyermeki öröm fáján
csüngve ülnek az őszben,
csörög az avar a szél sűrű seprűitől.*

*Mint amikor te álltál itt,
fekete bivalyok közt
és béreseid nézted,
kiktől oly nehéz volt inni örömöd borát.*

*Berzsenyi, fázékony lelkű magyar,
boltozatos házadba belépve
a póri utód,
mezei virágait hozza hódolatul.*

*A nem-szeretem emlék ne fájjon,
hogy a közös út hol van,
a kemenesi domb messze sikolt,
amely engem is – jaj – messze vetett.*

*S a sebzett szó, vagy a némaság sebe
gyógyuljon be, hiszen itt már
zarándokian ünnepi minden,
bíráid sarut-oldva jöttek ölelni.*

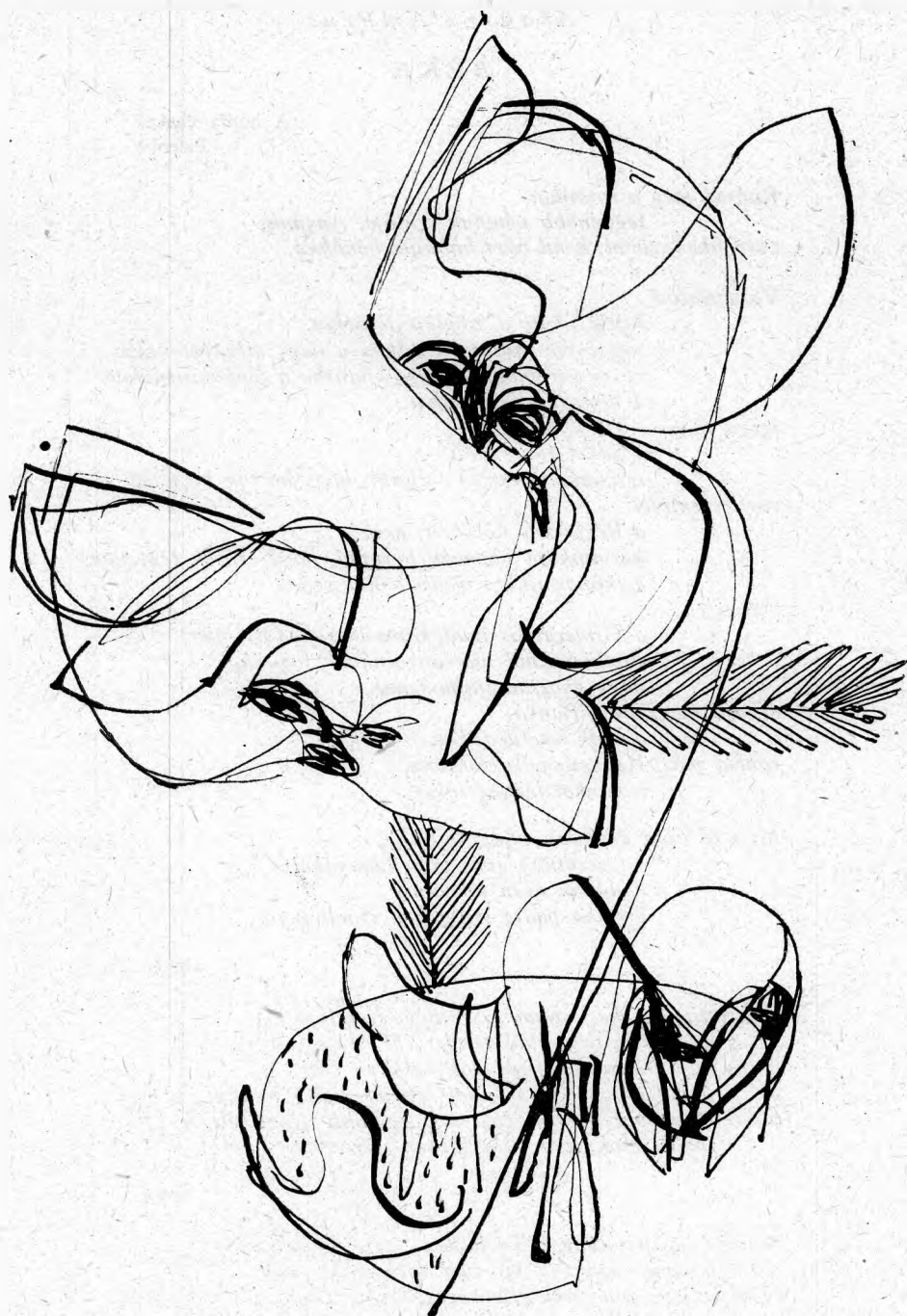
*A mezei szolgálatom földeidet járja,
közös erőben üdve van annak,
akinek szántad magad is erődöt,
maga uraként vet, s arat a jussán.*

*S a nép, az erős: borgonya lelked,
engem is így biztat a búban,
hogy a szép szó megleti fészket
s lélek lesz majdnem a társtalan ének.*

NAPSZÁLLAT

*Ezerjő ízeidet, élet,
összecsordítja a száj,
itt van inyemen mind:
méz íze,
mák keserű keveréke,
teste kenyérnek,
bor aromája,
izlelem-forgatom
számban
mennyi varázslat!
Szél fuvola,
nap derüje,
vizek daloló hulláma,
csók özöne.
Megadón állok
a fény-zubatangban
napszállat előtt
szólva magamhoz.*

*Kiért, miért
kellett e bő lakoma,
élet, te szép,
te csalárd,
te basztalan-hasznos,
te édes-keserű?
Könnyel a szemben,
bálával a számon
szólok, köszönöm
kelybét és üdvét
a teljes egésznek.
S most hogy fordul a Nap,
látom titkaidat,
de dalba mondani
nem buzog úgy már,
csak az íz marad itt
örökre a számra tapadva
mennyei útravalónak.*

Szántó Piroska: Ciklámen és hóvirág (tus)

BÉKE

*Ronstd meg a rontókat
legvénebb véneink szülője, Anyánk,
verd őket szóval, kend őket bűbájjal bénákká.*

*fojtva vízbe a szögletesfejűeket,
süllyessze mocsárba, lápba a nagy állkapcsújakat,
vesse verembe, fördítse gödörbe a tépőagyariúakat,
a marcangolófogúakat,*

*a Sakál fiait, mert
szívünket akarják felfalni, hogy bátrak legyenek,*

*a Rézfarkas kölykeit, akik
karjainkból akarnak harapni, hogy erősek legyenek,
és kőbaltáikkal medvét ölhessenek.*

*a Gimszarvas ivadékaira inszakadást, mert
combjainkból marcangolnának fogukkal,
hogy gyorsan futhassanak.*

*rontsd meg, Kegyetlen Boszorkány,
a minket fenyegetőket.*

*Mi a te fiaid vagyunk, elaszott Bába,
és szeretünk evés után szunyókálni,
vadászat után táncolni,
éjszaka pedig szuszogva szenderegni.*

*Aphrodité, kegyes istennő! Szépség, szerelem jó
anyja, Te tengerből felmerülő! Mosolyod
áldás, oly aranyos. Kerted sok rézkapu őrző,
óvjad a szent oltárt, hol Neked áldoz a lány,
áldoz az emberi nem. Védő sok ligetünk nyugodalmát,
tűzhelyeinknél is béke legyen s szeretet.*

*Mars! Idegen tőlünk a Te lelked. Az öltözeted rít,
hangod iszonyat, jaj, vad rohanásod utált.
Nem kellesz minekünk ellenséges, komor isten:
gyermekeket nevelő béke a nép öröme.*

*Olajfa ágacskája,
szíveknek szép arája,
békének vagy Te szárnya
s az élet égi ára.*

*Rózsának szűzi szirma,
fényed felbőre írva,
vágjunk Tehozzád hív ma,
leány maradtál, tiszta.*

*A vert nép könnye, terbe,
reménye és szerelme
érjen föl kék szemedbe:
légy kinjainknak enybe.*

Menyhárd Alfréd
TAVASZI VERSENY*

*A virágok megindultak a föld alatt
versenyt futnak ki tudja előbb fejét kidugni
virágzászlót lengetnek fák bokrok
versenyeznek törpék s óriások
fészket épít minden madár
a pók csillagszőnyege közepén sző serényen a levegőben
szálló mébekkel földön száguldó hangyák
vetekednek ki tesz félre többet
zöld emeleteiket építik az erdők
számtalan tüvel varrja a rét ruháját a napsugár
igy épülj te hozzám törpék s óriások rakjanak össze
légy derűs és tiszta az égnél magasabb és szebb a gondolatnál
akik elesnek érted takard be mint kalászkokat a gazda
teremjen neked verejték és vér
gyorsabban a folyóknál fussatok fiatalok
s az öregeknek szíve meg ne álljon
míg kezükben villog a sarló
ne legyen itt tökbé úr és szolga csak ember.*

(1946)

* Egy éve halt meg a költő. Hagyatékának számbavétele, gondozása és kiadása az utókor kötelessége.

KIBÍRHATATLAN SZOMBAT

Észre se veszi, hogy hangosan mondja: „Állati”. Aztán mégis felrebben, mert meglátja a hátrapillantóban, hogy Pista bácsi szeme rávillan az övére. „Annyi a mazsola, lassanként már mászni se tudunk”, folytatja a gondolatot. Pista bácsi világosan lát mindig. Terike nem szól az egészbe, csak ül Pista bácsi mellett, összefonott karokkal, s mered, mered előre. Ugyan hogy férnek ezek egymáshoz, gondolkodik tovább Pista bácsi, a vezető, aztán hosszan elmélkedik a lehetséges részleteken. Ráér, van idő. Nagyon ügyelgetnie sem kell. Nyakig besüllyedtek a konvojba. Sem előre, se hátra. Úsznak a kocsik délnyugatnak. Szombat, tizenkettő, már levegő is alig van az országnak e pillanatban kétségkívül legfőbb útvonalán. Csak pukkogás, csak benzinfüst, csak idegesen nyikkanó kürtök.

Alapjában véve nem borzalmas ez az egész óbelelvánc, ez az egész élet? „Pista bácsi, nem mehetnének egy kicsit gyorsabban?” Koronc Lajos dobolni kezd a hamutartó nikkeles fedelén. Pista bácsi nem siet a visszanézéssel. Jobban előre figyel, aztán gázt ad, kiugrik a sorból. Mellettük dühös túlkölések, a nyitott ablakokból kurjongatások szállnak, öklök lóbálódznak. Csupa rákveres arc, csupa kiáltásba torzult szája. Elvégre a konvoj minden részében akad azért AB-s kocsi. Terike változtat ülésén. „Koronc, és ha a rendőr felír?” A férj hátul nem felel. Szétvetett térdekkel ül, dobol tovább a hamutartó fedelén. Pista bácsi tiszte lesz – mint szokás – a felelet. „Lát itt egy rendőrt is az elvtársnő?” Az asszony végigméri a pilótát. Szürke a szeme, szinte jeges. Kanászkodik ez a Pista bácsi, hiába... Azért anno dacumál szép leheté, anyus, állapítja meg viszont Pista bácsi. „Azt lesik, kezitcsókolom, hogy a komajnszerűn van-e víz a hordóban.” Az asszony teljes tettel feléje fordul. „Nem viccel, Pista bácsi?” A pilóta fejével int. Az asszonyban tovább ingerkedhetnek az ördög. „Koronc, egyáltalán miért rohansz annyira? Nem mindegy, hogy mikor érünk oda? Az ebéd itt van a kuktában, kész.” Alapjában véve ezért ilyen állatian unalmas az egész, állapítja meg ismét Koronc Lajos. De már nem hangosan. Lám, lám, itt van ez az asszony is! Sose tud lesuttanni balatoni villájukba, hogy ott ne lenne. Félti? Mért? Kitél? Hisz már a titkára is férfi. Haha, nevetik is. „Koroncznak férfi titkára van!” Röhöggető! Lászlófalvi Lázár. Tudjátok, aki a Vasas II-ben futbalozott, az, az! Oltári, nem? Ötvenegy éves vagyok, és ekkora hassal nem lehet, n-na! Balogh páternek kerekese széke volt. Talán egy olyan segítene. De Koronc Lajos nem olyan. „Koronc, Koronc! Mért nem felelsz a kérdésekre?” Ez az asszony is egyre pimaszabbul okvetetlenkedik. 37-ben vette el, úristen, 37-ben. Ez már elegendő ok, hogy ne feleljen neki az ember. Különben is egy olyan kádert, mint ő, ne Koroncozzon folyton. Pláne a beosztott előtt. Egy vezető állású elvtársat nem lehet csak úgy lekoroncozni. Jó, jó, Pista bácsi a családhoz tartozik. Ők ötven alkotják a Koroncokat. Lajos és Terike az alap, aztán jön Pista bácsi a Csajkával. Majd a két srác. Koronc Gábor, a bátyja, nem számol. Csak a két gyerkőc: Pali, aki már negyedszázada eszi a kenyerét, de odahaza él, ott lakik, egyszóval közönséges kolonc Koronc nyakán, és Kata, a bölcsész. A béka. Lent sütteti a hasát július elsejétől. A hálátlan. Egy levelet sem írt. Kibírhatatlan az élet. Lám, azt mondogatja Székely is, a főmérnök, aki most éppen Bécsben van, s hoz a családnak négy orkán kabátot, világos szürkét. Igaza van Székelynek. Kibírhatatlan az élet. Ez a ronda Pali is eléje állt ma reggel. Újabban már nem is beszél a kölkök. Csak néz, néz rá, olyan kunyerálós, olyan cigányos szemmel. (– Tudom, ti lementek ma... – Le. És? Sietek, sietek; vár Pista... – Én, tudod... – Értem. Nesze, itt van kétszáz. – De, épapa...) Ötven felett veszélyes, ha az ember agyát elárvizezi a vér. Jobb ilyenkor, ha kifordul a szobából az ember. Bizisten, még leken hirtelen egyet a mai fiataloknak. Bezzeg ő! Mikor volt munkája a faternak, hogy örült ő két pengőnek! Hogy! Ez meg?

Terike szólni akar megint a férjének, de ahogy hátra pillant, látja elgondolkodó, valósággal megbambult arcát, világos: nem ajánlatos tovább birizgálni. Öregszik, sajna, nagyon öregszik a fiú. Hejhaj. Mióta a technikumba jár, azóta pedig egyenesen ki nem lehet mellette bírni az életet. Ővele például egyáltalán nem törődik. Törődés! Ó, hogy hozzá szokott már a hiányához. Különben másutt is ezt látja. A szervezési osztályon, ahol nyolc nő dolgozik keze alatt, négy teljesen úgy él, mintha az együttlakáson túl semmi sem volna köztük. Úgy vannak vele az asszonyok is, a férfiek is: megszoktuk egymást, a kényelmes házasságból, a kényelmes lakásból ugyan minek kiugrani?! Te az enyémbe, én a tiedbe nem szólunk. Jó, kisanyám? Jó, kisapám? Csakhát korban van az ember. Negyvenhat. Még Lászlófalvinak sem merre ezt elmondani. Ilyet bizonyos határon túl nem kottyant el az ember. S az a disznó szinte érezte ezt. Amikor kifejezte a pongyolából, térdén állva és vigyorogva ezt mondta: „Tyhú, ha a Vasasnak ilyen stabil hátvédjei lennének, mint magácska, Terike, akkor tuti a kupa. Biztos nem tőled való a főnöknék az a két sráca! Ide a rozsdás bökötűt! Teel!” Koronc persze sose volt ilyen. Mostanában, hejhaj, pláne nem. Ahogy 50-ben kiemelték miniszteriumi osztályvezetőnek, s Révai bezavarta az egyetemre, akkor azért nem. Amikor pedig az idők enyhültek, gyorsan abbahagyta az egyetemet, a minisztériumot, és – igazgató lett, akkor pedig azért. Most technikumba jár, mivel szakmai hozzáértés nélkül nem lehet ám magnetofonokat gyártani, főmérnököket birizgálni, pláne egy ilyen Székelyt, mint az övék, aki jóval előtte került oda ráadásul, és aki a jóistennek lehet valami pereputtya. Azóta sajna pláne nem. Csak a bifla, csak a szombati zsuga. Talántán mikor havonta egyszer hazajön a munkásori gyakorlatról. Az éleslövészetről. Akkor még feltámad benne valami a régiből. Bizony, bizony. Amikor a felvidéki bevonulás után hazajött! Emlékszel még, Lajos? – akarja most kérdezni. Aztán csak örül, hogy mégsem kérdezte hangosan. Lajos szégyelné Pista előtt, hogy részt vett benne. Pedig igazán nem azt akarja firtatni, hogy mi is volt a beregszászi bevonulás után. Hogy is volt akkor a lányokkal. Csak azt, hogy amikor hazaeresztették, akkor... Sashalmon, náluk! Mert akkor ő is mondott ám ilyen butaságokat! Térdén állt ám ő is! Ha a férfiak sokáig odavannak, akkor mindig ki tudnak találni friss mondásokat. De mostanában már nem találnak ki. Odavolt Koronc is egy hónapig Szocsiban, csütörtökön hazajön, s már az első dolga: szombatra összeszedni az ultis cimborákat. Darázst, Schmullert, Topolyát. És akkor Lászlófalvi Lázár, a titkár nem tud lejönni. Nem lehet semmiféle hivatalos ürügyet kismuzolni, hogy vasárnapra lejöjjön. Kibírhatatlan így az élet. Halálunalom. Ahogy Pali mondja. Az aranyos Paligyerek.

Pista bácsi leteszi a veranda lépcsőjére a két koffert, s szerfelett gyorsan és zavartan visszavonul. Tarkóját vakargatva oldallog vissza a kocsihoz. Nem mai gyerek pedig Pista bácsi. Láthatáron a nyugdíjazása. Három év, lelép a kocsiról, és mint mondja, sajna, akkor már egyáltalán nem engednek a lányok. Más szaga lesz a hú-sunknak, kérem, hajtogatja. De ez így is van. Azért tornázik ma is. Olyan a válla, muszklija, hogy! De most tarkóját vakargatja, kocog vissza. Mire kiér, előkaszálódik Koronc Lajos is, neje is. „Mi van?” Az igazgató kérdi. „Itt hagyott valamit, Pista bácsi?” Az a vigyor, az a dökögös nevetés. „Majd leül Koronc elvtárs, majd lecsüccsen maga is.” Ennyit mond a sofőr, s az időt húzva lassan szedegeti elő az új holmikat. Terike látja meg mindjárt Pali gyerek fejét. Amint a veranda téglafala mögül felemelkedik. Barna felsőtest, borzolt haj. Erősen hunyorog Paligyerek, mint aki napba nézett. Lépdel máris kifelé. Sortnadrág van rajta, mezítláb. Koronc szája le-esik. „Hátháthát...” Csápol. Köröz karjával, ahogy a repülőző gyerekek tesznek. „De korán jöttetek” vakarózik a fiú. Megáll a két szülő fölött, bronztestű mai-szobor módján. „A slicced gombold be” utasítja először is rendre a mama. „Hogy állsz az apád előtt?” A fiú vigyorog. „Zizi!” Kár is volt kiáltania. A fal mögül föltápáskodik egy lány is. „Hát ez meg? Hát ez meg? Ez a bűdös...” Pali tiltó mód emeli karját. „Épapa, tiszteljük Zizikét. Zizike nem kurva. Zizike most megy a negyedik gimibe. Különben is...” Koronc ingerülten int. „Mit érdekel engem különben is? Te hogy kerülsz ide? Mi? Ki dolgozik? Mi vagyok én? Már a második munkakönyved lett tele stemplikkal! Te, te, örök szégyenem! Kitorölhetetlen gyalázatom, te! Ki dolgo-

zik? Otthagytad már ezt a helyed is? Nem és nem! Nem adok semmit." Fújtatva meglódul. Terike loholva követi. Karja azért Paligyerek derekán van. Hiszen úgy szereti ő ezt a bohó gyereket. Hiszen olyan édes kis buksi gyerek. „Keszcsókolom.” Ezt a lány mondja, Illedelmes jólneveltséggel, valami éteri tisztán, messziről. Zizike, aki nem. Aki negyedik gimnazista. Pali is a mamának duruzsol. „Mondd, mami, mit kezdhetek én két piroskával? Zizike ásitozik. Mamája a Krímben. A papa hivatalos úton Párizsban. Háát, lecsorogtunk a Balcsira. Csak korán jöttetek. Ááá, harmincöt fok. Semmi kedvem visszamenni. Szólj épapának, dobjon még ide valamit...” Idétlen helyzet. A mama nézné Zizit, aki fényes délben, a teraszon, az ő fiával. Rém izgi az egész. Most talán kezet nyújtson neki? Persze, hiszen Zizike nem az. Nem hát. „Keszcsókolom” mondja ismét vékony hangon Zizike, s úgy pukedlizzik, mint a két-tőig sem számol. Vagy ne más tud mást mondani? Különben is minek? Megfogja Pali kezét, húzza kifelé. Neki könnyű, Palsinak nehezebb. Kell még a papucs, az ing. Ott van a teraszon, a kövön. De Zizi húz. Koronczéknál pedig ha a nő húz, akkor a fiúk mennek. Pista bácsi a kapuban éri őket utól. Hozza is, kezében lobogtatva, az öt bankót. Így még köszönni se kell érte. Mire elvégzik a pénz gusztálását, már csak ők állnak, ketten, a ragyogó nap alatt.

Csak lenne legalább egy hely ebben a nyamvadt családi üdülőben, ahol az ember ledülhetne ebéd után. Schmuller azt mondta tegnap, kettőre itt lesznek. Addig beverheti a szunyát. Phű, de rondán beszél néha az ember. Még jó, hogy Kata nem hallja. Vagy nem is mondta hangosan? A lány mindenesetre fel se néz, amint benyit. Hason fekszik a kétszemélyes rekamién, lába harangoz, s olvas, olvas. „Affene egye meg ezt a ronda életet! Már a tulajdon vackára sem fekhetsz le az ember. Egész héten heverészhetsz itt, de neki pünkt akkor jön meg a kedve, amikor az édes jó atyjának kellene a hely. És olvas! Olvas! Mit olvas megint a kisasszony?! Talán elhúzták a vizsgán a kisasszonyt? És most pótolja a Balatonnál?” Koronczot állandóan rettenetes izgalmomba hozza a könyv. Amikor minisztériumi osztályvezető volt, akkor kötelező olvasmányokat kellett fálnia. Odahaza is, bent az osztályvezetői szobában is. A keresztrefeszítés kínja volt ez neki. Hát mondjátok: más lett attól egyetlen ember is, ha annyit olvas? „Mit olvasol, t-teee?” A napszemüveges lány nem kel fel, csak mint a kutyának a koncot, odaveti. „Kopasz énekesnő.” Elég, elég. Ez meg egyenesen pimaszkodás. „Még kicsúfolsz? Még gúnyt űzől tulajdon szülő atyádból? Aki étet, ruház, töm mindennel? Igen? Mars ki, marsss ki!” És repül az olvasmány is, utána egy könyv, másik könyv, harmadik könyv. Már áll a lány, sápadtan és néma gyilkos módján. Szigorral és gúnnyal és remegő szájjal és megmerevedett mellbimbóval. Ó, az a gyűlölet, az a gyűlölet. „Állatállatállat” ennyit mond, egybehadarva szülőanyjának, és kiszalad. Érdekes ez? Frászt. Fontos, hogy végre a rekamié szabad. Nyugodtan, békésen beveri az ember a szunyát.

És tessék. Ül aztán az ember az asztalnál. Koroncz az asztalfőn, szemközt Terike, oldalt Pista bácsi. A két gyerek pedig sehhol. Az urak sehhol nincsenek, amikor a Koroncz családnál dél van. A kisasszony biztos felhúzta a könyves orrát, a fiatal úr pedig elfüstölt Zizikével. Kutyalogliznak biztos valami hűvös fa alatt. „Az a debella lány, hol koslat?” Terike szeme szürke, állkapcsa lassan jár, akár egy derék, érdemes szimentálié, akit nem lehet kihozni a rekord termés áhítatából. „Mit tudom én?” Koroncz az asztalra csap. „Mit tudom én! Íme, látja, Pista bácsi, ez a nevelés csődje. Ezért olyan a mai ifjúság, amilyen. Ezért van a tengersok huligán. A szülőnek nincs ideje, hogy kölkivel törődjön.” Órájára sandít. „Lám, háromnegyed kettő, a kisasszony nem hajlandó kusálni. Jön Schmuller, Darázs, Topolya. Majd éppen akkor fog zavargatni, a drága, az édes, a kisokos.” Pista bácsi nem reagál. Csak kisujja körmeivel leveri a hamut, csendesen kikortyolja a szódavizet. Aztán ráles a gazdájára. Koroncz kapcsol. „Akkor tehát, Pista bácsi, most átugrik Földvára. Hozza ide ezeket a disznókat. Darázst, Schmullert, Topolyát. Valahol csak megleli őket. Fogadok, hogy vedelnek. Ide a rozsás bökötűt! Szóval repítse ide őket. Jó?” Fittyent egyet az ujjával, mire Pista bácsi máris az ajtóból pislog vissza, oly visszafojthatatlan vigyorral, mint a szabaduló rab ahogy visszapillant társára. A kilincset azonban más nyitja ki helyette. Kivülről.

„N-na az isten, aki belereccsentett!” szalad ki visszavonhatatlanul Koronc száján a háziáldás, amint a vendég hátulról totál fényt kap. Micsoda szívzsibbasztó, érszűkítő, gutaütést hozó látvány! Mintha ismét Koronc állna az ajtóban, de második kiadásban. Az is. Kicsit soványabban, gondozatlanabban. Mint akinek nincs Terikeje, mint akinek nincs Lászlófalvi Lázára. Pontosan ő az, Koronc Gábor. A tanár úr. Az édes testvér. A három évvel idősebb báty. Az élhetetlen, a nyámnyila, az impotens, a békétábor főmaflája. Koronc, az igazgató, egyre képes csak, három efféle hangra: hám-hám-hám. Más szava nem terem. Pista bácsinak már nem fittyent, bágyadtan legyint mindössze. Az megérti. Óvatosan kilincsre húzza az ajtót. Nem kér az égzengésből.

Terike háziasszony, okos nő, protokolfőnök lehetne. Mintha családja egy tagja érkezne, úgy tesz. Felszedi saját tányérját, aztán Pista bácsiét. A kredence rakja. Újabb tányért tesz magáé helyére. „Ettél már, Gábor?” A kérdés olyan atyafiságos, mintha tegnap este váltak volna el. Nem 1959 tavaszán. „Szedjél, még meleg.” Megtette a magáét, nyugodtan a falnak dőlhet. Méregeti a két férfit. Az övét és ezt a maflát. Aki nem szól, csak a szék karfájára teszi balkarján hozott ballonkabátját, aztán megfogódzva az asztalszélében, lassúdan leereszkedik. Mintha húsz kilométert gyalogolt volna. „Nem leltelek a gyárban, Lajos.” Teri ráles férjére: na, verd vissza a labdát. „Eljöttünk, tudod, testvér. Itt azért jobban lehet dolgozni.” Teri arca nem árul el semmit, csak érzi, gyomra megemelkedik. Hát ilyen könnyen áll ennél a lódítás? A másik Koronc kinyújtja karját, rémkomoly. Mint aki igaz mondásnak fogadja az öccs szavait. Koronc erősítést vél szükségesnek. „Tudod, hogy hazajöttem a nagyüzemi funkcionárius barnitóból, Szocsiból, most aztán meggebedhetek. Egy havi restancia. Tudod, mi az? Ez ám nem egy évfolyam vasesztergályos, Gábor bátyám!” Az igazgató közben mozdulatlanul ül, tartásában benne van az előkelő méltóság. He-lyes, Koronc, helyes. Folytatja a beszédet, mint jó játékos, aki nem akar lemondani az adogatásról. „Hát téged mi szél fújt ide, hogy eszedbe jutottunk egyszerre, bátyuskám?” Az idősebb, soványabb, eddig hallgató Koronc köznapin egyhangú kijelentő mondatban felel. „Apus kórházban van, Lajos.” Teri idegei eddig bírják. Kicsusszant egy fékezhetetlen sikkantást. „Szentisten, szentisten. És mikor?” Koronc Lajos magabiztosan elvigyorodik. „Viccelsz csak te, Gábor!” Az idősebb testvér azzal a kíváncsisággal nézi meg a testvérét, ahogy egy különösen nehézfejű iparitanulót figyel meg, mikor az nem képes felfogni az anyagismeret nehezebb részeit, s közben azért magas fölényvel lemosolyogja oktatóját, például Koronc Gábort. Csakhát ő ismeri már az ilyen agyvelők összes létező rándulását, idegeit cseppet sem borzolja. A tényeket sorolja. „Már csütörtökön be akarták vinni, tudjátok, de akkor nem engedte az öreg. Egyre hajtogatta: jobb neki ott, a szociális otthonban. Az ő jó fia, Lajos, ha már besegítette erre a jó helyecskére, akkor itt őneki a legjobb. Pénteken aztán mégis bevitték. De már úgy, hogy... Ma reggel kiabáltak be nekem a tanáriba, ahol a tankönyvemet gépeltem, menjek azonnal a telefonhoz. Nem is értettem, halljátok, előbb miért. Ugyan kicsoda hív engem szombat reggel, nyáron, az iskolában? Ha látni akarom még... Szóval ez van, ecsém.” Teri veszi észre csak, hogy az igazgató mindössze a szempilláját libegteti. Persze ő – több mint negyedszázados megfigyelője élet-párjának – pompásan érti, ajaj, de mennyire világosan érti! A kezdődő vihar első szellő-fuvalma ez. Pedig csak ül Koronc Lajos, százharmincöt fokra szétvetett tér-dekkel, és a fogvájójával elmerülten piszkálgatja ritkás fogát. „Na mondhatom, ezt is jól megcsinálta a tatus.” A bátyja azonnal visszalő. „A halál nem munkaterv alapján jön, Koronc elvtárs.” Kettőtöri a fogvájót, ellöki. „Ne félj, én is tudom. És most mit tegyek? Azt nem mondanád talán meg, drága Gábor? Máris pattanjak a kocsimba? Vágtassak talán vissza Budapestre?” Úgy meregeti szemét a bátyjára, mintha csoportvezető lenne a magnó- és gramafongyárban, akinek nagyon mozgolódik a munkakönyve a személyzetis dobozában. „Erősen lehetségesnek gondolom.” – Mondod ezt te! – „Persze. Mikor nagyapánk meghalt, akkor apánk...” Az igazgató döcögve nevet. „Hehe, téved tanár úr. Én pontosabban emlékszem, bátyus. Apánk akkor az olasz fronton legénykedett éppen. Az én memóriám jobb, tanár úr.

Ez egy, bátyuska. Ad kettő. Te nem is tudod megálmodni, mi az, hogy igazgatói teendők...” – „Hála az atyának, nem.” Koronc Lajos elérkezettnek látja az időt, hogy ismét beolvasson bátyjának. Mint valami folytatásos osztozkodásba, úgy kezd. „Mert te csak megmaradtál örökös bizalminak! Szakszervezeti bizottsági tagnak! Bruhaha, micsoda perspektíva!” – „Csakhát ezt a perspektívát én választottam.” – „Beválasztottál, mondhatom. Szarva közt a tőgyit! Eszednél voltál te 57-ben?” Koronc Gábor elmosolyodik. „Persze. Novemberben is, márciusban is. Én a hatalmat választottam...” Az igazgató térdét csapkodja. „Hallod, Teri? A hatalmat választotta! Mondtam, hogy félnótás. Bátyuska, nem vetted még észre: a hatalom azt jelenti, én vagyok az igazgató...” – „Ha megengeded, szerintem a hatalom azt jelenti, hogy *mi* kezdeményezünk. És csak megismétlem, hogy a te igazgatóságod ebben rövid történelmi kategória. Ha nincsenek melósok, akik megtermelik azt a kis tervet, Lajoskám, akkor... A melósokat pedig én esztorgályozom.” Az igazgató oly őszinte derűvel határoz, mint a Ludas Matyi címkepein szokott. „Édes bátyám, ez tanári blabla. Ebből nincs kocsi, nincs ilyen kégli. Csak blabla. A hatalom, az hatalom. Én ha megfogom az anyaszentegyházam brülölőjét, akkor ott van fegyelem. Jobb tanár vagyok, mint te. Elhiszed?” A másik mosolyog. „Ezek a pedagógiai elvek szerfölött ismerősek. Mintha Dzsugaszvili elvtársnál olvastam volna effélékről.” Koronc Lajos ingerült lesz. „Ezt tudod. Ismeretlen, tizedrangú pedagógusokat előráncigálsz. Viszont a tényekkel nem tudsz számolni, Koronc Gábor. A fellegekben jársz most is.” A másik legyint. „Hagyjuk ezt, jó? Most a fiúi szeretetről...” Az igazgató továbbra is tenorban beszél. „Ezt mered mondani, te? Hisz miattad adtuk el a sashalmi családi házunkat is!” – „Etuska halála után ugyan hogy tarthattam volna odahaza az öreget, mikor reggeltől fekvésig egyre a gyárban voltam, meg az iskolában?” – „Mért nem nőstél meg, Gábor? Akkor nem kellett volna...” Az idősebb testvéren látszik, megütötte öccse szava. Egyenesre ül, egy terccel mélyebbre száll hangja. „Azért még manapság is akadnak asszonyok, akiket nem feled el az ember.” – „Az. Inkább bebújik, mi-i, egy iparitanuló-otthon nevelői szobájába. Hatszáz bakkecske közé. Főkecskének! Éppen ezért kellett atyust a szociális otthonba dugni. Temiattad, Gábor!” Koronc Gábor kezdi érteni, mi motoszkal testvére agyában. Az el akarja mismásolni, hogy ők adták el a sashalmi házat, mert a Paligyerék egyik nőjének kellett némi pénzeszke. Bizonyos orvosi költségekre. „Nekem a házadás után csak egy albérleti szoba lett a mennyország. De akad a családban valaki, akinek három szobás lakása volt. Akkor is.” Az igazgató egyszerre dűrrá vált. „És a két gyerek? És mi? Az anyósom?” Érződik a levegőben: az igazgató nem ért célt, de bátyja sem ül nyugodtan a széken. Két erős férfi, méregeti őket Terike, még mindig a falnak támaszkodva. Vítáznai még tudnak. Csak éppen nem érteni, miért? A vendég úgy látszik abbahagyja egyelőre a küzdést. „Mindegy, testvér. Most azért jöttem, gyere Budapestre, Lajos. Intézkedni kell...” – „Nem mondanád meg, mit intézkedjek én szombat délután? Hétfő reggel előtt úgyse lehet semmit se csinálni.” A tanár most először érti meg, hogy ebben a családban semmi sem változott, minden olyan avas, mint akkor volt, igen, a régi összeveszéséskor. Amikor kettéváltak. Még 1949-ben. Már mint nézeteikben. Amikor Koronc Lajos elment a szentendrei iskolára. Kulturális kádernek. Igen, ő elsőnek jelentkezett az üzemükből. „Ezután nem gürizek tovább, testvér” – emlékszik most is a szavára. „Elvállalsz mindent?” emlékszik a saját kérdésére is. „Többet úgyse reszelek” emlékszik az öccse ideológiai érvére is. És azok a jelzők, mert ő nem jelentkezett akkor. Se katonának, se népművelési embernek. És 1949 szeptemberének végén. Mikor az egyhónapos fejtágító után csalthatatlan kulturális szakembernek hitte magát Lajos. „És mit szólsz Rajkékhoz?” A szeme akkori villanására eszmél most. „Nem az én asztalom. Biztos megérdemelték. Mért? Te talán?” Azóta neki nem volt kedve szólni semmiről senkinek. Mikor bejöttek a gyárba az átképzősök, az egyetemi magántanárok, önként elment oktatónak. Azt a szót, hogy *osztály*, ő valahogy mindig *pedagógiai* értelemben használta. Restellte volna hangosan így kimondani: az apja és a maga osztályát valakinek *belülről* is meg kell cementezni. Nem tudni, mit hoznak rá az évek, a bátyjéék és még fentebb. A Dunának nemcsak széle van, nemcsak ott

vannak vízcseppek, a derekában is, végtelen számban összefogódzva, milliárdnyian. Jobban érzi ott magát. Mert azért ők a Duna. „Elfeleddet volna Lajos, ilyenkor mi a szokás?” Koroncz Lajos elébb fel akar ugrani, de Teri szinte elektronikus vezérléssel ismét pályájára téríti. Legyint. „A tanítást hagyj őszre, Gábor. A sulidra. Értsd meg, nekem el kell egy sereg dolgot ma még itt intéznem. Most is várok ide három embert. Például. Nem is éppen héjánosokat. Az egyik, ha meg akarod tudni, főosztályvezetőhelyettes a te minisztériumodban. Véletlenül. A másik a vasas szakszervezetben kisjézus. Elég? És a harmadik se tíz forintos órabérben gyűhőzik. Érted? Országos dolgok, Koroncz Gábor, országos... És ráadásul egy sor más baj is. A lányom például eltűnt. A fiam sincs itt. Pista bácsinak meg a menyasszonya lakik itt. És ha ő nem maradhat nála szombat estére, akkor fuccs a jövő hete. A te korodban levő káderek, Gáborkám tudod... De mit magyarázzam én neked? Hetenként egyszer azért mi is megnyaljuk a sőt. Hehe. Terike kedves, ne fülelj ide... Szóval ez van, Gabikám. Isten legyen az öreggel. Neki már úgyse szoroz vagy oszt, hogy holnap megyünk be hozzá, vagy ma sete. Nyolcvan évnél már minden teljesen mindegy. És mondd csak: egyáltalán minek ezt a drága szombat délutánt is ezzel a zarándokúttal elfusizni? Jelzem, ha te akarsz, visszaszaladhatsz. Ha kívánsz, Gábor, én Pista bácsival felküldelek. Bátyus, úgyis te voltál mindig az apahelyettes, te jobban tudsz intézkedni. Jó? Helyes? Így lesz, kész! Így határoztam. Holnap ebéd után pedig mi is felnyargalunk. A vizitidőre. Helyes? Terike, igaz is... Te, édes, hol van az üveg?” És nem várja a feleletét, feláll, kilépdol, tengerészjáráshoz hasonló menéssel. Az ajtó tárva marad. Napfény, pukkogás, idegesen nyikkanó küntök zaja ömlik be.

És kisvártatva hátuljával befelé riszálva, twisztléptekkel menekedve jön helyette a fekete halásznadrágos lány. Kata, Koroncz Kata. Nevetgél, vaskos idomait kanyargatja, két üveget lóbál kezében. „Innál, épapa?” Zuttyint az egyik üvegből. „Kéne egy kis lengyel vodka, épapa?” Zuttyint a másik üvegből. „Hukk, de jó kis ital ez a wodka czysta wyborodna. Haha, épapa.” Újabb zutty. Kapja az épapa a pálinkakeresztelőt egyre-másra. Terike odapattan. „Édes kislányom! Katácskám! (Zutty rája is!) Ne bosszantsd a te jó atyádat!” Megint mindkettőjükre zutty. „Innál épapa? Egyszer ittam életemben, te máris a plafonon vagy, épapa? (Zutty.) Ha te iszol, az természetes. Ha neked állami kocsi hozza le kerek fenekedet, épapa, a Balcsira, az természetes. (Zutty.) De most már iszok én is, épapa. (Zutty.) Muszáj nekem mindig könyvet vennem, épapa? Nem. Te sem veszel, akkor minek vegyek én? Nem igaz, épapa? (Zutty, zutty!)” Terike odaugrik, megragadja két karját. „Kata! Észnél légy! Gábor bácsi! Nagypapal Észnél légy!” A lány kitépi magát. Siklik, siklik. Löttyint az üvegekből, és nevet, nevet. Csuklik és nevet. Egészen belesüllyed a részeg játék izalmába. Meg se látja az asztal mellett Gábor bácsiját. Csak két szülőjét üldözi a szesszel. Megkerülik már az asztalt. És Koroncz Gábor mellé ér. Akkor kapja el a férfi. Megpenderedik. A való világra ocsúdik, Karja még felemeli az üveget, hogy fejbe vágja vele a váratlan támadót. Aztán megismeri. Koppan a két üveg. Szinte látni, ahogy a vér is leereszkedik a lány arcából. „Gábor bácsi, édes Gábor bácsi.” A nagy darab lány ráomlik a nagybácsira, a vállára. Zokogni kezd, teljes erővel, halálra rémitett gyerek reszketésével. „Gábor bácsi, édes Gábor bácsi”. A nagybácsi sejteni véli, milyen tektonikus erők mozdultak meg a lányban. Régen készülődő erők, vele rokon erők. „Kicsi Kata, kicsi Kata” simogatja. Mi mást tegyen.

Öccse pedig boldogan kapja fel a két üveget, az ablak felé tartja, meglötyböli: van még benne. Leül nyugodtan a helyére, tölt két vizes pohárba. „No, isten, isten, Gábor. Ígyunk erre a kis balhéra. Ne haragudj, hogy csak ennyit adok, a másik üveg kell az elvtársaknak. Tudod, akik most jönnek. Az isten fáját. Hány óra, Terike? Már itt kéne lenniük. No, fogd már, ígyál!” Hogy Gábor bátyja nem nyúl a pohárért, hozzá-üti az övét, majd felhajtja. „Mit bámulsz? Idd már ki, na! A tatust meg helyre pofozzák úgyis a doktorok. Értene azok hozzá. Pláne ha megtudják, kinek az apja. Ne félj, na, majd hétfőn külön is felhívom az igazgatót. Meglásd, nem lesz semmi baj. Legyel csak te egész nyugodt. Ha én mondom!...”

Nem érti, nem érti. Mért mered őrá a bátyja, Koroncz Gábor, olyan iszonyú kép-

pel? Mi van őrajta bámulni való? Úgy nézi, bizisten, mint ki valami szörnyűt lát. És még hozzá csendesesen leereszti válláról Kata nehéz testét, kínlódva feláll, karjára löki, ahogyan hozta, ballonkabátját, s csendes mozgással kimegy az ajtón. Olyan nesztelenül, ahogyan bejött, olyan halkan, széles vállait is alig mozgatva. Az álombeli felhők szokta így elúszni. Koroncz Lajos már áll, utána nyújtott vodkás pohárral. „Te, Teri, ezt a holdkórost mi leli, mondd? Hogy ilyen legyen valaki?! Ilyen oltáriszentség! Hallod? Egy pohár pálinkától is elszalad?! Még ez jártatja a száját? Ne bögj te, Kati, ne bögj! Menj utána, nyargalj, na! Ha annyira sajnálsz. Van az ilyen emberben szikra becsület is, mi? Piha, fenét, frászt! Vagy talán sajnálják, hölgyeim? Igen? Ennyire sajnálják? Hát akkor tessék, tessék! Csak menjenek utána. Hívják vissza a tanár urat. Na, gyerünk, gyerünk...” A két nő dideregge néz rá, ez végtelenül ingerli. Ordítva szól rájuk. „N-na, menjete! Hívjátok vissza, na! Mire vártok?” A két nő feléje fordított arccal kioldalog. Néma arcukon is kiáltani tud a rettenet.

Így végre jó. Maga van. Menjenek csak utána. Ünja őket fertelmesen. Távolról zúg az út. Motorpukkgás, benzinfüst, dudu. Menjenek csak Gábor úr után. Úgy se csalják azt a bolondot vissza. Ismeri ő. Örült az, nem egészen normális ember. Egyedül van végre. Mindjárt jön majd Schmuller, Darázs, Topolya. Velük ki lehet bírni az életet. Lám, nem tud az ember sose kikapcsolódni. No, még egy kis wodka czysta wyborodna! Áá, ez aztán a klafa. Jöjjetek fiúk, gyertek már. Kibírhatatlan különben ez a szombat, ki-bír-ha-tat-lan.

Sarkady Sándor

ÜDVÖZLÉGY

Üdvözlégy Magdolna,
Májusi fényteljes,
Aldott vagy Te az asszonyok között –
Mikor szoknyád szegélyét
Térdeden felül csókolom,
Ne fordítsd el tőlem az arcod;
Örömöm százszorszápe,
Bánatom ezerjójúve,
Napi kenyerem megszegője,
Kísérj el engem a sírig –
Az emberség igéivel
Ajkad jegyzett el engem;
Szabadíts meg a némaságtól,
Hogy szólni tudjak a világerő,
S embernek tetsző életet éljek.
Kibomlott kontyú rózsza,
Verseim virág-lelke,
Mikor már elporladtam,
Illatozz értem a jövőndőben.
Teérted érdemes volt
Halálra megszületni:
Életem napvilága,
Lelkem felemelője,
Légy majd, ha jön az alkony,
Szembéjam lefogója,
Amen.

Lovász Pál

HÓ ALATT

*Lepergett már a film. A rendező
új, szűz világot varázsolt elő.*

*Minek formája, arca, éle volt:
a fehérré oldatává változott.*

*Egyetlen színben elsüllyedt világ:
mélyében lent atlantiszi csodák.*

*Ibolyamosoly zsenge fű között,
szíromlebelet tarka ág fölött;*

*telt szépségű, arany bokájú nyár;
lázgas seregben éneklő madár;*

*bronz ékszeres, piros taláros ősz –
minden fölött a hó hatalma győz.*

*Nincs ösvény, út mi célba elvezet,
jel, táj, irány, ég-föld közt elveszett.*

*– Reménytelen . . . e szót már mondanám –
hang pendül át a némaság falán:*

*világ végéről, zárt mennybolt alól
kis cinege kikelet-álma szól.*

HÓSTETT

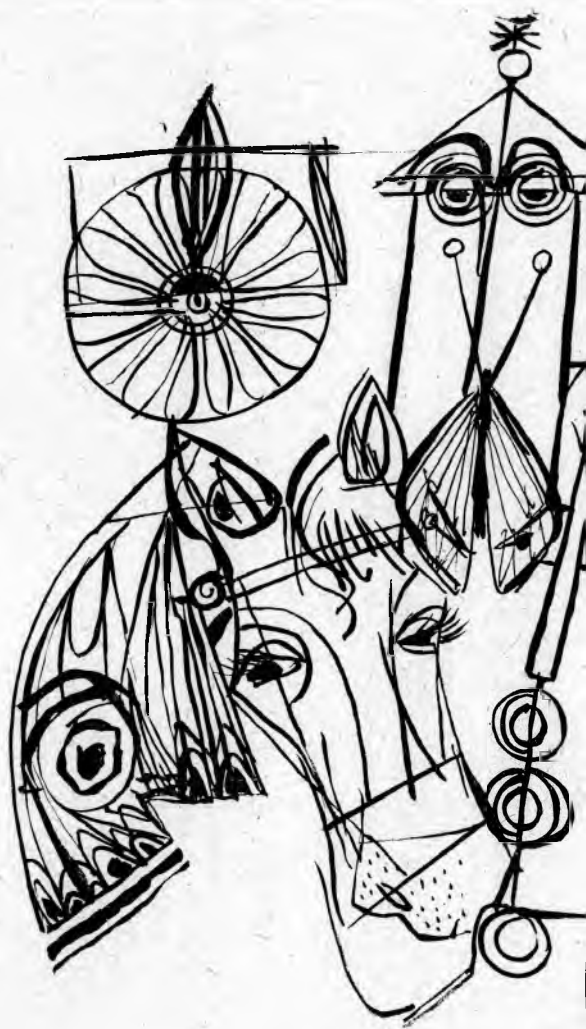
*Egy hóvirág, ni,
avarlevelet tört át
s itt bukkan ki feje!
Rejtély, ezt hogy csinálta,
hogyan volt ily ereje?
Most csöpp nyakában roppant csuklyaként
az átfúrt levél leple csüng, lebeg.
Kámzsás vitézke,
emelt fejjel az ág közé tekint
s joggal hiszi: arany sisakban
a Nap ott néki tisztelég.*

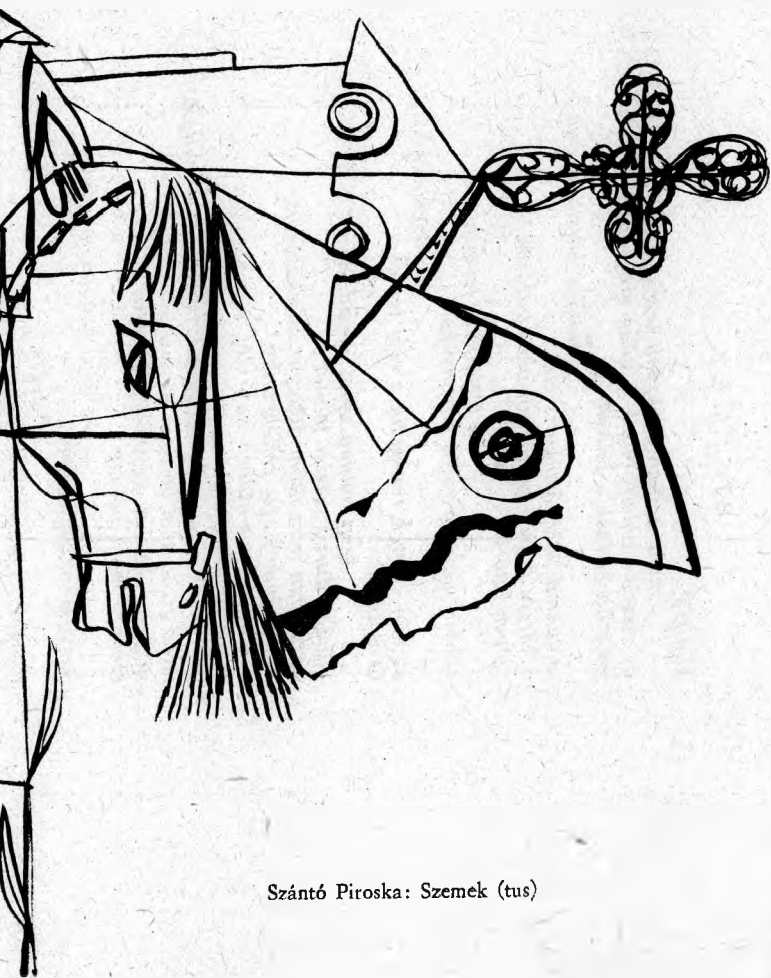
ÚTRAVALÓ

Ott majd szeretnek téged,
 menj el Várpalotára,
 valaki jön az utcán
 és azt mondja, szeret,
 behív egy kis szobába
 és a kék verandára
 leültet, lábad nézi.
 hogy fáradt vagy nagyon.
 Majd szeretnek ott téged,
 a csillesor kigyózik
 a kopott város fölött
 és a járdán eső lesz,
 augusztusvégi nyárban
 ragyog az ablak és
 a széken ülve két
 kezed combodra bullik,
 szemed a semmibe
 vagy az ablakba néz.
 Menj el Várpalotára,
 ott a sötét szobából
 előjön valaki,
 körülvesz, kenyeret vág,
 teát készít, szalonnát,
 megkérdi, honnan jöttél
 és innen hova mész.
 Nem vagy te idegen.
 Biztos akad valaki
 a nagytemplom fölötti
 úton ha elsietsz,
 vagy botladozva lépsz a
 kerékpárnyomta utcán,
 amely a dombok végén
 a libaúsztatóhoz
 és a rétekre visz.
 Szeretnek téged is.
 Még nem tudom, ki lesz az,
 milyen a szerne színe,
 csak látja, hogy a téren
 magadban vagy nagyon.
 Hozzádjön, összecsókol,
 vagy óvatosan vezetget,
 mint a vakot, kire
 ráismer hirtelen.
 Igen, alig ér hozzád,
 a kabátodat fogja
 csak a kabátod ujját
 és húz maga után,
 mert ő se tudja, jó-e
 az út, amin haladhat,
 de valamerre mégis
 el kell csak mennie.

Aztán fecsegni fog majd.
 „Kevesebbet eszem most,
 magára gondolok
 az utolsó hét napon.
 Ma szerda van, de péntek
 vagy szombat estig várhat,
 addig biztos megérti,
 mennyire szeretem.
 Piros rubát varrtam
 magamnak, hogyba jön,
 ha jobbra fordul kedve,
 majd otthon fölveszem.
 Megmosom testemet,
 a térdem, és szívem
 magához fordítom
 és hallgatom, amit mond.
 Beszél vagy én beszélek,
 tulajdonképpen mindegy,
 eltelik az idő
 és este vége lesz
 a napnak, egy virágot
 tettem az asztalára,
 hogy örüljön neki.
 Nyár van. Pesten lehet, hogy
 senki se szereti?
 Sokat vártam magától,
 ilyennek gondoltam,
 hogy nehéz lesz szeretni.
 Nem baj. Ne szőljon semmit.
 Legszebb a hallgatása,
 abból tisztán megértem,
 micsoda csöndben él.
 Én itt lakom és várom
 magát, hogy erre jön,
 az estét és a reggelt,
 míg elborít a tél.”

Ezt mondja és szeret majd,
 megsímogatja arcod,
 behozza ételed
 s a végén nem beszél.
 Te is szerethető vagy,
 megértik utazásod,
 fénylő kabátod, harminc
 éves hosszú korod.
 S ha visszautazol majd
 a páros síneken,
 tudod az imbolygó tájak
 előtt, az útvonalban,
 baba, hazafelé,
 emlékezel majd, biztos,
 hogy szerettek téged.

Szántó Piroska: Szemek (tus)

Kovács Ferenc

BICEGEK

Holnap

majd holnap gyöngébb lesz a nap
és szerelmes-ölelő hűsek a világ árnyékai
megnövekednek a falombok

varázsos hársillatukkal

szaladnak elém játékos szelek
a karcsú dáiák szirmairól okos bogarak
szépen letörlik a port

a téglafalak levetik

gonosz napadta forró köpenyüket

és megnövekedve

az óvó ereszek rejtegetik a régi lépteket

O holnap

igen holnap majd meglágyul

minden durva szeglet felület

jártamban nem ütöm átkozott csonkaságom

bronzkeménységű emlékeimbe

a mindenbóvá-üldöző nap elől rejteikutakon

messzire jutok majd

elhagyom magam és a múltam is

talán arcod sem bordom napnál gyilkosabb

sugárzó ékekkel agyamba szorítva

Holnap majd holnap

ma még minden mozdulat

nagyítja veszteségemet

Bicegek

bicegek összeszorított foggal

makacson

ijedten keresem

egymást ölelő karjainkat egymásba ejtett szánkat

az alkonyi házfalakra tapadt szerelmes szavakat

lépteket csókokat illatokat

De a megduzzadt nap fényesen mint az értelem

rámront hátulról az aszfaltra lök

hosszúra-nyúlt keskenyen szökő árnyék-magamát

billegő léptekkel taposva üldözöm

Eöry Attila

ÚJRA ÉLNI

Elmegyek meghalni. Por lesz a por,

és visszabull, abonnan vétetett.

A sors virága hervadtan hajol

az őstala felé, melyből eredt.

A lelkes állat útra kél, ahol

világra sarjadt, ott pihen meg.

De újra eljövök majd élni én.

Ágat a kő, kezét bajt a növény.

Alakot vált, éled, eszmél a lét,

s felveti újra szép emberfejét.

KONDUL A TŰNŐ TÉL LÉPTE

Kondul a tűnő tél lépte az ég

acéllemezen, tó s patak jegén.

Kitárul a táj, ocsúdik a rét,

friss víz tükörén lobban fel a fény.

Tolláskodnak a nyurga jegenyék,

kis bóbíta kéklik a domb fején.

Csabolva inálnak a vig kutyák

jagyos fövényen, pocsolják át,

s kitekint már a nád mögül csupasz

kölyök arcával betykén a tavasz.

A körülményekhez képest egész jól telt el a nap. Délután ötig nem gondolt arra, hogy ma május tizenharmadika van és pontosan két nap múlva ki kell fizetni Miklósénak a tízezret. Erre van az OTP-nál kétezeröttszáz. Gabi azt hiszi, hogy háromezer, de a múlt hónap végén megvette azt az isteni cipőt, az volt ötszázhusz. Akkor azt gondolta, hogy a fizetéséből majd visszateszi, de jött a lakbér, meg a villany, meg a gáz és nem tette vissza.

Tegnap este kiadósan veszekedtek emiatt a cipő miatt, pedig Gabinak fogalma sincs, miből vette, illetve azt mondta, hogy túlórapénzből. Gabi murizott. Ha megtudja, hogy nincs háromezer, csak kétezeröttszáz van, még jobban fog murizni. Ez azonban már teljesen mindegy. Hol van ez a tízezer...!

Reggel nem is beszéltek a pénzről. Harisnya nélkül jött el, mert egyetlen harisnyáján lefutott a szem, nadrágot akart felhúzni, de Gabi azt mondta, hogy ez a fekete nadrág botrány. Olyan szűk, hogy botrány. Télen az más, akkor hideg van, de májusban csak frivolságból hord az ember ilyen szűk nadrágot. Pedig hideg volt reggel, a buszban minden szőrszál tótágast állt a lábán és megnézte, senki nem volt harisnya nélkül. Igaz, hogy bent Solymos Feri azt mondta, hogy klasszul le van barnulva. Az erkélyen sült le a lába. Oda süt a nap délután.

Hát az van, erkélyük a Duna-partra, központi fűtés – a télen nem sok gyönyörük volt benne –, hősugárzó a fürdőszobában. És a konyhában minden beépítve. Gabi a szekrényt tele rakta a könyveivel, igaz, hogy mindegy, mert két lábasuk van, egy teás, meg egy rántottás. És könyvük van, de könyvszekrényük nincs. Semmijük nincs. Egy heverőt vettek, azon alszanak egy paplan alatt. Én most ki kell fizetni a tízezret.

Egy éve vették kölcsön. Akkor papíron kiszámították, hogy egy év alatt össze lehet hozni, ketten kétezerhatszázat keresnek és ezerhatszázból meg lehet élni. Nem lehet megélni. Tegnap este sírt, mert Gabi az ő ruháit hozta fel, a kardigánt, amit karácsonykor vett. Annak az utolsó részlete sincs kifizetve. A könyveit nem hozza fel...! Meg a hangversenybérletét! Összesen két vacak ruhát csináltatott az esküvőjük óta. Solymos Feri azt is mondta, hogy a négerbarnához illik a fáradt sárga. A kardigánja „fáradt sárga”. Ez észrevevési a rendes dolgokat. Gabi csak azt veszi észre, ha valami botrányos rajta. Botrányos a szemfestése, a hajszíne és a szűk nadrágja. Pukkadjon meg.

Menjen el Miklóséhoz, és kérjen haladékokat. Úgyis felveti őket a pénz. Mindenük van, televízió, magnetofon és milyen bútorok. Minden szék más alakú, más színű, azt sem tudta a múltkor, hogy kell beleülni. Kocsit akarnak venni. Hát ne vegyenek. Neki mezítláb kell elmennie ilyen hidegben, mert nincs harisnyája, ezek meg kocsit akarnak venni.

Jött a busz, felszállt, de nem volt kedve hazamenni. Most megint veszekedni fognak. Gabi túrja a haját – csuda, milyen hullámos haja van –, rágja a ceruzáját, aztán elfintorítja az orrát:

– Megint tojás... rántotta... vesznének ki az összes tyúkok.

Vehetne valami készételt, de nem vesz. Mikor feleségül vette, becsületesen megmondta, hogy főzni egyáltalán nem tud. Utál is. Akkor elszédült a szerelemtől és megígérte, hogy vendéglőben fognak étkezni... Hm... hmm... étkezni... Kétszer elvitte vacsorázni, de már másodszor megkérte, hogy ne hozasson olyan ételt, aminek külföldi neve van, mert az drága. Nem is volt jó. Valami marhaság volt az étlapra írva, és a végén paprikás krumplit hoztak hússal. Hogy röhögött akkor Gabi. Most otthon „étkeznek”. Zsíros kenyeret, teát és rántottát. Lehet, hogy tojás sincs otthon. Zsír biztosan. Mégis csak venni kell valamit. Elővette a pénztárcáját és belenézett. Valami hetven forint van benne. Ebből vehetne egy harisnyát, egy klassz, négerbarnát, csik nélkül. Neki jól áll a csiknélküli, jó lába van.

A harisnyát a Vörösmarty téren vette meg. Onnan gyalog sétált haza, már nem fázott, dühös volt. Egy szőke nő ment el mellette, a világoskék kosztümjén prémet viselt. Lehelet-finom prém volt és a táskája igazi bőr. Tőlem lehet május, meg tavasz – gondolta –, van egy fáradt sárga kardigánom, még a strandra is azzal mehetek. A sarkon gyöngyvirágot árultak. Volt még három forintja, vett egy csokorral, beletúrta az orrát. Olyan szaga volt, mint egy drogériának. Nem is igazi virág, dühösen eldobta. Egy kislány kutyát vezetett mellette, a kutya megszagolta a gyöngyvirágot, a kislány rágatta a pórázt.

– Fúj, Viki, fúj...! – Erre még dühösebb lett. Belerúgott a virágba.

Gabi nem volt otthon. Még egyáltalán nem volt otthon, mert sehol nem felejtette égvé a villanyt, nem bőgött a rádió és nem folyt a vízcsap. Bement a szobába. A felgyúló fényben – ridegen és könyörtelenül egy meztelen százas körte égett a mennyezeten – óriásnak látszott a szoba. A heverőt a hálófülkébe tolták, a szobában tulajdonképpen nem volt semmi. Egy hokedli, amit nászajándékba kaptak és azon a rádió. A hokedlibe is belerúgott és nagyon sajnálta, hogy a rádió nem esett le, legalább azon veszekednének és nem a pénzen.

Leült a heverőre és elhatározta, hogy felpróbálja a harisnyát. Előbb lábat kellene mosni, összerúgták a bokáját a buszban, csupa fekete. Lerúgta a cipőjét. Megfürdöm, határozta el. Ebben a lakásban csak fürödni lehet. A fürdőszobában minden van, csempe, hőszigetelő, meleg víz. Szappan...? Gabi valamit reggel ordított, hogy eszi a szappant... nem baj, szappan nélkül is lehet fürödni.

Nem valami meleg a víz. Mindig ilyenkor langyos, egésznap pancsolnak ebben a bűdös házban, aztán mire este lesz, elfogy a meleg víz. A dolgozó az kutya. Azért jó elnyúlni a kádban, tulajdonképpen el is fáradt, az a Solymos szépeket mond, de kiveszi a vért.

– Gyerünk, kisangyalom, nem alszunk, gyorsan még ezt a hármat megírja, aztán hozom a többi. – Mindenki irigyli, hogy ő a Solymos titkárnője, de hát ez csak cím. Tulajdonképpen gépirónő, de ez már nem divat, Solymos nevezte el titkárnőnek. Igaz, feketét is főz neki, de nem együtt isszák meg, mert Solymosnak a felesége is a könyvelésben dolgozik, és azt mondta, mikor belépett:

– Aztán semmi hetegés, kisfiam, ha nem leszel korrekt, kívágnak, erről én teszek. – Hülye vén tyúk ez a Solymosné, van vagy harmincöt, de csinos. Félti az urát. Tőle...! Ő szerelmes Gabiba és kész.

– Nem érdekelnék a férfiak – tette hozzá hangosan, mert a kádban szeretett hangosan gondolkodni. Gabi füttyöl a kádban, ő hangosan beszél. Ezen állati nagyokat röhögnek.

Kint kulcszörgés. Na, megjött. Az ajtót csendben csukja be maga mögött, tehát dühös. Egyenesen idejön, a fürdőszobába. Ajáj, már túrja is a haját.

– Te fürdesz?

– Na, mit szólsz, fürdök... mit lehet itt csinálni, mint fürdeni. – Gabi leül a kád szélére. Ezt utálja. Ha meztelen, nem szereti, ha nézik. Pláne, villanynál. Sötétben is más meztelennek lenni, világosban is más. Gabi nem is nézi.

– Kigondoltál valamit?

– Én...? – Kerekre nyitja a szemét. Gabi még ballonban van, a kezét a zsebébe dugja, most őrült fölényes.

– Én kigondoltam. – Gyanakodva nézi. Azért az nem mindig jó, amit Gabi kigondol. Egész nyakig bújik a melegvízbe.

– Na?

– Eredj haza holnap és szedd össze a pénzt. Kérjél. Az én apám is ad, a te anyád is, Marikáék is. Persze kölcsön – teszi hozzá halálos komolyan –, majd én kidolgozom a feltételeket. – Lidi elneveti magát. Nemcsak azon, amit Gabi mond, hanem ahogy mondja. Úgy nevet, hogy a végén köhögni kell.

– Te milyen hülye vagy, úristen, milyen hülye...! Hogy az apád, meg az én anyám, meg a Marika... tudod, mit adnak? Három almát, olyant, ami már egy kicsit romlott, jó az a pestinek, na, Marika lehet, hogy egy kiló krumplit is ad, mert

annak jó szíve van és közben törölgeti a szemét, hogy a Gabika, istenem, én neveltem, nem szereti zsírosan a levest.

Valami baj van. Gabi nem sértődött meg a gúnyolódáson, inkább olyan szomorú a szeme, hogy nem is nevet tovább.

- Ne viccelj - mondja rekedten - ezt komolyan gondoltam. Mára beszéltem Miklóssal. Kiutalták nekik a kocsit, és ők is kölcsönkértek. - Ettől a kocsitól megint méregbe jön. Dühösen locsolja a vizet, Gabi cipőjére folyik. Kimászik a kádból, bánja is ő, hogy meztelen és ég a villany. Hát van egy pongyolája, hogy most felvesze? Pizsamája van, de rövid bugyis, amerikai, az esküvőre vette, de hol van? Reggel itt hagyta a kád szélén. Gabi biztosan beágyazta. A törülközőt tekeri maga köré és sértődötten szól vissza.

- Muszáj nekik kocsi?

- Édes fiam - lépked utána Gabi -, ez nem a mi dolgunk. Ők sem kérdezték, mikor kölcsönadták a pénzt, hogy muszáj nekünk komfortos lakás? A becsület az becsület. Kamat nélkül adták.

Édes fiam. - Lidi sírni szeretne. Sokra mennek a komforttal. De akkor Gabi szónokolt, hogy így megmutatjuk, meg úgy megmutatjuk... Na, most mutassa meg. Meket haza kunyorálni. Az Anyu megmondta. Megmondta, hogy ne menjen még férjhez, várjon, jöhet jobb is, mint ez a paraszt. Persze, Gabi nem paraszt. És, ha az lenne? A paraszt most egy nagyon rendes foglalkozás, olyan nagyon odavan az anyu, hogy ő tanítónő. Mindig falun tanított, pont olyan, mint a többiek, mint Marika, meg mint más.

Anyunak különben sincs pénze. Van egy takarékkönyve ötezer forintról, de azt letagadja. A befőttek mögött tartja a speizben, és minden évben hozzáírta a kamatot. De az anyyi, mintha nem lenne. Az az Anyu lelkinyugalma. Lidi nem is szolt egyszer sem, hogy tudja a könyvet. Gabinak elmondta még az esküvőjük előtt. Akkor egy kicsit remélte, hogy legalább ágyneműt kap, de csak a paplanát kapta meg két huzattal és hat törülközőt.

- Anyu nem adja ide a pénzt - szolt csüggedten. - Nem dülja fel a lelke békéjét. Legfeljebb azt mondja: „En megmondtam.” És ezt utálom.

- Adhatunk neki kamatot. Annyit, mint a takaréknál. - Gabi még mindig reménykedik. Érzí a hangján. Nagyon éhesek mind a ketten, de nem mernek szólni. Lidi nem tudja, Gabinak van-e pénze, hogy hozzon valami vacsorát, mert neki nincs, a gyöngyvirág helyett vehetett volna egy kiló kenyeret. Gabi nem szolt a vacsora miatt, mert tudja, hogy ezen biztosan veszekednének. Nyelik a nyálukat és hallgatnak. Lidi le is fekszik a heverőre.

- Az apádnak van pénze? - Gabi bólint.

- Van. Onnan jutott az egész eszembe, hogy Zalai Jóska fent volt, segítettem neki TV-t venni, most költik a munkaegységet. Mondta, hogy az öreg harmincezeret kapott, Marikáék még többet. Tele vannak pénzzel.

- Harmincezer... - Lidi dalolja a szót. Aztán felkönyököl, összehúzza a szemét és mosolyog.

- Ha nekem egyszer ennyi pénzem lenne, akkor... elvinnék vacsorázni, utána táncolni, utána taxival a Szabadság-hegyre, utána... nem, előtte vennék magamnak egy olyan túsarkút, mint tegnap néztünk és egy kék kosztümot. Mára láttam a Vörösmarty előtt egy isteni kék kosztümot, és képzeld, a nőn prém volt, a nyakán. Mit gondolsz, milyen prém divat tavasszal? - Gabi megint beletúr a hajába.

- Hagyd abba, Lidi! Prém, meg kosztüm, meg Vörösmarty és nekem szétrobban a fejem a gondtól. - Lidi megsértődik.

- Nem mindegy? - húzza fel meztelen vállát, mert még mindig a törülközőben fekszik. - Úgy sincs harmincezer. Mert, ha tudni akarod, az apád sem ad. Nekem se, neked se. Menj haza örökre, akkor ad. De magad menj, engem nem fogad be. Szolt az Anyuhoz két szót, mióta összeházasodtunk? És én kérjek tőle? En...? Röhej!

- Beszélj rendesen. És öltözz fel. - Gabi még mindig gondterhelt és komoly.

Még most is ballonban van, és áll a heverő előtt. Ez a ballon mocskos egy kicsit, elejtették tisztítóba vinni és közben jött a meleg.

– Gondolod, hogy én kérjek? – szólal meg tanácstalanul. Lidi a nyaka alá kulcsolja a két meztelen karját és nem felel. Minek? Gabi is tudja, hogy hiába. Egy éve nem voltak otthon. Az Anyu az ír, de Marika, meg az öreg soha. Ők is írnak. Megírták, hogy lakást vettek, van melegvíz, hősugárzó és beépített konyha. Hát most mehetnek haza a mocskos ballonkabátban, meg a szűk fekete nadrágban, hogy fizessék ki az összkomfortot. Mikor csak egy paplant adott az Anyu.

– Ezek nem rendes szülők...! – mondja végre Lidi, most ő is nagyon komoly. Tizennyolcéves. Nem tudja jobban megfogalmazni, amit mondani akar. Gabi húszéves. Benne bújkál valami tiltakozás. Sőt! Legszívesebben azt mondaná, hogy hagyják a fenébe az egészséget és menjenek haza. Marika csodálatos töltött káposztát tud főzni és annyi csirke van! Imádja a csirkét. De ő sem tudja megfogalmazni. Lidi már sír a heverőn a nedves törülközőben. Tulajdonképpen azért sír, mert éhes. Gabi ezt nem bírja hallgatni. Odahajol hozzá és azt mondja vigasztalásul:

– Bizony, ezek nem rendes szülők...! – A pénztárcájában van még két százas. – Gyere – mondja lemondóan –, elviszlek vacsorázni. – Lidi kapkodva öltözik. A fáradt sárga kardigánt veszi fel és a szűk nadrágot. És Gabi most nem szól, hogy ez este igazán botrányos viselet. Különb is kis helyre mennek, és nem is olyan botrányos ez a nadrág. Divatos. Lidi nem tesz rúzszt a szájára, mert nagyon siet, és elhatározza, hogy gombát rendel. Biztosan drága, de imádja a gombát.

– Egyél csirkét! – biztatja lelkesen –, nagyon szereted a csirkét.

Az utcán meleg szél fúj, igazán májusi szél, és gyöngyvirág-szag úszik a levegőben, igazi gyöngyvirág-szag.

A lakásban nyitva maradt a villany, a fürdőszobában csöpögött a csap, és Lidi arra gondolt, hogy reggel felveszi a klassz négerbarna harisnyát. De csak bent az irodában... A buszon letapossák, és spórolni kell.

Demény Ottó

FIÚ KUTYÁVAL

*Elöl a fiú ballag,
hátról a kutya ballag.
Egyik korbácsot lenget,
másik farkát szórt bullat.*

*A fiú megiramlik,
a kutya megiramlik.
Szandál trappog, mögötte
libegés nesze hallik.*

*A fiú vad és piszkos,
a kutya vad és piszkos.
Kijutva a mezőre
letapadnak a gazhoz*

*s miként a csillag este
– csillan a szemük messze.
Lapul a fiú, szisszen
s feszül a kuvasz teste.*

*Fölugornak és futnak.
a salakdombig futnak.
Ki tud végére járni
szilaj kalandjaiknak?*

*A fiú és a társa,
a kutya és a társa
egymástól el nem válnak
a sziürke délutánba.*

MAI BOLGÁR KÖLTŐK

Az új megformálásának kísérlete, a valóság művészi megfeleltetésére irányuló szándék a legfőbb ismertetője a jelenkori bolgár költészetnek.

A legnagyobb elődök: Hriszto Botev, Hriszto Szmirnenszki és Nikola Vapcarov példája, élete és forradalmi hagyatéka, az évszázadok súlyos megpróbáltatásaiban is terebélyesedő hajdut-népdalok és hős-dalok, valamint a testvéri szovjet költészet példamutató és ösztönző ereje arra buzdítják a mai kor költőit, hogy a szabadságot, a hazát és a népet teljes odaadással szeretniök, védeniök kell, s csak a kor – ma már más viszonyú – kérdéseire adott emberi-költői válaszukkal tudnak időtálló műveket alkotni. Az új témák – a dolgozó ember életközelségben való tettenérése – kimeríthetetlenek. Az ő küzdelmeikbe és fölemelkedéseikbe, bánatukba és örömeikbe társként való bekapcsolódás alapartalmát adják meg a mai bolgár költészetnek.

Mladen ISZAEV az ún. idősebb nemzedék tagja, 1907-ben született s résztvett az 1923. évi szeptemberi felkelésben, amelynek leverése után Jugoszláviába menekült. Hazatérve a munkásság és a parasztság, valamint a béke ügyének bátorhangú szószólója, ismert költő és publicista lesz. 1932-ben jelentkezik első verseskötetével, a „Tüzek”-kel. 1941-ig további négy kötete jelenik meg, de a reakció bebörtönözteti, majd gyűjtőtáborba úzi. Közkedveltek gyermekversei és jelentős prózaíró is. A bolgár hadsereg tisztjeként résztvett a második világháborúban s így a Dunántúl fölszabadításában is. Változatos témaköre, hagyományos versechnikája és gazdag, színes nyelve van.

Blaga DIMITROVA költőnő. 1922-ben született. A filológiai tudományok kandidátusa. Verseivel egészen fiatalon, 1939-ben jelentkezett. 1950 óta jóformán évenként publikálja versesköteteit. Évekig volt folyóiratszerkesztő. Formagényes, de formában még mindig meg nem állapodó, epikai részekben gazdag, megleghangú verseit majdnem minden gyűjteményben megtaláljuk.

Pavel MATEV 1924-ben született. A szófiai egyetemen bolgár nyelvszakot végzett. 1947-ben tűnt fel, első kötete 1951-ben jelent meg. Ismert lapszerkesztő és filmművészeti szakember. A Bolgár Írószövetség titkára. Legutóbbi kötete a „Vreme, rodina, ljubov” (1962). Lírája szemlélődő, de erőteljes. Stílusát a tömörítés jellemzi.

Ivan DAVIDKOV 1926-ban született. Filológus. 1946-ban jelentkezett a szófiai rádió műsoraiban és a „Szeptemvri” c. vezető bolgár irodalmi folyóiratban, amelynek éveken át szerkesztője volt. 1949 óta publikál rendszeresebben. Ezideig tíz kötete jelent meg. A bolgár tájakra, katonai életről szóló modern ízü, formabiztos versei nevét országhatáron túl is ismertté tették.

Atanasz MOCSUROV már az ún. fiatal költőgeneráció tagja. 1931-ben született. Filológus. Verseskötete a „Doverie” (Bizakodás) 1960-ban jelent meg. Kiforrott, férfias lírája ígérget.

Anasztász SZTOJÁNOV is 1931-ben született. Filológus. Kötetei: „Pörva ljubov” (Első szerelem, 1955), „Majszka viclica” (Májusi hóvihár, 1961) és „Pösztzata torbicska” (Tarka tarsoly, 1961). Témája gazdag, kitűnő formaművész.

Metodi HRISZTOV 1932-ben született Szófiában. Verseskötete „Dokáto tupti szörceto” (Amíg dobog a szív) 1958-ban jelent meg. Viszonylag keveset publikál. Igen kitűnő természetmegfigyelő.

Krósztyu SZTANISEV 1933-ban született. Verseskötetei: „Liceto na szveta” (A világ arca, 1960) és a „Szinjoto more” (A kék tenger, 1961) nevét méltán tették ismertté. Gondolati elemekkel gazdag költészte egyre érettebb. 1961-es kötete gyermekverseket tartalmaz.

SZ. E.

Mladen Iszaeu

DRÁVASZABOLCS

Drávaszabolcsra tört a sok zöld robotember,
Drávaszabolcs ellen badra kelt a balál.
Am, nevedben élet, küzd a veszedelemmel
a bolgár barcos és vitézül szembeszáll!

Gondoltuk, nincs menekvés. S míg csillagos éjbe széledt
az ébség s álom is – mind belyt állatok tovább.
S mikor elcsendesült az est, hosszan figyeltétek
nyírfák alkonypirban fehérlő sudarát.

A nyírfák megbítt, kedves emlékeket sugalltak,
(minden emlék az élet ígérete volt!)
A síkon küzdő társak testén a vér megalvadt
s lágy éj terített rájuk csillagos lobogót.

A sok robotember gépfegyverekkel támadt
Drávaszabolcsra és elküldte a balált.
Fönn a csillagok is tanúi a csatának:
a tűzzel szétzúzott ellenség sirba szállt!

Bajtársaitokról, – kik a csatákból nem jöhettek
vissza – hős férfiak, megemlékeztek.
Békés évszázadok őrzik a dicső tettet,
sudár nyírfák alatt mit véghez vittetek!...

1945

Blaga Dimitrova

FÁK

A fák Bulgáriában
begy oldalába vágják karmukat,
vibarárt nyújtózkodnak
s izmosodnak magasba nőve.
Esőt ragadnak
a szomjazó és eltikkadt mezőknek
s bűtykös-bogas ujjuk
felbőemlőkön kapirgál.

Az útmenti szilfák alatt
egykor ifjú pár búcsúzott.
Cifra bölcsőt hintáztatott
az a fácska, szántóközépen.
A terebélyes bükk alatt
elhúnyt a hős, vérzón, kínzottan.
Arra az ágra akasztották
az anya egyetlen fiát.
Ezért olyan görnyedtek fáink:
fájó emlékek gyötrik őket
és hosszú-hosszú szenvedések.

Viz szűkében, kavicsos földben
nem csalja bűvös április
rügyeiket gyors fakadásra –
a korai fagy orvul megölné
kisded bajnali álmukat.

Ezért nem hasonlítanak
egymáshoz a mi bázai fáink:
sajátságos testalkatuk van,
egyéni sorsuk, sziluettjük.
S a villámmal csavarta sok törzs
bord utánozhatatlan jelet.
Madárjéskéket dédelgetnek,
virágzók és termékenyek.

Álnok viharok öletését
messzire ellökik maguktól,
mindörökké búségesek
maradnak a köves földhöz,
melyet mészfehér csontjaik
koromfekete gyökere sző be,
s a fák fiatal bajtásai
felfelé törnek, a tavaszba!

P a v e l M a t e v

D A L

Az éjszakát már lobbantják a fények,
s átforrósítják szerelmes szemek.
Valahol, messze visszabangzik az ének:
egy katonadal zeng, mint üzenet.

S gondolatban én a Rodopén járok,
a barcosoknak vendége vagyok...
Ástam a hegyn annyi-annyi árkot
s teljesítettem őrszolgálatot.

Indulót ballok, mosolygok sok élcen,
zászlók lengnek és hív a barci rend.
Ó, most ha bátor valamelyik léptem:
ott tanultam meg lépni köztetek.

És ha dalomban benne lélegeznek:
szerelem, hit és mersz és szorgalom –
te adtad bazám, az alkotó kedvet,
kiért őrségben álltam egykoron.

I v a n D a v i d k o v

T Á J É K

S más lesz a táj. Abrándjainkat
begyűjthetjük gyümölcsözön.
Útjaink mind átformálódnak
s mi kitölti: életöröm.

Nézd: kozmikus sugallat száll át
március mély ege alatt
s ringó,
rakétatörzsű nyárfák
a csillagokig rajzanak.

Atanasz Mocsuróv

PLOVDIV

Város, elnézlek: pibető madárraj
minden balmód és minden bázikódl
S magához ölel bőféhér karjával
csendben hömpölygő Marica folyód.

Az éji város szíve fölött ontja
csillag a fényét s eljátszadzik.
Zúg a jubarjék terebélyes lombja:
susogja Vázov ódon verseit.

Gondtalan, mégis zajos bent az élet –
és őrzí-őrzí a gerendavég
egy bázikóban azt a lövedéket,
mely megpörkölte Liljana szívét.

És balmokkal a messze sík vidéket
mintha dolgos kéz
rakta volna ki:
a föld szienit-szívéből kitépett
kőzetek szilárd emlékművei.

Anasztász Sztojánov

BULGÁRIA

Lóbátrol szinte
belátod útjait
gyalogosan is
elérhetsz odáig
két éj és nap
Devimól

Vidinig
s az Emine-foktól

a Kom-hegy csúcsáig

Bulgária
hímes
kiterített kendő

verejték- és rózsailatú

Tenger fürösztí
s a rilai szellő
azú: menny alatt
bele-belejtí

A kendőn himzett
sok üveggyöngy-város
s zászló

magasan meg-meglengetett

Vidinnél Szilisztránd
s a Dunán is többször
jól odakötötték
kék árbcáboz

vakmerő kezek

Amije volt adta
sohse kapott talán
mohó kéz tépte

s millió veszély

Az én szülőbázám
egyetlen

emberi

szívbe

belefér.

Metodi Hrisztov

ÉJJELE

*Jó az éj s nem pihenést boz,
csakán töprengést...*

*A munkás nyugodni tér és elalvás előtt
teljesítményét latolgatja,
esedékes munkabérét.*

A szírom éjt iszik.

*Mint a vakondok
túr az éjben a vonat
s mozdonya füstté pőfőgi
az átglyúrt termőföldet.*

*A szerelmes izgatottan tér meg,
mert kedvese bajfűrtjein
nem csókolbatta tovább az éjt.*

*Dalt álmodik
az alvó csalogány.*

*Jó az éj, bogy a világ megtalálja önmagat;
söpörje le
a fekete kormot
a tiszta emberi gondolatról
s napként ragyogjon ereje
már holnap virradattól.*

Krösztju Sztanisev

SZABADSÁG

*Ha elveszítelek, ba cserben bagysz engem,
ba szél fuvalma fed, ballgatás elbatárol,
tudok-e élni nélküled, szabadság?*

*A testem, jól tudom, mint a lég: áttetsző és kihalt lesz
s velem rian a föld akkor homály-iszonyatából,
míg útján csillagok, dallam s megállj keresztesződik.*

*Újra kibull a fény két könnybullató szememből
s jebérlő vitorláim: az álmok mind elvonulnak.*

*Elillan memóriámból a tengerek színpompája
s érzésc, ritmusok nélkül kiszikkad vérem.
ba elveszítelek, ba cserben bagysz engem.*

SZILY ERNŐ fordításai

MÁTYÁS FERENC

KÖLTŐK A „SZENT KIRÁLY VÁROSÁ”-BAN

Alig hiszem, hogy van még egy magyar város, amely tájaival, történelmével, kulturális kincsével oly csábítóan tudna szólni az idegenhez, mint Esztergom. Beszédes, ódon hangulatú utcáit, tereit, évszázados épület- emlékeit, romokból kiásott várpalotáját, múzeumait, könyvtárait, aranyas ligeteit, folytonos idegenforgalmi nyüzsgéseit, dzsungelszerű, buja Duna-partját nem lehet elfelejteni. Aki egyszer meglátogatja, a visszatérés vágyakozása gyötri, mintha saját szülőföldje lenne. Nem csoda, hogy költőink közül annyian megörökítették szépségét.

Útam során hányszor bejártam vidékét, derült időben, hóföregteg között; kamasz katona koromban teljes menctölszereléssel masíroztam ide Kenyérmezőről. Mentem minden cél nélkül egyedül át a Pilis lankáin s Visegrádtól Esztergomig szekéren, mint a széphalmi remete, elkeseredve, zuhogó esőben. Utaztam égető napban költőkkel, festőkkel, lakodalomba s városnézésben, vonaton, autóbusszon, szárnyashajón, – mindig arra gondolva, hogy nem ismerem még eléggé, s eltöltött féléletem után nem szégyenkezhetem amiatt, hogy van hely a hazában, amely ismeretlen előttem. Elvégre a huszadik században, a modern közlekedés korában élek s clőttem Csokonai és Petőfi – hogy csak őket említem – a korszerűtlen közlekedés idején, s fiatalon személyesen ismerte a fél országot. Alig volt város vagy falu, ahová ne gyalogoltak volna környezettanulmányozás, élménygyűjtés végett.

Érettebb fővel csaptam föl „szociográfusnak”, hogy a jelesebb magyar írók nyomait kutassam, az egyszerű emberek művelődési hajlamát megfigyeljem s irodalomismeretüket felmérjem, bemutassam a tegnapi és mai kétezeréves várost; Esztergomot, vagy ahogy még én tanultam az iskolában, – a „szent király városát”-t.

Akinek érzéke van a széphez, nehezen tud betelni vele. Nem felejtheti el, örökre megmarad benne a Pilis hegység és Duna mentén fekvő, sok nyelven zengő, szavaló táj élményének látványa s az, amit a tájban Esztergom nyújtott. Előttem természetes, hogy az Árpád-házi királyok is ide-telepedtek s háromszáz éven át fővárosa volt az országnak. A kanyargó Duna ékszerének hívják a költők, akik először fedezték fel, s tették az irodalomban is ismertté mindnyájunk számára a tájat és a várost, mely gazdag és változatos múltjával mindenképpen versbe kívánczik, hiszen

*Az első szent király itt született, s azóta
szent város ez; szent és gyámoltalan.*

Itt koronázták s eskették Gizellával Istvánt, s ha benyitok az ország legelső Bibliothekájába, hogy föllapozzam a középkori kódexeket, régi könyveket, lélegzetelállító sorokban ragyog föl rám a múltja, hökkent meg példatlanul tragikus történelme. Föltör belőlem az iskolai élmény, amint ismét olvasom, hogy Marcus Aurelius író-császár miként elmélkedett tizenkét kötetes könyvében az esztergom-vidéki hadjáratok alatt, s hogy Esztergom már a rómaiak idején lakott hely. Az ősi közmondás, mely szerint „Inter arma silent Musae” sose volt érvényes e földön, fűtyültek rá a költők s a fegyverek zajában sem némultak el a műzsák. Zsolozsmák, legendák keltek szárnyra a Várhegyen, himnuszok zengtek a „meggyűrt” pogányok ajkán. Világcsavargó poéták verseltek, Párizst járt diákok írták a krónikákat a sokáig ismeretlen jegyzővel; P. mesterrel a magyarok cselekedeteiről az esztergomi kódex-műhelyben, hogy megörökítsék az utókor számára a mulat.

Érdemes időt szentelni, hogy belelapozz az ósdi könyvekbe, melyek arról is tudósítanak, hogy nemcsak első királyunk látta meg a világot Esztergomban, – ebben a városban született az első magyar földön írt hexameter IV. Béláról. Rogerius mester s még hányan írtak itt a tatárpusztításról megrázó beszámolókat, „Siralmas éneket”, midőn kardra hányták hőseinket, – „Ászszonyokat holtra űznek, s szép szemérme vész a szűznek.” A spanyol származású Simon ispán hőstetteiről nem is csak legendák járták be a várost, csupa valóság. amit róla költöttek. Ő volt az esztergomi dráma nagy hőse. Rengeteg nevet, adatot, eseményt írtak történelmünk gyász-könyvébe. Küküllői János, Vitéz János s a harmadik legnagyobb János, (nekünk is voltak híres

Janosaink), aki a korai magyar humanizmus levegőjét hozta Esztergomba: Janus Pannonius megintcsak arra ösztökéli a műsákat, hogy „keljenek dalra, örömviadalra”. A firenzei festők freskóit őrző koldusbarátok kápolnajából küldi tüzes hangú intelmeit a dőzsölő, tékozló főpapok ellen Temesvári Pelbárt. Itt versel anyanyelvén Esztergomi Farkas András. A pusztá nevek említése is történelmet idéz. Kétezer évet zsúfoltak ide a Bibliothékába, hogy az évszázados távolság pora ne lepjen be mindent, s a kései utód mindenről értesüljön.

Vajon az ismétlődő pusztítás tömérdek hínára magával húzhatja-e a régmúlt időt a Duna és Garam iszapjába, hol Koppány vezér serege alussza örök álmát. Illyés sorai jutnak eszembe, – hány száj közvetítése kellene ahhoz, hogy megtudjuk, mit mondott Szent István Koppányról az ütközet előestéjén. Szerinte alig több tíznél.

A szájhagyomány – a nép emlékezete – eszerint nem is oly lebecsülendő erő. De egy verssor, egy darab fölösött ékszer, faragott kő s a krónikákkal teleírt könyvek is rögtön benépesítik emlékezetünket.

Hogy élő példával éljek; itt áll mellettem a kedves arcú Bede Anna költőnő. Dózsa Farkas András időtállóan szép alkotását, Balassi Bálint szobrát nézegetjük a könyvtárlátogatás után a szomszédos tanítóképző diákjaival. Csodálkoztam rajta: eddig egy kukkot sem szólt. Csak én beszéltem s most egyszerre szóra bírja a kőszobor. Szinte belepirul az első mondatokba, mint egy kisdíák, akit elfogott a lámpaláz.

– Egyik anyai ágon felkutatott ősom, Bahárfalvi Sándory Mátyás Balassi Bálint vezető tisztejként esett el az esztergomi ostrom ütközetében. Egy sírban fekszik a költővel a hibbei templomban. Sándory kardhegyre szúrt török fejfel, három arany csillaggal terte díszesebbé a család ősi címerét.

Lám, mennyire, minő mélyrehatóan élő a múlt. Itt jár fiatalon „megtestesülve a régi múzsa” velem, s testközelségbe hozza a majdnem négyszáz éves csata emlékét, amelynek bizonyos értelemben ő is szereplője volt. De közben, mintha fölfedezte volna arcomon a kételkedés ráncait, a költőtárs tovább bizonyít. Előbb egy gazdag ötvösmunkáról tanúskodó gyűrűvel; még a Sándory-család viselte, s most ő hordja az ujján, – majd a rokont és költőbarátot megörökítő korai verssel, amelyet eddig még nem publikált sehol. Ez az első nyilvános hely, hol felolvassa.

A múlt és jelen találkozása mindig szerencsés véletlen, s gazdagítja az élménygyűjtő noteszét. De arra is jó ez a hitelesen gyönyörű találkozás a Balassi-szobor lábánál, hogy kiemelje a porból és megszépítse a történelmi múltat. A földézett kép végigkísér a Vizivárosban. Balassi ég felé emelt kardja, mintha jeleznél, hogy merről özőnlík a török, merre támadjon a másik költő; Rimay János, Magyar István prédikátor s az olasz udvari karnagy, a híres Claulio Monteverdi, az egész egyesült császári sereg, melyet legelől Mátyás herceg irányít. Ott leng a bölényfejű lobogó, amint Balassi katonái rohamra indulnak, hogy kardjukra szúrják a kopasz török fejeket, s akár nemesek, akár parasztok, azonos szavakkal mondják ki a bátorító hajrát.

Veszély közt élnek, de a lant nem hallgat el, buzdít a csatára, mint a dob. A rokonokkal annyit pörösködő s végül is hontalaná vált, hitét vesztett poéta akkor még nem sejtette, hogy ezen a földön veti meg utoljára lábát. Üldözött vad volt, s az egyéni bántalmak jobban fájtak neki, mint a török kard mérte sebek, jobban talán még a halált hozó ágyúgolyónál is. Pedig, ha még egy évet vár valahol a medvebőrön, s Pálffyék zászlaja alatt hadakozik az ellenséggel, tíz évig nyugodtan élhet Esztergomban, s elkerüli korai végzetét. Ám a sors kiszámíthatatlan s a magyarokra mért csapásból mindig a költőnek kell elviselni a legsúlyosabbat.

De felejt mindent, mert újból támad az ellenség, s nincs idő a kesergésre, a bibliarágásra, zoltáréneklésre. A szilaj ifjúság vére pezsdül fel benne negyven évesen is, mint akkor, midőn a híres verset írta:

*Vitézek! mi lehet
E széles föld felett
Szebb dolog a végeknél?
Holott kikeletkor
A sok szép madár szól,
Kivel ember ugyan él;
Mező jó illatot,
Az ég szép harmatot
Ad, ki kedves mindennél.*

A vitéz katonának csak játék a harc a halállal. Rohammal felelnek, ha szabadságot ígér a török hazug levéllel, s megadásra szólít. Ismerik már a karddal és ágyúval hozott török szabadságot, a piros sipkás lovas akindsik pogány kegyetlenségét a katonai hullámvásosok élén, – mintha a Pílis erdői mozdulnának el helyükről, s tölnének a városra. De amíg van kard és puskapor, egyformán lehet szúrni, löni s ha szükséges, meghalni is.

Éppen háromszázhetven éve járt itt a Vizivárosban kardosan, lóháton, nyergében az apró puskával. Előfordult, hogy éjszakai portyára ugratott a tábortüzeknél horyogó, török hordákra,

hogy elhozza a lófarkas zászlót, a kislovakat s lenyakazza a törököt. Ha baj éri őket, az sem tesz semmit. Mátyás herceg borbélyja nemcsak a színekben tarkálló kerek és nyolcszögletű sátrakat nézi a lőréséből, de kimossa a sebeket is, betimsózza, s a vitézek kezdhetik előlről. Balassi bátorsága a bégnek is feltűnt, mert egymás után háromszor rohamozott serege élén, s aratta a török fejeket. „Megkapja, bármit kíván az, ki elejti az átkozottat”, – mondta haraggal a bég. Akadt vállalkozó; ágyúval célzott rá, s talált. Az utolsó rohamkísérlet után sebből vérezve tért vissza a magyar végvárak felejthetetlenül bátor költőkatona. Rimay János, a költőbarát kíséri szállására a csata után, s hosszú időre ismét felhangzik a török „kánta” a dzsámik tornyán. Balassi beteg-ágyánál már csak az utolsó vesszorokat vetheti papírra a hűséges barát. Ketten írják a verset:

*Imbol édes hazám,
Ez a jele, hogy szán
Életem igen téged,
Hogy vérem hullását,
Melyet két szemem lát
Nem kiméllettem tőled.*

Nem gondolt a halálra, s hogy a hosszú bujdosásban örökre eltávozik. Boldog nyugalomban szeretett volna élni, de az ellenség most bátorságot követelt, vakmerő viadalt, s Balassi Bálint még egyszer utoljára megmutatta a várostrom alatt, hogy nem adja olcsón életét, amely bár nem sokat ér, hiszen:

*Az éles szabályokban
Örvendeznek méltán,
Mert ők fejeket szednek.
Viadal helyeken,
Véresen, sebesen
Halva sokan feküsznek.
Sok vad s madár gyomra
Gyakran koporsója
Vüészül bolt testeknek.*

Én láttam az ősi Balassi-bibliát, amelynek előzéklapjára a költő unokatestvére ezeket a szavakat írta: „1594. május 19. Esztergom vára vívásakor, midőn az ostromnak mentenek, a Vízvárosnál lötték meg Balassi Bálint urat az ostromon. Mind két combján által ment a golyóbis, de csontot és izet nem sérté, Veszítette az barbél, Mátyás hercege, nem akarván szót fogadni az magyar barbéloknak, és halt meg hirtelen május 30-án.”

Esztergom se úszta meg a török veszedelmet, s legelső európai műveltségű magyar költőnk életével fizetett a veszedelem elhárításában. S hányan még. De Balassink csak egy volt, aki az isteneknek beszélt isteni nyelven a tündéri és platói lelkesedés hitével, s vakmerően szólt a világi dolgokról is. Ott állt Európa határán, a már meglévő világi nyomokat járható úttá tette a magyar költészetben s a lanpöngető-kísérleteit a művészet magasságába emelte. Verseibe mindent belegyűjtött, a magyar vitézséget éppúgy, mint a népköltészetet, s amit csak a humanizmus rendelkezésére bocsátott, hogy az irodalomban fölragyogtassa a magyar nyelvet.

S mennyien léptek még Balassi nyomába a híres törökverők; Pálffy Miklós, Kossuth Miklós, Botyán János, Jókai Sámuel. Hány irodalmi ős ismét! De láttam még egy nagy nevet a krónikában; Descartes-ét, a világhírű francia filozófusét, aki szintén itt hadakozott Esztergom ostrománál, míg végül a száznegyven éves török rabság után 1683. október 27-én Sobieski János négy napig tartó hadművelete meghozta a győzelmet, s Esztergom felszabadult a török alól.

Ma sem tudom megérteni, hogy ennyi szenvedést, megpróbáltatást miképpen tudott túlélni ez a város.

Ilyen időben szó sem eshetett versolvasásról. A nehéz munka, a harcok, a tatárpusztítás utáni török dúlás nem volt valami serkentő a könyvek forgatására, ehelyett a kardot kellett forgatni gyakrabban, művelteknek, műveletleneknek egyaránt.

Másrészt, a magyar nyelvű irodalom, az olvasás terjesztői leginkább kolostori apácák voltak, akik a műveltségideál szolgálatában a műveletlen parasztoknak vallásos tárgyú felolvasásokat tartottak. A városi polgárság, a világi olvasóközönség érdeklődött ugyan a nemzeti öntudatot alakító humanista szellemű magya: nyelvű könyvek iránt, de ilyen fordítás alig volt, s a papok szerint nemzetünk tized része sem tudott deákul. Felismerték, hogy „nem adatott oly értelem mindenki nek, hogy latin nyelvű könyvekből olvasson”. Az alacsonyabb színvonalon álló olvasóközönség igényeit akarták kielégíteni, midőn arra serkentették az írókat, hogy „Hazájának közönséges nyelvén, magyarul írjon, mert afelett, hogy az többökkel közös, az olvasót is igen vonogattya.”

A romok helyén épülő városról Bél Mátyás krónikáját lapozva, ismét arra gondolok, hogy az ember átalakító tehetsége, élni akarása elpusztíthatatlan. „A mostani város a régebbinek romjaira telepedett rá, de sokkal kisebb kiterjedésben. Hosszúsága ugyanis alig ezer lépés: az egykori város többi részén szántóföldek vannak. A várostól délre eső terület szántóföld ugyan, de egy negyed mérföldnyi terjedésben csak épületromok borítják. Ha ezt a romos területet be nem vetnék, nem is volna lehetőségük a földművelésre.” Még hordják a romokat, s közben máris megalakul a tizenhét önálló céh, s 1701-ben kétezer lakost számlálnak. Számos jószándékú művelt koponya kezdeményezésére fölláttatják az első négyosztályos gimnáziumot, s a tanárok között ott van Rajnis József, Révai Miklós, Kultárs István. Folytatni akarják a nagy elődök munkáját. Történelmet írnak, könyveket nyomtatnak, s könyvtárat alapítanak.

Persze, az Árpád-házi királyok kihalása óta – leszámítva a török hódítókat – a felszabadulásig papok irányítják a várost, az ő befolyásuk alatt állt a közigazgatás, a nevelés s minden életmozdulás. A szellemi élet irányítása is az ő kezükben volt. Még az egyesületek működését is a papság vezeti. Se a városi igazgatás, se az értelmiség nem mert semmit tenni a papság beleegyezése és támogatása nélkül. Itt érvényesül legjobban az egyház közvetlen társadalmi uralma. Nemcsak a hitélettel törődik, kezébe veszi az oktatást, a sajtót és a társadalompolitikai irányítást. Kiderül, hogy jó érzékük van a gazdasági élethez is.

Elhangzik Liszt Ferenc „Esztergomi miséje” a Várhegy kiemelkedő dombján felépült bazilikában, s a modern század elsöpörte a versenyképtelen céhipart s a környéken kialakult szénbányavidék ideköltöző munkásaival húszezerre nőtt a város lakosságának addig csekély száma. Az egyházi székváros kénytelen volt tudomásul venni, a csöndes változást, s azt, hogy jelen van már egy tekintélyes számú társadalmi réteg, egy olyan munkásgárda, amely minden haladó megmozdulásban reszt vesz, s műveltséget követel magának.

Az évszázados szelid esztergomi fák koronájukkal égbe nyúlva némán jelzik a beépített utcák, parkok, dombok kulturális változását. Némelyikük halála után is állva marad, s amelyik egy-egy új felépülő ház útjában áll, elevenen szenved máglyahalált, kivágják. A város, mintha szigorúan törekedne a tárgyilagosságra, minden érzelem s tendencia nélkül jelzi a változást. Megbolygatva a szokott rendet más köntösbe öltöztött, s a változás szereplői is újszerű arcot öltenek és kicserélt lélekkel reagálnak az újdonsült társadalom évek óta beömlő jelenségeire. Nem ragaszkodnak már a megszokott régihez, nem is éreznék jól magukat a régi környezetben.

Nem vagyok elfogult egy cseppet sem, de nekem is tetszik az esztergomi változás, s szeretném feltámasztani magamban sokszoros benyomásaim révén ezt az újat. Nem nehéz, ha szét nézünk a mai városban. Sok biztató jel nyomára bukkan az ember, s látja, merre vezet az út államnak teljes megvalósulása felé. Esztergom kilépett a régi tehetetlenség börtönéből, ahová a pápi kéz kötötte a felszabadulás előtt, s a maga lábára állt. Jól szervezett idegenforgalmával nyaraló, üdülő várossá, s ahogy a költők mondják – valódi ékszerré lett.

Itt is észre lehet venni az ország nagyarányú gazdasági fejlődését; a dorogi, tokodi, csolnoki bánya üzemei jelzik, s a nemsokára látható nagygyárosi vízierőmű építkezései mutatják, a városi kisipar és kereskedelem föllendülése bizonyítja. A vidéki magyar városok urbanizációja között Esztergom is akkora lendületet vett, hogy remélni lehet komolyabb fejlődését. A környékről ideözönlő diáksereg, letelepedett bányászcsaládok egészséges tekintetéből a felfrissülés, az életképebb teremtő erő, elhivatottság látszik. A felszabadulás előtt egyházi irányítás alatt álló különböző iskolák avult szellemét kiűzték a falak közül. Megváltozott a tárgyi, eszmei tartalom a gimnáziumokban, technikumokban, tanítóképzőben.

Engem elsősorban az esztergomi és környéki újfajta értelmiség sajátos művelődési hajlama érdekel, azt kutatom iderándulásom alkalmával, hogy a beözönlő paraszt- és munkásrétegek fiai és lányai merre felé haladnak. Hány falusi szegénycsalád, városi munkásember gyermekében lobbant fel a vágy a továbbtanulásra, s van-e ereje, anyagi és erkölcsi kitartása, hogy elvégezze legalább a középiskolát. Végső soron sok mindent ez határoz meg, ez dönt el az alakuló szocialista társadalom fejlődése szempontjából. A legelmaradottabb társadalmi réteg gyermekeiből lesz-e műveltebb olvasóközönség? Egy cseppet az érettségi bizonyítvány a kritériuma ennek. Nemcsak én, mások is erre várnak választ Esztergomban.

Lássuk, mit mondanak a tények? A vezetésre alkalmas új és jó értelemben megváltozott régi értelmiségiekkel beszélgetve megállapíthatjuk, hogy vannak egészséges jelenségek, de csak a városban.

A mostanában ideszármazott munkás- és parasztcsaládok kezdetben ügyetlen mozgása, félénk föllépése, mozdulatlan arca teljesen elmosódott. Gyorsan megtörtént a váltás a külső és belső viselkedésben egyaránt. Meglett munkások iratkoztak középiskolába, s a fröccs helyett a tudományt isszák, a szellem szépségétől lesznek részegek. A városban csak lassú lemorzsolódás tapasztalható a továbbtanulásban.

A tanács művelődési osztályának fiatal vörös diplomás munkatársa; Honor Imréné, megnyugtató választ ad arra nézve, hogy hány egyszerű ember gyermeke tett érettségit a felszabadulás

óta. Ezek a gyerekek könyvekkel a hónap alatt irodalomról, művészetről vitatkoznak. A város háromszázharminchétt most végzett általános iskolása közül csak tizennégyen nem jelentkeztek középiskolába továbbtanulásra. Nem fagallyakat gyűtenek a papok erdejében, mint régen, hanem gimnáziumokban és technikumokban gyűjtik a tudást.

Úgy érzem, innét kell kiindulni a mai Esztergom megítélésénél, s abból, amit egyik itteni tanár barátom följegyzései mutatnak az országos fölmérésből. Eszerint 1938-ban ötvenkétezer középiskolás tanult az országban, s 1962-ben pedig száznyolcvanhétezer ifjú végezte el a középiskolát. Ezekkel a beszélő statisztikai számokkal igen sok nyugateurópai kapitalista ország dicsekedhetne, s mi is büszkék vagyunk rá. De nekem mégis megrándul az arcom, mert pontos tudomásom van arról, hogy a környéki falvakban végzett általános iskolások nehezebben jutnak középiskolába; egyrészt, mert a hiányzó szakpedagógusok miatt gyengébb eredményeket produkálnak, másrészt, nem olyan szívesen látott vendégek a városi kollégiumokban. Ezt a csorbát még ki kell küszöbölni a közoktatás területén.

Van lényeges fejlődés mégis, hiszen a mostohán kezelt, vagy éppen lekezelt kultúra Balassi óta félve dugta be fejét a városba. Tömjénfüsttel kergették, átokkal sújtották nem egyszer, ha valami világít, haladót hozott, s most, a szabadabb légkörben ismét megjelent s érzeti hatását egybűtött is. Legnagyobb költőink hangja ismét megszólalt! Ez is az újszerű élet egyik tünete, eredménye. Az éterien tiszta dallam; a költők dallama fölemeli az ifjú szíveket, s a valamikor pénzeszsákokat őrző reverendás esztergomi Harpagonok már nem tudják elhallgattatni a poéták fölhangolt hárfáját. Olyan időben és ott szólalt meg a költők hangja, amikor és ahol a legnagyobb szükség volt rá; Esztergomban, s a mai ifjú nemzedék hallgatja áhítattal ezt a hangot. Hogy kiket? Azokat, akik forradalomra, becsületre neveltek minket, s a legelnyomorítóbb korszakban is merték a haladást szolgálni. Akik azt akarták, hogy tisztán lássunk; Petőfit, Adyt, József Attilát!

Esztergom szellemi központ akar lenni! Hol tart most? Lépten-nyomon beleütközöm valami újba, másba, mint amit régen láttam. A hajdani királyi székhely belvárosának rekonstruált épületei között betérek a Fűrődökert kocsmájába. Itt fordult elő az az eset, a harmincas évek közepén, hogy egyik már országosan ismert népi írókat nem engedték a szállóba, mivel gyenge öltözetben, kopott bőrönddel állított a portás elé, aki tudta a rendet. Hiába magyarázta, hogy meghívták, s ő is szerepelni fog az ott rendezett irodalmi esten. Gyanús külseje volt, s elzavarták.

Azóta fordult egyet az idő kereke, s a szálló kocsmájának csak a jó híre maradt meg, s nyilván új portása lett. Olyan vendéglő ez, amelynek az a híre, hogy itt főznek a legjobban, s ehelyen már a tizenharmadik században kedvencrítő italt mért Kopasz Péter mester, az ország legelső kocsmárosa.

Az asztaloknál ülők most más környezetet jeleznek. A társaságok; diákok, bányászok és városiak vidáman magyaráznak. Az egyik asztalnál fiatal diáklány a szószóló. Hangosan beszél, magabiztosan, s a többi kellemes, csendes ifjú hallgatja. Észreveszi, hogy többen is figyelnek rá a másik asztalnál ülők, s mégjobban fölemeli a hangját.

– Két hosszú napot töltöttem a Bibliothékában. Nem tudom megtagadni önmagam, ha könyvtárba lépek, mindjárt elfog a kutató szenvedély. A százhuszeczernyi könyv, kódex, ősnymtatvány között a régi esztergomi könyvíróműhely remkei találtam, s köztük az előttem még ismeretlen Balassi-bibliát, s a költő gyermekkori tankönyvét.

Úgy mondta, mintha valamelyik tanfolyamon előadást tartana.

A másik társaság a Kossuth Lajos utca sarkán álló „Három szerezcsen”-ház építészeti stílusát vitatja, s találgatja, ki lehet az alkotója annak az 1955-ben restaurált épületnek, amelynek a sarkán egy középkori esztergomi polgár kőalakja áll őrt pallosára és a városi címert tartó pajzsára támaszkodva.

A sarokban ülők legtestesebb tagja nyilván esztergomi, mert az állítja, hogy itt élnek a legszebb nők az országban, s olyan uszodája egy városnak sincs, se Egernek, se Pécsnek, mint nekik. Háromszázhuszonhárom méter mélységből huszonkilenc fokos állandó hőmérsékletű víz tör fel az ötven méter hosszú versenyuszodának is megfelelő strandjukon.

Nagyot isznak rá, mintha most tartanák az ünnepélyes felavatást. Közben két javakorabeli bányász helyet foglalt mellettem. Bemutatkoznak tisztességgel, hogy kifejezzék; örülnek a társaságnak, s büszkék arra, hogy a bányász is úr lett az egykor előkelő esztergomi kocsmában.

– Azelőtt nem léphetett be ide bányász, csak a Miatyánkölő polgármester és szolgálkú sleppje.

Ez jut eszükbe rögtön, amint a régi rómaiak hagyományát őrző négyszögű asztalnál beszélgetésbe kezdenek. Nekem egy Petőfi-vers jut eszembe erről, s el is mondok belőle egy szakaszt, hogy folytassam a társalgást:

*Láttam én csárdában
Tisztább szíveket már,
Mint kit naponként lát
Térdelni az oltár.*

A vers beletalált a lelkükbe, mert utána helyeslően bólogtak és nagyot ittak. Még van hely mellettünk, s ide is letelepszik egy finomabb arcvonású férfi. Már a második pohárnál bekapcsolódik az imént elkezdett társalgásba.

– Volt itt a középkorban egy Lodomér nevezetű érsek, aki a mészárosokra haragudott legjobban, egyrészt, mert bicsérdista volt, másrészt, a mészárosok nem fizettek egyházi adót neki. Az egyházi adóként kivetett fél ökörbőr pénzét inkább megitták. Lodomér átkokkal sújtotta őket.

Azt beszélük, hogy midőn negyed százada kezdtek felásni a várpolata romjait, megtalálták az érsek aranypénzkészletét is, amit az akkori szegényemberek adópénzéből gyűjtött.

Jóízűen nevettek a bányászok az érseken, de amikor megkondult a bazilika harangja – keresztet vetettek.

Minden maradi göncöt nem lehet egyszerre levetni – gondoltam, amint vidáman elindultam az ódon hangulatú Széchenyi terre az elmúlt korok és életformák ma is beszédes építészeti kincsei közé.

A legtöbbje műemlék. Ilyen a romantikus stílusú postapalota, s az egymáshoz bújó apróbb barokk-kori házak egész sora. Köztük van a történelmi nevezetességű Bottyán-ház is, vagyis a mai tanácsháza. Ez a szintén barokk-kori lábasház a végvári harcokban vitéz törökverő és később kurucvezér Bottyán János otthona volt. 1728 óta a városi közigazgatásnak ad hajlékot. S leírhatnám az ördöglovas Sándor Móricz Jókai utcai házát, a „Kispipa” régi épületét, de ezzel még nem mondtam sokat, hiszen az általános kultúra nem a régi házak újjáteremtésével, s nem is a verses-könyvek olvasásával kezdődik, hanem amit ezenkívül lát még itt a szem. Nem rég emelték fel az Arany-hegy és az Elő-hegy lábánál az új városrész modern emeletes lakóházait. A háztetők televízió-antennáinak drótbokrain keresztül ideömlik az egész világ. Esztergomban háromezer család szemlélheti a képernyőkön – elvéve a valódi kultúrát is. Nem vagyok tele előítélettel, én még a televízió rossz irodalompolitikájának a jórafordulásában is hiszek, bár sokszor ért már csalódás.

A közelmúlthan annyira elmaradt Esztergom pár év alatt akkora lendületet vett, mintha száz év lemaradását akarná egyszerre pótolni. Terve szerint kétezernégyszáz lakásos új telepet létesítenek, a Duna-parti Kissszigeten százhusz férőhelyes motelt csinálnak, s az elavult húszezer kötetes „Balassi Bálint könyvtár” számára szintén ide építik az ország legelső modern városi könyvtár épületét, egymillió hatszázötven ezer forint költséggel. Ide kerül majd a régi Helischer József-féle értékes könyvgyűjtemény, a volt városi könyvtár anyaga, amely a tanács egyik raktárában porosodik évek óta. Műszeripari gyárat terveznek megint újabb lakásokkal, a szerszámgépgyárat nagyobbítják. Arról tárgyalnak, hogy az iskolák, gyárak, kórházak központi fűtésének biztosítására távfűtéssel lássák el Esztergom egy részét, s hogy végre megszabaduljanak az „ékszer-város” tiszta levegőjét bemocskoló füstölő gyárkérményektől. Egyéb gondjuk között is szenvedéllyel hadakoznak a városvezetők a pesti bürokratikus hivatalokkal, amelyek akadályokat gördítenek, hogy ne tudják zökkenő nélkül fölépíteni a Duna-parti napfényvárost.

Együtt épül a lélek a várossal. Mert nyilván, hogy csak ott lehet kulturális felemelkedésről beszélni, ahol megteremtik rá a feltételeket. Érdemes ilyen szempontból is belenézni Esztergom kulturális kistükrébe. Mit mutat Pest felé a messzi Duna-kanyar bejáratánál?

A pénz nem minden, de nélkül itt sem mennének sokra, s a kultúra kistükre vakon mutatna a régi reverendás topogást, s szemfényvesztés lenne a szép város kultúra nélkül. Csak két számot írrok ide, akkor is, ha a maradi szemléletű filozofok lenéznek az irodalmiatlan statisztikai költséget miatt. Esztergomban tízennégy millió forintot költenek közművelődésre évenként, s ebből jut a haladó hagyományok ápolására s az új irodalom támogatására. Sose volt akkora Balassi-, Babits-kultusz, olyan nagyméretű írójárás itt, mint mostanában. A háttérben mozgó Dévényi István tanár s az agilis művelődési vezetők felismerték feladatukat, s ez a felismerés nagy távlatokra biztosítja az eredményt. De nem akarok a levegőbe beszélni, s többet mondani, mint amit láttam a két szememmel. A Várhegyre csábítják a lakosság ezreit, hogy megismertessék velük Balassit, s megértessék Babitsot. Meghívják a furulyázó Ady-kortársat, a sose hazug, európai hírű „Kakuk Marczi” íróját, aki néma arcimimikájával is többet árul el a két háború közti irodalomról, mint egy húsz éves száraz irodalomtörténet. Meg tudják ítélni, hogy néha egy bohóckodó irodalomfejedelem több hasznát tesz a műveletlenség felszámolása érdekében, a valódi irodalmi nevelés szempontjából, mint huszonöt Petőfi Társaság. Az itt járt Tersánszky Józsi Jenő nem felejtik el soha, s azóta százával kéri a jó könyveket a könyvtárban. Áprily Lajost, a szomszédságukban élő kitűnő költőt is szívükbe zárták. És milyen más volt Czine Mihály Ady-előadásának a hatása a bányász hallgatóság előtt, mint a Móricz Zsigmondról szóló akadémiai értekezés a pesti filozof-körben. A „Sziget és tenger” címet viselő Babits irodalmi esten, a pécsi „Jelenkor” íróinak megmozdulásán majdnem ezer ember sereglett össze, hogy verseket hallgasson, s propaganda nélkül. A helyi művészeti akadémia huszonnyolc előadását is elem vetíti az esztergomi kistükrő. Meglátom benne, hogy a kultúrális szomszéd emberek miként hordják szét az ott tanultakat a házakba, a dorogi és tokodi üzemekbe. Kezdek érteni, mi végre vannak a világban. Ezt abból értettem meg, amit a fiatal bányászok meséltek nekem egy véletlen összejövetelen.

– Azt hiszi maga, hogy a föld alatt csak atommal robbantanak, s a lélek nem robban a sötétben. Háromszáz méter mélyre visszük, amit a Várhegyen hallottunk a költészetről. Szegedet is zsebrevágjuk ma holnap a szabadtéri játékokban. Most készülünk arra, hogy a pesti Kőszínház idehozza Cornielle „Cid”-jét, a nagy francia nemzeti drámát, s a Várhegy falmaradványai között előadjuk.

Olyan szakértelemmel beszéltek az irodalomról, színházról, televízióról, mintha foglalkozásuk lenne, pedig csak a szabad akadémia előadásait hallgatták végig.

Lehet, hogy belesüppedtek a provincializmus mocsarába máris? Provincializmus ez? Ám legyen, kezdetben ez sem nagy baj. A lényeg a fontos, hogy megértssék, mit ad az új a régi helyébe, s hogy kinek adja! Könnyű most már ezt elmondani, s szép is, amint a sötétséget dermesztő viharfelhők mögül a lélekben is kidugja fejét a nap.

A könyvek előbújtak a könyvtárványok polcairól, s a költészet szétröppen a lélekbe, s a csonka gyászmagyarok is felébrednek és rakják a falakat, gyönyörködve nézik.

De a befektetés kamatját nemcsak a lélekben lehet összegezni. Meg lehet számolni a Toldi könyvesbolt pénztárkönyvében is, ahol az áll, hogy 1962-ben egymillió hétszáznegyven ezer forintért vásároltak könyvet. S mennyiért még másutt, hiszen az itt lakók nagyrésze járja a környéket, Pestet. Nagy Sándor boltvezető nem jogtalan büszkélkedéssel vallja, hogy az eladott könyvek nyolcvan százaléka szépirodalom. Tőle tudom, mi a jelentősége annak, ha a könyv írója személyesen is megjelenik; huszonöt-harminc könyve nyomban elkel, s a könyvtárban heteken át olvassák.

Így kerül Esztergom közvetlen kapcsolatba az irodalommal. Ezt a kapcsolatot persze a tömredék magánkönyvtár, s a kétszáz példányban előfizetett szépirodalmi lap szorosra fűzi. Külön kell beszélni a közkönyvtárról, amelynek szűk falai között évenként 80–90 ezer könyvet kölcsönöznek. Vagyis a mai huszonötezer lakosú Esztergomban csak az egy városi könyvtár durván számítva is fejtenk három könyvet ad az olvasók kezébe évente.

A helyi irodalmi kistűkör most megint új arcot vetít elénk, Dévényi Iván, Honor Imréné arcán kívül: Martsa Alajos könyvtárosét. A Móríz Zsigmond által 1908-ban elkezdett városi krónikába érdemes nevét feljegyezni, hiszen szeretik itt, s megbecsülik a rangos embereket. Martsa a mai magyar irodalom és művészet képviselőit nemcsak alkotásukon keresztül ismeri. Személyes barátja a legtöbb írónak, festőnek. Ilyen fölkészültséggel társalog napról napra olvasóival, s tudja, kiket kell elsősorban meggyőzni az olvasásra. Így jutott oda, hogy könyvtárában a Jókai-, Mikszáth- és Móríz-rajongók hallgatták csábítására, s ma már Balassi verseit, Babits munkáit s a mai írók műveit is olvassák. A módszer, amit személyes befolyása mellett alkalmaz, becsületére válna a kirakatpolitika fényében fordító bármelyik könyvtárosnak is.

A könyvtári olvasó diákok közreműködésével külön irodalmi színpadot létesített a tehetséges fiatal Kovács Gizella könyvtárossal. Persze műkedvelő alapon. A középiskolások legjobb szavalói gyűitek össze hetenként, s szakírányítás mellett tanulták a verseket. Amikor úgy érezték, hogy megérett a vers bennük – nyilvánosság elé vitték. Nem vigyorogva adják elő Balassi és Babits verseit, s nem ordibálnak, ha Adyt szavalják, s ami a fontosabb eredmény; ma már lelki szükségletből tanulmányozzák a költészetet.

Ha arra gondolok, hogy az irodalmi színpadok gyakran eltérnek eredeti feladatuktól, az egészséges irodalmi ízléstől s pesszimista, öncélú kísérletekkel foglalkoznak és csak szépelegnek – becsülendő az ő kezdeményezésük. Ma még csak húsz-huszonöt fiatal viszi szét a költészet híret a városba és a közeli falvakba, de holnapra szavaló seregek szárnyalnak a verssel.

Ezt a színvonalas, olvasásra szoktató, ösztönző munkát már a kisdiakoknál elkezdik. Aki elolvas egy könyvet, s megfelelő segítséggel a tartalmát elmondja – magnetofonra veszik. Hasznos pedagógiai fogás ez. Hetenként folyamatosan akad rá vállalkozó. Hogyne örülnének a kis nebulók, midőn visszahallják a saját hangjukat, s ráadásul ingyen. A 12 éves Torma Zsuzsi félóra hosszat beszélt értelmesen az üveggyártás költői szépségéről, a hatodikos Egerszegi Sanyi magabiztosan bontotta szét a csillagos ég titkát, érdekesebb természettudományos előadást tartott, mint egy rossz falusi TIT-előadó.

Martsák ismerik a könyvolvasás módszertanát, s kipróbált pedagógiai fogásokkal éppen az olvasásra szoruló tömeget toborozzák a könyvtárba.

Innét, a könyvtárból indult a haladó hagyományok ápolását szolgálva az a mozgalom is, hogy létesítsen a város Babits Mihály Elő-hegyi nyaralójából múzeumot. Végre elteretében is ezt kérte a költő özvegye. A terv sehol sem ütközött akadályokba. Ha lassan is, de rendbehozták a házat, s ha nem is a helyi tárgyi agyagra építve, de mégis berendezték a régi bútorokkal, könyvekkel, fényképekkel, s egy szép napon megnyitották. Azóta többen kíváncsiak a költőre, mint életében.

Túl azon, hogy megbecsülik személyét, azt is kifejezik a múzeum létrehozásával, hogy a művek alkotója előtérbe kerüljön, s megismerjék az olvasók, lássák: érdemes-e olvasni a valódi költészetet?

Életében is zarándokhely volt a Babits-ház, de akkor csak a kiváltságosak, a legszűkebb baráti kör és az alázatos epigonok látogatták.

De előfordult, hogy hetekig egyetlen lélek sem látogatott hozzá. S kik olvasták műveit? Kinek kellett akkor a „poeta doctus” verse?

*Ottkűnn tyúk kárál, szarka csörög.
Ki a vendég akire várjak?
Az ablakon egy dongó nyöszörög.*

Ezt írja „Verses napló”-jában 1932 nyarán. A ház, ahová elmenekült a pesti gondokból – az utóbbi két esztendő alatt majdnem tizezer embert csábított arra, hogy megismerkedjen a haladást szolgáló „szobaforradalmár” költő képekben, írásokban összegyűjtött élettrajzával és munkáival. Sajnálatos, hogy nem voltak eléggé körültekintők s bizonyos hiányosságokat, tévedéseket észlelhet a látogató a fényképaláírásoknál, a pesti Babits-lakásból odavitt bútorok, emléktárgyak elrendezésénél.

Babits 1924-ben látogatott ide először házvásárlás végett. Legkedvesebb idevalósi barátaitól tudom. Eizinger Ferencné s még sokan mások ma is tanúsítják. Bankkölcsön útján s Kárpáti Aurél közreműködésével jutott az ócska vityillóhoz, amelynek mai formáját egy Vadicska nevezetű építész hozta létre. Erről is vall a költő Verses naplójában:

*Falusi gond üz minket. Most vakolnak
a kőművesek. Villany ég maibolnap
s olaj nem fogja kormozni falunk.*

*Fülemülével nem gondol a gazda.
Terráaszokat rakattam sárba-gazba.
Mint felvigyázó botos babilon*

*sárga kalapban. S órabosszat nézem
a munkát. Pedig sem évem, se pénzem
kis gyarmatunk álmára nincs elég.*

Azt mondják: alig volt barátja a városban. Nem mozdult ki magányából, legföllebb Eizingerékhez látogatott el. Őket szerette legjobban. Ma is számos itt készült fényképe, Pestről írt levele tanúskodik erről a barátságról. Tizenkét évi itt tartózkodása alatt két ízben rendeztek jelentősebb irodalmi estet a közreműködésével. Nem volt barátkozó természetű. Nem bizott senkiben. A békében sem, vigasztalanul nézte a bizilikát, midőn azt írta:

*Bazilika gömbje
keresztjét zord ökölbe
szorítva emeli.
Zordan nyújtja a Béke
jelét s a baljós égbe,
mely vérrel bullt teli.*

S akkor se jutott eszébe más, ha feleségére, kislányára vetette beteg tekintetét:

*Vigyázz, jól fogóddzunk, édes, el ne ereszd vállamat!
Messze vad rakéta pattog s az ország búz úján járó
gépkocsik sugárseprője ablakunkon be-beccsap.*

De az emlékek szétröppentek az időben, mint a ház körüli verebek, s legendák keltek szárnyra. Mindenik szomszéd tud valamit Babitsékről. Valami rosszat vagy jót. Beszélnek róluk. Ferenczi bácsi, Nemesszegi, mindenik másféleképpen tárgyalja magánügyeit. Már azt is tudják, hogy Ildikó lányuk angol asszony lett. Beszélnek egy Babits Dezső nevű emberről, aki rokonnak adta ki magát, s visszaélt a gyűjtemény kezelésénél. Egy időben, amikor rábízták a múzeumot – meg nem felelő dolgokat magyarázott a látogatóknak. A legendák szárnyakeltek; élni kezd a költő!

A négy olajfa, amely olaszossá varázsolta a háztájat, megnőtt azóta, még Babits ültette őket. Most a gondnok, a kedves Kovács Sándorné, ápolja a fákat. A „polgári idill” múzeumává vált, s a híres „fali vendégkönyv” irodalomtörténeté.

Magasztos látvány. Olvasom a neveket, kik jártak hozzá. A nevek arcokat idéznek; három nemzedék íróit és művészeit. De nekem egyetlen verssor jut eszembe – kik vettek részt „az isten testén való osztozásnál”.

Valaki hiányzik a névsorból. Nincs itt, kimaradt akkor, mert sose hívták, sose hiányzott az ő neye. Ma sem hiányolják Babits tisztelői. Pedig ha már annyira mérlegeltek, hogy „érdemes-e a vendég a megörökítésre” –, egy név hiányát meg kellett volna állapítani. József Attila nélkül hiányos a névsor, s szegényebb a „fali vendégkönyv”.

Egyetlen szót sem akartam másként fogalmazni, mint ahogy láttam e várost, s mint ahogy hiszem jövőjét s bizakodom szellemi erejében. Nagy feladat vár rá.

BASCH LÓRÁNT

EMLÉKEZÉS BABITS MIHÁLYRA*

„A nagy költők verse úgy hat századok múltán is, mintha eleven szájból hangzanék.” Szeretném felírni Illyés Gyulának ezt a szép mondatát a mai est mottójául. Babits verséről mondotta, egynek érezve a versek százait. Ma hallani fogják ennek a versnek sokfű és sokszínű, sokhangú és szólamú eleven ritmusait, látni és érezni fogják a félszázadot átfogó, sokrétű, -arculatú és -vetületű varázslatos műnek meredek csúcsait, szelíd pannón dombjait, örvényes szakadékait és patakok halk csobogását. Túl volt már a költő a dantei életkor felén, amikor visszatekintve múltjára, magával számot vetett. Mint egykor a legnagyobb előd, a „cigány” képében ő is siralomháznak érezve az akkori magyar hazát. Versei labirintusában, melyet húsz éven át épített akkor már, fordulót jelentett a „Cigány a siralomházban”. Ezzel végleg bezárta maga mögött az „elefántcsonttorony” kapuját, amelyből ki-kilépett olyankor, ha akár az utca zajára, akár ágyuk dörgésére a lelkiismeret szava sugallotta. Új tornyot kezdett magának építeni, hogy kémlelje a jövődőt, az „igéretes csillagot”, „Csillagnéző”, „tűskés bérci magának”, Világítót a másoknak, honnét az ő Igazsága és Ember-sége kisugárzott.

Nem sok költőpályát tudunk, csak az igazán nagyokét, amely visszaesések és ismétlések nélkül, fokról-fokra mindig többet és nagyobbbat adva, egyenesen ívelt volna a magasba felfelé, hogy visszatekintve, mint hegy csúcsáról, tisztán láthatjuk a megtett pálya útját és megérthetjük a művet szövevényes összefüggéseiben. Ez a mű hitelesen igaz, mert tükrözi költője életét, sodrában az eseményeknek és tarka változatában látomásainak. Egy negyedszázad után, mely egymagában felér egy évszázaddal is, időszerű már arról beszélni gátások és elfogultság nélkül, mai szemmel nézve ezt a pályát és művet: mit adott a magyarságnak ez az utolsó lehelletéig a legtöbbet adni akaró művész, mire nevelt és mire tanít ma bennünket. Születésének nyolcvanadik évfordulóján alkalom-szerű is őt ezzel ünnepelni.

Mint minden épített út, ez a pálya is szakaszonként épült.

Huszonegy éves volt, amikor leírta „A lírikus epilóg”-jának gőgösen rezignált, jólismert szavait. Ma látjuk, hogy azokkal determinálta is versének első évtizedét. Mit csinált vajon a költő a magára kiszabott „börtön”-ben, a készülődés ezen éveiben? Nem kevesebbet, mint azt, hogy felfedezte a modern lírát a magyar lélek és a magyar nyelv számára. Megmutatta, hogy tárgyban és formában mit és hogyan lehet, és megcsinálta ahhoz a maga nyelvét. „Soha nem sejtettem – írta hűsvéti cikkében 1909-ben a Nyugat főszerkesztője, Ignótus, még az Irisz kötet megjelenése előtt az ismeretlen fogarasi tanárról –, hogy lehetséges magyarul megszólaltatni azt, amit eddig csak a nagy angol költők tudtak, a modern lírát.” Nyelvújítást csinált. Nem épp a szavakban, hanem azok egymáshoz fűzésével. Megcsinálta a vers új mondatát, a „soha nem hallott verseket”. A csoda, amit Ady versében felmutatott *egyszeri* volt: csak ő tudta annak bűvös fortélyát utánozhatatlanul. Más csak rontója lehetett. A fiatal Babits iskolát csinált. És ugyanakkor újítója lett a magyar kritikai prózának.

Életessé tette, változatossá, az időt állóvá. Nem előd nélkül, de eredetiségben túlszárnyalva azokon. A példát ugyanott kereste, ahol a versre megtalálta már, a viktoriánus kor esszéítőinál. Ő szántotta fel – megmutatva mit és hogyan lehet – magvetésre az ugart a később jelentkező esszéíró-nemzedéknek. És ezzel egyidőben megalkotta azt a nyelvet is, mellyel olvashatóvá lett Dante magyarul és olvasható ma is. Wieland mondta, a Goethe-kor nagy műfordítója, hogy félszáz év a fordítások időállásának a mércéje. A Pokolé már elérte azt. Volt, aki szapult, más, aki bírálja, de jobbat egy se tudott. Másfél évtized munkája volt, rövidebb-hosszabb pauzákkal: a magyar Isteni Színjáték. Kincse lett művelődésünknek és dicsősége is a Fortuna di Dante, a Dante-kultusz 600 éves világában. Mondta is egyszer nekem a költő, felsóhajtván: „mi mindent mulasztottam én el ezért. Az angolok szobrot emeltek Dante-fordítójuknak szülővárosában, pedig mást nem is hagyott maga után”. Arra is gondolhatott, hogy „amikor 1921-ben Dante halálának évfordu-

* Elhangzott Pécsen, a költő születésének 80-ik évfordulójára rendezett emlékünnepeken.

lóját ünnepelték itthon – Elek Artúr szavait idézem – Dante legnagyobb magyar tolmácsának nemcsak a személyét, hanem Dante-fordítását is kihagyták az ünnepségekből.” Mi ösztönözhette az alkotásra hivatott géniust, erre az erőit megfeszítő munkára? A feladat rendkívüli méretein, nehézségein és szépségén túl az affinitás érzete lehetett az a vonzerő a „legnagyobb költő” öntörvényű, magabazárt világához és tér és idő végtelenjét átfogó szelleméhez, amely őt az Isteni Színháték megérettében és megértésénél ihletszerűen vezette.

A Dante-fordítás már átnyúlik a pálya második szakaszára, mely a költőt izgalomba hozó és végig abban tartó világháború kitörésétől az ellenforradalom lecsillapodásáig terjed. Ezalatt a második évtized alatt, a poeta doctusnak csúfolt, humán gondolkodóvá nőtt, a meditáló remetéből a szellem harcosává, „az igazi írástudóvá”, akinek ezt a nevét ő maga adta később és tette közzé. Hisz az antiintellektualizmust bíráló, 1918-ban írott esszéjében „A veszedelmes világnézet”-ről benne van már a későbbi sokat vitatott „Írástudók árulása”-nak a magja.

Babits vonzalma a filozófiához régi keletű volt. Egyetemi hallgató korában még ingadozott aközött és az irodalom között. Első írása, mely nyomtatást látott, bölcséleti értekezés volt. Kölcsey óta nem volt nagy lírikusunk, aki filozófiai hajlamban és iskolázottságban hozzá mérhető volna. A gondolkodói kíváncsiság tovább vezette őt a legelvontabb törvényszerűségek, a legfelsőbb matematika megismeréséig. Kéziratain, verstörödékek mellett Einstein képleteiből kiinduló számítások láthatók. Ha költői pályájának első szakaszát szépművesnek neveznők, a másodikat a humánbölcselői illethetné. E szakaszokra osztás persze nem kategorikus. A későbbiek csirái felfedezhetők már az elsőkben. És visszaütesek is ebből, utóbb. A mű egészében mégis egységes maradt. Egy szó, egy gondolat, mely csak megcsillan a korábbi versekben, évek múlva egy későbbinek mondani-valójává lett. A költői attitűd megváltozását élesen mutatná, ha szembeállítanók a háborúban el-esett német filozófus halálára írt „lírain bölcselő” nagy költeményt pl. diákkori emlékéit idéző versével, az „Emléksorok a régi pécsi Madarász uszodára” cíművel. (Ez volt az eredeti címe.) És ebben a korszakában írta esszéi között talán a legkimagaslóbbat Ágostonról, a filozófusról.

Hozzájárulhatott költészetének bölcséletibb irányához baráti körének tágulása is: filozófusokkal, matematikusokkal, szociológusokkal. Kapcsolatba került a Huszadik Század, a társadalomtudományi társaság folyóiratának vezető embereivel, és barátságba e kör legnemesebb alakjával, Szabó Ervinnel. Schöpplin írt erről egy alkalommal: megismerkedésükről a Centrál kávéházban és barátságuk mind szorosabbra válásáról. A béke elszánt gondolata szinte szellemi közösséget hozott létre köztük. „Kant és az örök béke” Szabó Ervin kezdeményezésének köszönheti megírását. És ha nem is sikerült a szocializmus tudósának költő-barátját a tantételek hívéül megnyerni,

A kisdíák Babits Mihály

nem kétséges – Schöpflintől tudjuk –, hogy felkeltette annak érdeklődését az orosz forradalmárok eszméi iránt, ami kihatással lehetett pozitív magatartására a forradalom időszakában.

Kapcsolata Adyhoz is ezekben az években vált barátközzé, s a vég felé barátivá. A Recitativ győzte meg Adyt arról, hogy aki magát egykor „csúful mellé emlegetett”-nek mondta, hozzá méltó költőtársá vált. Ekkor írta a „Babits Mihály könyve” című versét.

„Be jó lenni és rejtve lenni jónak,
S nem gyilkos ágyút hizlaló vad ércnek,
De a sümpölygő aljak fölött: bércnek”,

(Vajon gondolt-e Babits erre, amikor magát is „bérchez” hasonlította a „Medvenótá”-ból fent idézett szavakkal.)

Szép könyv, talán ha csak keveseknek tetszenél *ma*:

Dicsőség s bajod.

De *sorsot* ennél mégse hiszek szebbet.

A vers 1916-ban kelt. Röviddel utóbb kettőjük neve szerepelt már szerkesztőként a Nyugat címoldalán. És Ady kívánsága volt, hogy őket az írást együtt olvasva lássa majd az utókor.* Ady tudta, mintha előre látta volna fejlődése csúcsait, miért állítja költőtársai közül épp Babits Mihályt egysorba magával. (Nem is írt máshoz verset, csak még Móricz Zsigmondhoz.)

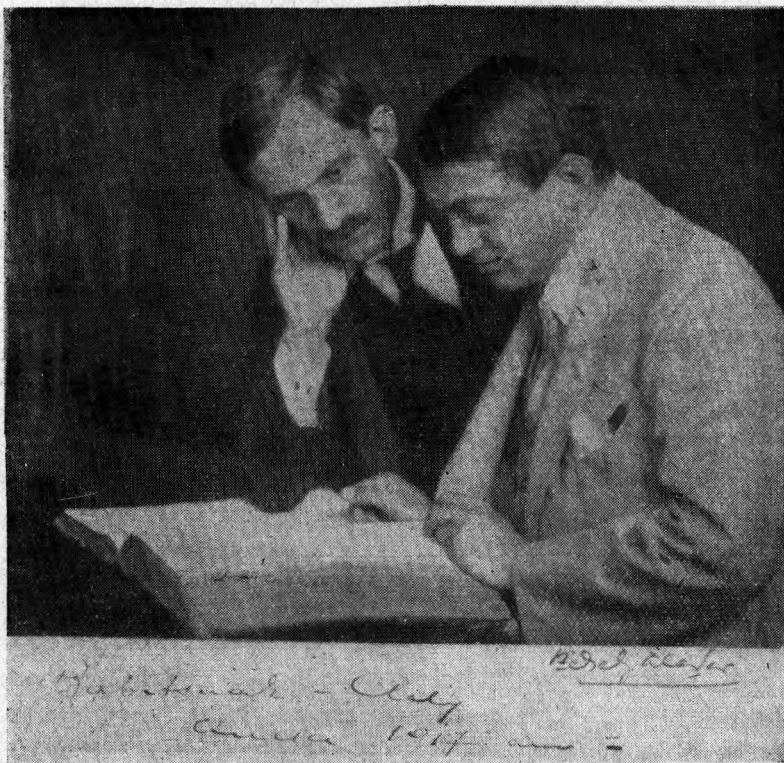
Babits búcsúztatta Adyt, mint utód az irodalmat vezető szerepben. A forradalom első hónapjaiban a világtól elzárkózó múltját megcáfoló aktivitással töltötte azt be. Lelkesedésében, majd megtorpanásában nem egyszer elragadtatta magát. De *amit* mondott, azt később sem tagadta meg soha. Helytelen volna ezeken átsiklanom. „Az igazi haza” című cikkére gondolok elsőbb, mely a polgári forradalom vége felé jelent meg a Szózat értelmezéséről és az európai hazáról. Az ügyesség e cikk ürügyén hazaárulás címén később perbe fogta őt; csak a véletlennek köszönhető, hogy börtönbe nem került. Egy mondatot idéznék a keresztény-nemzeti kurzus irodalmi vezérének hozzá 1923. áprilisában írott leveléből. A levél írója, a Napkeletet szerkesztő neves író, mindent elkövetett, még egyetemi katedrával is kecsegtetett, hogy a táborukba csábítsa. Tudjuk, Babits soha jobboldali organumba egy betűt sem írt le. (De az ellen nem tett kifogást, hogy a Népszava 1926-ban utánnyomja a „Május huszonhárom Rákospalotán”-t a „Harcos énekek” közt.) Mint az irodalmi baloldal vezére, képtelenségnek tartotta volna, hogy „akárcsak egy verset is” odaadjon a Napkeletnek. A levél után egy beszélgetésükre, amelynek során Babits „Az igazi haza” című cikkéről, az ismert következmények *után*, ezt a kijelentést tette: „*ma ugyanazt* írnám, *de nem ugyanúgy*”. A levél íróját ez „meghökkenítette” és „elszomorította”, ezért megkérdezte Babitsot: nem értette-e őt félre? Az nem is válaszolt. És gondolok önbírálatára a Tanácsköztársaság bukása után, mert értelmileg az volt. Nem mentegetőzés, aminek mondták. Ki felé is lett volna? A keresztény nemzeti kurzus önkényuralma felé? Hisz azzal (már a cikk mottója is erre utalt), nyíltan szembefordult, kimondva: hogy ők nem képviselik a nemzetet. A vállalt szerepet nem tagadta meg. Az utolsó napig se hagyta el a tanszékét. De kiábrándultan úgy érezte, hogy ellentmondásba került a hagyományokkal, amelyekben nevelődött, az *igazi* önmagával és hogy *mint költő* erről a hasadásról tartozik számot adni kései koroknak. Se jobbról, se balról nem értették meg. A megírás *módját* azonban később, amikor ezt az írását könyvalakban megjelentette (1928-ban), maga is túlizgult kedélyállapotának tudta be. „Bizonyos, hogy már néhány hónap múlva *sokban* másképp írtam volna meg, de nincs benne semmi, *amit* ma is teljességgel nem vállalhatnék.” Nem hátrált és nem változott. Ahogyan ifjonta Dante szavait ismételte: „Nunquam revertar”.

Költészetének ezt a szakaszát két versköteté öleli fel. Tudjuk, hogy az Irisz verseiről később, mint kinőtt ruháról beszélt már; nem így az e korszakában írottakról. A *Recitativot* vallomásnak mondta *életéről*: „Ha fellapozom, újraélem a fogarasi magányt, a régi örömeket és sóvárgásokat, a háború éveinek heroikus békevágyát, hosszú út ez a könyv. A másodikban, a *Nyugalanság völgyében* elvész ez az út; mindannyian tévelyegtünk ebben a völgyben, az egész magyarság, az egész Európa. Az utolsó évek lelki krónikája ez, megzavart lelkek és megzavart formák. Talán tit-

* Az Új Magyar Irodalmi Lexikon az Ady címszónál közli ezt a fényképet: „Ady és Babits a Nyugat szerkesztőségében” felirással. Ez készlet arra, hogy annak hiteles történetét itt elmondjam, úgy ahogy az élete vége felé nekem Babits egyszer elmondotta: Együtt távoztak el a Nyugat szerkesztőségi asztalától a Bristol kávéházból. Ahogy a Váci utcához értek, megszólalt Ady: „Tudod mit, gyérünk fel a Székely Aladárhoz, fényképeztessük le magunkat együtt.” Amikor felértek a műterembe egy Bibliát kért, hogy affőle hajolva készüljön róluk a kép. A mellékelten látható fénykép aztán Csucsáról elküldte Ady a fiatalabb költőtársnak. Az csak betek múlva kapta kézhez, amikor visszajött Pestre Szekszárdról. Köszönő levele olvasható: „Ady Endre válogatott levelei” 1956-os kiadásában. A viszonzás, melyről e levélben írt, az a vers lehetett, amely „Kakasviadal Ady Endrének” címen az Esztendő 1918 januári számában megjelent.

kos fejlődés valami új felé, aminek jönni kell." Ha ez első két kötetét a mesterré válás iskolájának tekintjük, az azt követő kettő az élet próbatételét jelentheti ma számunkra.

Az életpálya harmadik szakasza a forradalmi idők lecsillapulásától, úgy vélem attól számítható, hogy a költő megtalálta az „otthoni dombokra” emlékeztető Előhegyen tavasztól őszig az óciumot, amit a főváros nyugtalan életében el nem érhetett. A *Sziget és tenger* kötetének figyelmes olvasója érezni fogja az átmenetet, az utat, mely a „nyugtalanság völgyéből” a „sziget”-hez vezetett, ahol menedéket keresett a háborgó „tenger” hullámveréseitől, és ha a „Sziget nem elég magas” volt is, megtalálta ott, annak magányában alkotói nyugalma. Pályájának ez a szakasza úgy látom, azzal záródik, amikor tudatára ébredve a feltartóztathatatlanul közeledő végnek: megírja a *Balázsolást*. Ezek az évei majdnem másfél évtized, meghozták költészetének teljes kitágulását, a lélek legrejtettebb rétegéig hatoló elmélyülését, a megtisztulást és a leegyszerűsödést. Mint a gyümölcsöt termő fa a kései évjáratokban, ez volt az ő költészetének is legtermékenyebb és ízekben legzamatosabb szakasza. Ma már azt is látjuk, hogy mondanivalóiban a nagy természetbe olvadó emberségével, a legidőtállóbb is. Formaművésznek mondták, nemegyszer kicsinyítésül a „csak” szócskát téve annak elébe. Nem kétséges, hogy az volt és végig az maradt az utolsó verstöredékig. A forma neki, mint maga mondta: a „Csongor és Tünde” megértése óta fontosabbnak is látszott még a mondanivalónál. De formán nem a korai ritmusok, asszonánkok, rímek csengő játékát értette, hanem azt a belső formát, amelyben együtt és egyszerre a gondolatnak testet adó szavakkal, titkos törvények szerint születik a versnek amazzal *egyedül* adekvát zenéje. Ezt nevezte egyszer maga is varázslatnak, mert ő se tudta megmondani: miért és hogyan? Ily értelemben véve a formaművészetet, ebben az utolsó korszakában érte el a legmagasabb csúcst, eddig utól nem érhetőn. A műfordításban is: az Oedipus tragédiában és a középkori himnuszok megszólaltatásával. Ebben a korszakában adta közre évek munkájának gyümölcsét, amit a nemtetszés ellenére is „legnagyobb” művének tartott: a Halálfiat. Amióta az általa *balálra* ítélnék tudott uralkodó középosztály sorsa úgy ahogy ő látta és láttatta, beteljesült, azok akik értetlenül fogadták egy emberöltő előtt a regényt, talán nem vonják többé kétségbe az idővel növekedő nagyságát. Mert igaza volt Ignotus-

Ady Endre és Babits Mihály

nak amikor megjelenésekor azt írta hogy: „mint máris történelmi regénynek ki kell várnia a maga idejét.” A pécsi olvasóknak ez a regény még többet is fog jelenteni mindég. Az ő városukról van Sót neve alatt szó, a századvég pécsi házairól, enteriójeiről, a ciszter-gimnáziumról, ahol először ébredt „a kis Babits Misi” tudára annak, hogy ő más, mint a többi, és mi vár majd reá ebben a világban, a „kistemplomról, volt török mecsetről”, ahol évről-évre felvette Balázs napkor „az öreg paptól” a torokgyíktól óvó áldást, világias püspökökről, a fura alakokról, szóbeszédokről és történetekről, ahogy azt a Sátorczy Imrus nevével álcázott költő látta, hallotta, emlékezetében megőrizte.

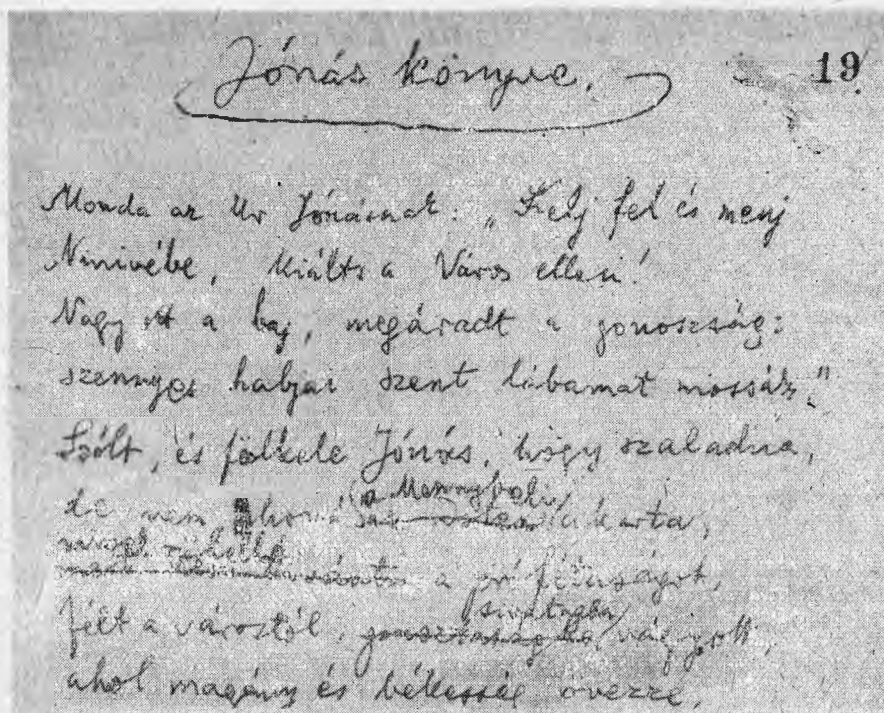
Én Babitsot 1927-ben ismertem meg, abban az életszakaszában már, melyet a betöltött szerepénél fogva, a „literátorinak” nevezhetnénk, a szónak oly értelmében, amellyel ő Kazinczy alakjának lényegét kifejezte. Azt, hogy megismerhettem őt, egy gyerekkori barátom belém helyezett különös bizalmának köszönhetem. Baumgarten Ferenc volt ez a barátom, magyar származású német kritikus és esszéíró, ki engem jelölt ki társul végrendelete végrehajtására a „szeretve bámult költő” mellé, legszorosabb együttműködésre, a mindenben *egyvetakadás* óhajával. Ez teljesedésbe is ment. Amikor ebben az órában Babits Mihályra emlékezem, kivel így a sors jóvoltából ily közelségbe kerülhettem, önkéntelenül is Szerb Antal szavait kell utánamondanom: „az, hogy megismerhettem egy nagy embert, oly nagy tény az életemben, hogy hozzáfoghatót nem is igen tudnék mondani.” És hogy milyen közelségbe kerültem, ha elgondolom, ma már szinte el se tudnám hinni, hogy igaz volt, ha nem érezném mindig azt, hogy mögöttem, velem van. Mi is tette lehetővé ezt a közelséget? Köznapi értelemben vett emberi tulajdonságai, de senki másnál nem tapasztalt fokban és tisztaságban. Mindenekelőtt *becsületessége*. Eltökéltén, mintha tükröt tartott volna állandóan maga elé, intelmül: hogy igaz maradjon. Az emberek el se hitték ezt róla. Taktikázással, még csalfasággal is gyanúsították. Nem értették. Azután az *egyszerűsége*. Mintha tisztába se lett volna azzal, hogy lángész. És mekkora. Soha nem érezte; rejtgette inkább. Ehhez járult a gyermeteg kedély, zavarbahozó udvariassága, mely igazi, nem a tettettet szerénységből eredt. Képtelen volt a hazugságra, pózra, fölényeskedésre, mások megbántására. És végül: a *jósága*. Nem a mindennap emberéé, hanem azé, aki a legtöbbet tudja és aki mindent megért, aki tudja, hogy »« földön jónak lenni oly nehéz». Valami felsőbbes jóság volt ez, mint amilyen a szelleme is. Az évekkel nőtt és tágult. Ha reá gondolok, amikor a vég felé közeledett: a szent ember példáját látom. Másokra gondolt akkor is, fiatal írókra; volt akin segíteni, volt kinek jövőre díjat adni akart még. Nevük Pécsre emlékeztette. Sokat tudnék, szeretnék is erről beszélni. De ha az ő emberi jelenségéről szólok, valamit nem akarnék még elmondatlan hagyni. Vulgáris szóval: a *szorgalmát*. Értve azon ebben az esetben a legmagasabbra törő becsülvágyat, amellyel tervszerűen, amellyel önmagának, nemzetének, talán az egész világnak tartozott, tehetsége teljes kiaknázásáért. Ebben csak a legnagyobbakhoz hasonlítható. Goethe szava jut eszembe: „a zseni szorgalom.” „Ti nem is képzelitek – mondta egyszer nekem –, mennyit dolgoztam én életemben, amikor senki se láthatta. Az éjjel óráiban is, amikor felébredtem.” Nem volt magyar író ebben a korban, aki alkotó-zsenijével hozzá foghatóan gazdálkodott volna. Betegetség, szenvedés, félelem nem gátolta. Ott feküdt a haldokló ágyánál az *Oedipus Kolonosban* korrektúrára váró levonata. A maga korának nagyjai közül kiemelkedett a moráljával.

Annál a köteléknél fogva, amely hozzáfűzött, elsősorban a literátort láthattam és ismertem benne meg. Mint az egyetlen komoly irodalmi díj döntésre hivatott bíróját, és az egyetlen, annak nevezhető „irodalmi folyóirat” teljhatalmú szerkesztőjét. Mind a két funkció a testéhez szabott volt. Ami azokkal velejárt, az „irodalmi vezérség” kevésbé felelt meg nempolitikus és aktivitásra nem hajlamos lényének. De a maga elé tűzött cél: az irodalom színvonalának emelése és az igazi irodalomra nevelés érdekében vállalta, sőt talán kívánta is azt.

A Baumgarten-díjról is kell, hogy szót ejtsek, arról ahogyan döntött. Soha nem eleve kész elhatározásával. Azt minden esetben hosszas tételőzés előzte, megbeszélések íróbarátjaival, Schöpfunggel különösen. Megnézett minden a szeme elé kerülő új könyvet. Szerette a vitát velem is, hogy tisztába jöjjön, mit kell akarjon. Főszempontja a múlt érdemének elismerése mellett az volt, mit várhat az *irodalom* attól, akinek odaítéli a díjat. Kritériuma a meg nem alkuvás és az *eszményi* cél. És azután jöttek az emberi tekintetek: *kinek mit* jelenthet írói fejlődésében a díj. Minden hiedelem ellenére állíthatom: hogy rokon-, vagy ellenszenv döntésénél nem játszott közre. Izlését követte, de ismételtén túltette magát azon, ha így látta igazságosnak. Aki ma mérelegre teszi az ő döntéseit, meg kell állapítsa, nem tévedett, olyanoknál sem, akik még pályájuk legkezdetén állottak és azoknál sem, akiket mellőzött. (A József Attila esete csak látszott annak.) Akik az ő döntéseit politikai szempontból bírálták, vagy ma így ítélik meg, elfelejtik, hogy alapítványról van szó, mely kormányfelügyelet alatt állott, és azt is, hogy döntésünknek nem mindig sikerült érvényt szerezni. A Baumgarten-díj irodalomtörténeti jelentőségét a literátor Babitsnak köszöni.

A Nyugat, tudjuk, Babits kezében nem az Ady Nyugatja volt. Adyék irodalmi forradalma akkor már, amikor maga a kultuszminiszter (1929-ben) egy ünnepi beszédében „Ady nagyszámú versét örököztékünknek” mondotta, célját: hogy a magyar irodalmat tespedéséből felrázza és új utakra terelje, elérte. Az így „kettészakadt irodalom” egységének létrehozásán az ellenoldal fáradozott kezdeményezőleg, amikor a Nyugat kiváló munkatársait, a második nemzedékből is, fellegvárában, a Kisfaludy társaságban helyet kínálta meg. Az örségváltásra már nem kerülhetett sor. De a szerep amit a Nyugat Babits kezében 1933-tól 1941-ig betöltött, még se kicsinyelhető le. Mai szemmel nézve túlment a merőben irodalmin: azon, hogy ez a folyóirat megmaradjon az *igazi* irodalom őrhelyének. Túlment, amikor teret nyitott politikai élű kérdések megvitatásának, amelyek – gondoljunk csak az ép Baranyára tekintő „Elfogy a magyarság” cikksorozatra, avagy arra, hogy „Mit tehet az író a háború ellen” – abban az időben másutt ily súllyal taglalhatók nem lettek volna. És szerepe több is volt annál, hogy továbbra is fémjelzője maradt, egyedül hiteles, a jelentkező új tehetségeknek. A Nyugat hasábjain szerezhettek a fasizmus éveiben, a polgárság szélesebb rétegeibe hatolón publicitást műveiknek baloldali, sőt közismerten szélsőbaloldali írók, olyanok, akik akkor már a politikai rendőrség feketelistáján állottak, ami összehasonlíthatatlanul többet jelentett akkor, mint az elődök szerkesztési idején. Oly művek is láthattak napvilágot a Nyugatban, amelyek igazi értelme iránt nem lehetett kétség, Babits előtt se volt. De ő nem nézett mást csak az irodalmi értéket. A közlés veszélyét a folyóiratra, ha igazán az volt és nem a szerkesztőtárs aggodalma csupán, észre sem vette, vagy ha remekműről volt szó, túltette magát azon. Tudjuk helyet akart adni a „Hősökről beszélek”-nek, ugyanúgy, mint Nagy Lajos „1919 május”-ának.

Babits literátori szerepe a dolog természeténél fogva állandó támadásokat vont maga után, időnként valóságos hajszát is ellene. És szembehelezkedést vele a táborán belül is, a nemzedékváltást követelő fiatalok részéről, akik többé-kevésbé tanítványai voltak az írástudás mesteriségében. Babitsot a súlyos betegség se tartotta vissza a nemzedék-kérdésben régtől fogva vallott álláspontjának kemény megvédésétől. A fiataloknak adott válaszai meggyőzően nagyszerű írások ma is. Végső szava (az „Írók két háború közt” előszavában) a megbocsátásé volt: „az öregek gyanakodtak a fiatalokra, a fiatalok az öregekre.” De azok magatartása több volt, mint gyanakvás.

A „Jónás könyve” kéziratából

Bármennyi időt vont is el a literatóri szerep az alkotó munkától, az mégse csökkentette az ő produktivitását amíg a betegség annak akadályozója nem lett. Új arculatait ismertük meg ebben a korszakában: a publicistáét és az ismerteinek terjesztőjét. Prózája ezekben a műfajokban újjászületett, könnyed, eleven és hozzáférhetőbb lett. Ennek a stílusváltozásnak pregnans kifejezője az Európai irodalom története, amely példányszámban összes művei közt a legnagyobb sikert érte el és ma is talán a legtöbbet olvasott könyve. Tanúja voltam megírásának. Beteg szívvel, szanatóriumi ágyon, néhány hónap alatt, emlékezetből, majdnem, hogy titokban készült el, úgy, ahogy a naplóját írja az ember, 2500 év irodalomtörténetének a XIX. századig terjedő része. Nem tekintette alkotásnak, csak az irodalmi műveltségre tanító munkának. Mai szemmel literatóri cselekedet volt. Ma látjuk igazán, mit jelent ez a könyv a magyar művelődés számára, amikor oly széles rétegekben felébredhetett és terjed a világirodalom megismerésének vágya, a törekvés kincseinek megértésére. Ehhez adott mindenki számára érthető kalauzt Babits. De akkor, amikor ezt a könyvet megírta, mást is jelentette még. A humanista cselekedetét. Szavait idézem: „az európai kultúra felbomlásának idején megegyeszer lejegyezni azt, amit elfeledni kezdünk, és palackba dobni az ismeretlen jövőendő számára.”

Nem is volna teljes a kép, amit ma itt Janus Pannonius városában Babitsról adok, ha nem mutatnám meg a fasizmus éveiben kiteljesült humanista arculatát. Tömör szavakkal adott ennek kifejezést azok nevében, akik akkor a költő koporsója előtt álltunk, Illyés Gyula: „A két világháború közt föleszmélő emberiség legnagyobb szelleme élt közöttünk.” Kevesektől tudottan, a többektől meg nem értve, a sokaktól nem ismerten. Ha egyszer majd összegyűjtve olvasni lehet Babits műveiből mindazt, amit az ő *humanista* megszólalásának tekinthetünk, beigazolódik, hogy egyedül ő érdemelte meg akkor hazánkban a humanista nevét, azét, „aki *megvédi* a legmagasabbat, amit *ember* alkotni bír: a kultúrát.” Ezeket a szavakat beszéd helyett írta le, amit el nem mondhatott, mert az 1937-ben Budapesten tartott nemzetközi humanista-ankéton Thomas Mann, Valéry, Huizinga társaságában nem ő, hanem Pekár Gyula szerepelt a magyarok delegátusaként. Utolsó regénye, ha jól értjük, humanista cselekedetnek volt szánva. Visszhang nélkül is maradt. Kegyetlen torzképe az emberiség jövőjének, ha az utolsó órában észbe nem kap. Ha jóslat akart lenni, számunkra ma félelmetesen igaz.

És következik életének utolsó szaka: Babits Mihály estje. Életét külföldről hívott sebészstanár megmentette – 1938 februárjában – a biztosan bekövetkezendő fulladásos haláltól. De ez csak haladék volt. Ami azután következett csak lassú haladás, pokoli kínok között. Csúszott lefelé, szavát idézem, az örök mélységekig. Egy évre a műtét után Balázs napkor maga írja: „Szent Balázs levegőhöz juttatott megegyeszer némi *baladék* időre, ha ugyan érdemes volt még levegőhöz jutni.” Az utókor válaszul erre azt kell mondja, több mint érdemes. Szegényebb lenne a magyar irodalom egy igen nagy kincssel: a Jónás könyvével. És az ő műve se lenne teljes.

Emlékszem, egy hónappal a műtét előtt lehetett, még az év elején, egy délelőtti orvosi előírás szerint ágyban fekvé találtam, előtte egy kockás fedelű füzet feküdt. „Csodálkozni fogsz, hogy mit írok, az őtestamentumból Jónást.” (Nem egyszer mondta nekem, hogy az túl barbár, idegen tőle; csak az Őjat szereti.) Láttam rajta, hogy kedvvel fogott hozzá. A füzetbe írott szövegben, nem fejezte be az első éneket sem akkor, csak keveset javított utóbb. Azután jöttek a műtét utáni hosszú hetek rémségei, a lassú gyógyulás, amíg erejét vissza nem nyerte annyira, hogy a nyarat Esztergomban tölthette már. Augusztus 4-én meglátogattam ott. Késő délután (6 órára) érkeztem. A kecskelábú asztalnál telepedtünk le a kertben, úgy, ahogy szoktuk. Egyszerre megszólalt: „Mutatok valamit”, és elővette a Jónás könyvének kéziratát, amelynek negyedik részén még dolgozott. Csak Ilona napra készült el a „Kedves”-nek. Állva felolvasta, a jobb mutató ujját a kanulre téve, hogy kijölessen a légszón a hang. Lassan, tagolva. Hangja rezgésén éreztem, hogy Jónásról a cethalban. a saját élethalál küzdelmét mondja. Nem is sejtette akkor még, micsoda remekművet alkotott és talán azt se teljesen, hogy *mennyire* időszerű. (Utóbbi Ascher Oszkár közléséből tudjuk.) Elmulasztottam az utolsó vonatot, miközben a költemény mélyebb értelméről elbeszélgettünk. Emlékszem szavaira: „A költő nem tehet róla, sem ellene, hogy verséből mit olvasnak majd ki.”

Mindaz ami a műben ezután még következett: igazgyöngy. Néhány vers, töredék és próza-írások, amelyeket maga gyűjtött össze még „Keresztül kasul életemen” címen. Emlékezések régmúlt időkre és végső szavak a legnagyobbnak tartott magyarokról: Kölcseyről, Vörösmartyról, Széchenyiről. A Kölcseyről írottakból idézek: „Ideálja a görögség álma: a tökéletes szépség és igazság. Aggodalmasan kereste és nélkülözte ezt és ez az aggodalmasság tette őt bírálóvá és elégedetlenné.” „Mi kellene cselekedeteink tökéletes szépségéhez és igazságához? A *tökéletes szabadság kellene*. Szabad csak a gondolat lehet a földön, és a szó, a kimondott gondolat. A szó mely már-már cselekedet, de a cselekedet tökéletlensége és megalkuvása nélkül; ez Kölcsey *igazi birodalma* és ebben van nagysága.” Ezeket a sorokat a Jónás könyvével egyidőben írta le. Magáról is írhatta. És ha ma Babitsról emlékezve Kölcseyre gondolok, őrá is csak azt mondhatjuk el, amit a nagy Wesselényi Kölcsey halálhírre: „Nem közibénk való volt.” *Meg* nem érdemeltük. Itt az ideje végre, hogy kiérdemeljük.

K É T S I K E R E S B E M U T A T Ó P É C S E T T

Válság – ez a sötét árnyalatú, rosszkedvet okozó szó több mint két évtizede a lapok közgazdasági rovataiból átszivárgott a művészeti mellékletekbe, és hirtelen vezérmotívuma lett a tanulmányoknak, kritikáknak, vitacikkeknek. A színházművészet forradalmárai a válság jegyében kongatták meg a vészharangot, s adták közre új elképzeléseiket, melyekben a főhelyet legtöbbször nem is az új program foglalta el, hanem a régi tagadása... A színházi válság emlegetése a második világháború után szinte divat lett, s a vizsgálódások irányát fokozatosan a praktikus dolgok felé terelte. Valószínűleg így került előtérbe a televízió romboló hatásának emlegetése, s az elvesztett közönség siratása. A válság igazi oka azonban nem a televízió, és nem a hálátlan közönség, hanem az esztétikai és filozófiai zűrzavar, mely fokozatosan eluralkodott az egész világ színházművészetén. Zajos csatát vívtak a realista színjátszás, a kommersz üzleti vállalkozások és a kísérletezés sikeres, vagy sikertelen hívei. A porond napjainkban már tele van a viták és a sikertelenségek sebesültjeivel, s az összképet leginkább a bizonytalanság jellemzi. Mindez nem jelenti azt, hogy a világ minden színháza egyenlő a zűrzavarral, hiszen francia, angol és más európai színházak nagy szériákban játsszák Miller, Tennessee Williams és mások műveit, s legfőképpen a klasszikusokat. Hódító útjára indult a musical comedy, s ezres szériáival bámulatba ejtette a világot. Közben olyan missziók indultak, mint Jean Vilaré, akinek a színháza a jeles rendező szavaival élve „akárcsak a víz-, a gáz- és a villanyszolgáltatás – közmű”.

A magyar színházi élet esztétikai és stílusválsága után leginkább talán a francia Théâtre National Populaire eszményeivel tart rokonságot, különösen a vidéki színjátszás.

A közönség egyszerű kiszolgálásán túl azonban a több műfajú vidéki színházak igazgatóinak is vannak eszményei, s a nagy bonyodalmak általában ezen a ponton kezdődnek. A Pécsi Nemzeti Színház vezetői mindig igyekeztek a kommersz szórakoztatásnál többet adni az embereknek, s lépést tartani a világ korszerű színházi törekvéseivel. Így aztán a műsorpolitika kialakítása körül minden szezonban vihar keletkezett, mert a talmi bécsi oporetteken nevelkedett közönség nem szívesen ült be a Bernarda Alba házá-ra, vagy a Medeiá-ra, vagy a Salemi boszorkányok kitűnő előadására. A közönség makacsul operettet akart, s eltökéltségéből még a musical kísérletekkel sem lehetett kiökökcenteni. A Pécsi Nemzeti Színház igazgatását Nógrádi Róbert így „válság” idején vette át, s igyekezett elfogadható egyensúlyt teremteni a közönség igénye és a vidéki viszonylatban még megvalósítható korszerűbb színházeszmény között. A nehéz és látványosnak éppen nem mondható küzdelemben a balett-együttes színvonala és sikeres szereplése volt hosszú ideig az egyetlen megnyugtató és biztos pont. Sok kísérletezés és próbálkozás után, az idején szezonban a prózai társulat is felzárkózott a balett mögé. Gyors egymásutánban két olyan bemutatonak is tapsolhattunk, melyek a legnagyobb igényesség jegyében születtek, s színvonaluk újra egységes arculatú társulatot sejtetett. A két bemutatóról a Jelenkor hasábjain is érdemes megemlékezni.

Az Éjjeli menedékhely rendezője Nógrádi Róbert és Szilágyi Sándor, a Hamlet-é Dobai Vilmos volt.

Maxim Gorkij filozófikus drámája Sztanyiszlavszkij színpadáról indult és villámgyorsan meghódította a világot. Mint érdekességet érdemes megemlítenünk, hogy a moszkvai bemutató után egy évvel már Magyarországon, a Budai Nyári Színházban is bemutatták. A darab különleges értékét jelzik az egymást gyors ütemben követő fordítások, s a változó rendezői megoldások is. Az Éjjeli menedékhelyet 1903-ban kottent

is lefordították magyarra, Havas József és Kálnoki Izidor, melyeket aztán Hazai Hugó 1904-ben, Horváth Árpád 1947-ben, Gábor Andor 1952-ben, s Déry Tibor 1955-ben kelt fordításai követtek. A Pécsi Nemzeti Színház a Kossuth-díjas Gábor Andor fordításában játszotta a darabot.

Gorkij drámája az élet alapvető kérdéseire keres választ, s a filozófikus gondolatok ütközőpontjában felvonultat két csodálatos figurát, Luka apót, a vándort és Szatyint, az elzúllott távirászt. Luka apó kegyes hazudozó, aki szép illúziókat osztogat az embereknek, hogy enyhítse szomorúságukat. Luka apó maga is tudja, hogy szép hazugságaival nyugtatja az élet számkivetettjeit, de a szép vigasznál többet nem tud nyújtani. Szatyin realisabb ember, tudja és érti, hogy Luka apó mit, miért mond? Szatyin tiszteli Luka apót, de nem a kegyes hazugságokban, hanem az emberben bízik, az alkotó, győzedelmeskedő emberben. A darab fordulópontján Gorkij kitűnően ábrázolja azt a pillanatot, amikor a valóság szorításában a kegyes hazugságok összeroppannak, s Luka apóval együtt eltűnnek, belevesznek a ködös messzeségbe. A hit narkótikuma csak ideig-óráig hatásos, nem megoldás, hanem tévút. Anna meghal, Pepel gyilkos lesz, Natasa eltűnik, s a színész felakasztja magát. Ez a drámai magaslat, ahol Szatyin igazsága bevésődik az idegekbe s nyilvánvaló lesz.

A Pécsi Nemzeti Színház a korszerűség és a lényeglátás jegyében újszerű, merész kísérleti előadásban mutatta be Gorkij drámáját. Nógrádi Róbert és Szilágyi Sándor, a darab rendezői igyekeztek az előadást megszabadítani a naturalista elemektől, hogy Gorkij gondolatai tisztán, a figyelmet megosztó külsőségek nélkül jussanak el a nézőközönséghez. A hangsúlyt tehát a gondolati tartalomra helyezték, mely az író s a művészi igazság szempontjából a legjobb koncepció.

Hogyan valósult meg mindez a színpadon? Eck Imre kitűnő, korszerű díszletei összehatásukban felkeltették a Kosztiljov féle menedékhely hangulatát, s egyúttal olyan játékerteret biztosítottak, mely kerete lehetett a négy felvonásos darabnak. A színészek pulóverbe öltöztetése jó ötletnek látszott, de színpadi megvalósulása már nem nevezhető éppen sikeresnek, mert vagy pulóver és oratórium-szerű szigorúság, vagy korhű öltözet. A kettő keverése zavart kelt, és bizonytalanná teszi a nézőt. A rendezés nem elégedett meg a pulóverekkel, nem bízott eléggé a gorkiji mondatok konfliktus- és hangulatteremtő erejében, mert a pulóvereket korhű sapkákkal, kalapokkal, frakkal és köpennyel egészítette ki. Pedig, ha Dobák játékában képes egy lecsúszott bárót állítani a néző elé, akkor nem kell frakk. A főszereplők egyébként valódi gorkiji figurákat elevenítettek meg a színpadon.

Nógrádi Róbert rendezésében a hangsúly a lényegre helyeződött; a közönség figyelmét a gorkiji gondolat, s nem a naturalista díszletezés elemei kötötték le. Az aprólékosságot, a kis cselekvést nem tudták egészen elkerülni, de a koncepció így is sikeres előadásban realizálódott. Ezt hangsúlyozni kell, mert az alkotó kísérletezés célszerűségét igazolja. A tempós előadás is a helyes rendezői elképzelés bizonyítéka, hiszen a felesleges elemek elhagyása, a lényegreösszpontosítás és a két felvonásköz áttűnéses megoldása nélkül a vontatottságot nehéz lett volna elkerülni.

A két részes előadásból a második rész volt pergőbb, drámaibb, sikeresebb. A darab az első percekben bizonyos csináltságot, erőltetettséget sugárzott. Percekig stilizált csavargókat láttunk, akiket ügyes tudósok preparáltak, s gondosan ügyeltek arra, hogy életszerű véletlenül se vegyüljön a játék elemeibe. Ezt az érzést valószínűleg az újszerű jelmezmegoldásnak köszönhettük, hiszen minden szereplőnek szólnia kellett ahhoz, hogy körvonalazható legyen egyénisége. A figurák megalapozása csaknem egy felvonáson keresztül tartott. Az első áttűnés után hirtelen javult az előadás, s színvonala, hangulati fokozottsága egyenletesen emelkedett.

A szereplők közül kimagaslóan jól játszott Galambos György és Paál László. Galambos esetszerűségében is élő, izgalmas figurát teremtett Bubnovból, Paál László pedig hiteles, hibátlan Luka apót. Nagyon jó volt Dobák Lajos bárója, Pécsi Ildikó utcalány figurája s Labancz Borbála Vasziliszta Karpovnája.

Az Éjjeli menedékhely pécsi bemutatója az utóbbi idők legsikerültebb kísérlete volt.

A Hamlet bemutatóról talán még részletesebben kell beszélnünk, mint az Éjjeli menedékhely színpadraállításáról, hiszen ezzel az előadással a Pécsi Nemzeti Színház Shakespeare-évfordulót ünnpel.

Magyarországon magyar nyelven 170 éve játsszák Hamlet, dán királyfi történetét. A felfedezés és az első fordítás öröme Kazinczy Ferencé volt, s magas szintű betetőzés Arany Jánosé, aki páratlan nyelvművész lévén, olyan fordítással ajándékozta meg a magyar népet, amellyel színvonalban talán csak Gide francia nyelvűre történt átültetése vetekedhet. A Pécsi Nemzeti Színház is Arany János fordításában tűzte műsorra a darabot.

„A Hamletet eljátszani, vagy legalábbis megpróbálkozni vele – ez beteggé tesz” – mondta Jean Louis Barrault, akinek a második világháború után az egész társulata Hamlet jegyében született... Barraultnak igaza van, Hamletet eljátszani pokoljárás, mert ez a Shakespeare-darab egyszerre próbaköve a klasszikus és a modern színjátszásnak, s bizonyos értelemben kritériuma a színház színház-voltának. Ebben a darabjában Shakespeare az embert legérzékenyebb pontján ábrázolja, a bizonytalanság, szorongás és félelem határmezsgyéjén, az emberség határmezsgyéjén, a finom áttűnések diletációs vonalán.

Hamlet eljátszásának külön története, könyvtárnyi irodalma van már. A rendezők a kor ízlésének megfelelően hol a szellemes wittenbergi diákot, hol a naturalista tragédiát hangsúlyozták, s talán csak a legkorszerűbb rendezés helyezte a hangsúlyt a shakespearei lényegkeresésre, a lét mélységeinek feltárására. A Hamlet veszélyes darab. Igazán nagyot csak nagy darabbal lehet bukni. Silány darabok észrevétlenül elmerülnek a világ színházi dömpingjében, s általában a bukás is jeltelen. Ha valaki azonban alapvető és nagy darabbal bukik, az zajos és módfelett dicstelen. S ha a rendező nem érti egészen Hamletot, ha egy kicsit is botfűlül, s néhány jelenetet félrerendez, felborítja az egész shakespearei koncepciót. Erre a pokoljárásra vállalkozott a Pécsi Nemzeti Színház, amikor műsorra tűzte a világirodalom egyik legnagyobb remekművét. A siker igazolta a színházat, s bizonyította, hogy az utóbbi két év munkája lényegében eredményes volt.

Dobai Vilmos főrendező koncepcióját három pontban lehetne megjelölni: Minden avantgard, feltűnni vágyó, világmegváltó elképzelést igyekezett elkerülni, pergővé, tempóssá tette az előadást. A dán királyfi körül homálybavesző figurákat kiemelte, a játék öntörvényének megfelelően hangsúlyozta, s ez által élénken vibráló, szinte huszadik századi reális életközelségbe állította a darabot. Ezek együtt és a szereplőgárda kimagasló művészi teljesítménye értékes, emlékeztetes előadást eredményeztek. A rendezés igazi érdeme természetesen, nem a praktikus megoldások felismerésében rejlik, hanem a Hamlet biztos értésében, a lényeglátásban. Dobai kitűnő érzékkel a rendezés egész logikájával a lélekdrámára összpontosított, azokra a történetekre, melyek az ember belső tájain zajlanak, s igazi meghatározó erők, forrásai a látható cselekvésnek. Így Hamlet monológjai elkerülték a pátoszos, üres teatralitást, a harsogó, olcsó sikerhajhászást. Pedig a néző már felkészült a „Lenni, vagy nem lenni...” kiemelésére, s csodálkozással tapasztalta, hogy Dobai rendezésében Hamlet világhíres monológja csak értelmével hat, egyébként szerényen és funkcionálisan belesimul a szövegbe. Az előadásnak kitűnő ritmusa volt, s itt már Lux Adorján díszlettervezőt is dicsérnünk kell, mert puritán színpadképe nagyszerű játékeret, gyors áttűnéseket biztosított, s korszerű eszköztelenségében harmonikusan együtt hangzott a darab és az udvar alapvető hangulatával.

Az előadás ritmusa egyetlen ponton bomlott meg. A sírásó jelenet első része idegen testként hatott az előadás egészében, mivel a poentírozott figurák nevetést váltottak ki, s megbontották a darab hangulati egységét. Hamlet megjelenésével ez a jelenet is helyreözöken, de a disszonáns nevetgélés káros lazulást okozott a végső kibomlás előtt.

A jó rendezői koncepción túl minden Hamlet-bemutatonak nagy kritériuma a tehetséges és művelt szereplőgárda. Nehéz lenne eldönteni, hogy a műértő közönség, vagy a tehetséges Dávid Kiss Ferenc várta több izgalommal ezt a bemutatót... Dávid Kiss Ferenc szokatlanul korán, a pálya legelején kapta meg azt a szerepet, melyet sok nagy színész csak élete derekán, vagy egyáltalán nem kapott meg. A negyven éves Hamletot

után most egy valóban, minden rezdülésében fiatal Hamletot láttunk a színpadon, s könnyen meglehet, hogy az alakítás különös varázsa éppen ebben rejlik. Mert Dávid Kiss Ferenc különös és nagyon meggyőző Hamlet volt... Sokszor elfeledtette a nézővel, hogy színjáték tanúja csupán... Megbabonázva néztük a kétségek között vergődő dán királyfit, csodáltuk szellemességét, nemes mozdulatait. Dávid Kiss Ferenc Hamletje élt, értő játéka, finom, elegáns váltásai nagy színészegyenység ígérétét jelezték. Fiatalsága azonban nemcsak a külön varázs, hanem bizonyos hibák eredője is volt. Az első jelenetekben néha üres csináltságot éreztünk a mozdulataiban, ahogy az „Oh Horatio...” szövegnél Dobák vállára hajol például, esetleges, suta a mozdulat. Ezt azonban a kezdeti lámpaláz számlájára is írhatjuk, mivel később éppen a mozgás, a kifejező gesztusok tették egyedülállóvá alakítását. A másik hiba már szembetűnőbb: a második felvonás után Dávid Kiss Ferenc fokozatosan fárad, s szövegmondással nem bírja a darab tempóját. Bakizik, ismételt újra és újra. A harmadik felvonásban már választania kell a darab lassítása és a helyes artikulálás között. Dávid Kiss a tempót választotta, s a szöveg néha az összekoccanó mássalhangzók között felőrlődött, érthetatlenné vált. Dávid Kiss Ferenc azonban tudatos művész, így a hibáját azonnal észrevette, s hatalmas energiával küzdött a fáradtság ellen. Játékának varázsa ezt a hibát feledtetni. Meggyőző, őszinte Hamlet volt.

Az előadás másik kimagasló alakítása Bánffy György nevéhez fűződik. Bánffy György Claudius, a testvérgyilkos királyt alakította hibátlanul. Játéka több volt, mint hiteles, hiszen alig-alig éreztük, hogy játszik. Dávid Kisshez hasonlóan élt. Méltóságos volt és vergődő, félelemtől izzadó cselszövő és gyilkos múltjával is király. Bánffy Claudiusa egyszerűen fejlődött, épült a tragikus sorsfordulótól a tragikus befejezésig. Alakítása színes és árnyalt volt. A legszínvonalasabb alakítások közé tartozott még Dobák Lajos Horatiója, Hegyi Péter Polonius, Végvári Tamás Laertes és Győri Franciska Ophelia alakítása.

A pécsi Hamlet bemutató őszinte sikert aratott. A sikerhez, az előadás hangulati meghatározásához nagyon sokban hozzájárultak Kurtág György zenéje és Gombár Judit kifejező jelmezei.

BERTHA BULCSU

BÜCHNER BEMUTATÓ BUDAPESTEN

Különös, hogy csak most kezdjük felfedezni a német irodalom néhány eddig „ismeretlen” remekét. Néhány évvel ezelőtt Hölderlin műveinek kiadása, most Büchner drámája, és egyszer talán majd Kleistre is sor kerül...

Georg Bruchner a Kazinczy-ellenes Mondolat évében született és a Pesti Magyar Színház megvalósulásakor (1837) halt meg, huszonnégy éves korában. A mi irodalmunk életének ez az időszaka a reformkor, Nyugat-Európában azonban már nemcsak reformokról van szó; 1830-ban Párizsban ismét fellángol a forradalom. Sokakat nyugtalanít ebben az időben a forradalom eszméje, de talán mindenkinél jobban Georg Büchner. Ezt az időszakot azonban Metternich-korszaknak nevezi a történelem és Büchner a Danton halálát egy eltiport forradalmi kísérlet utáni rejtőzködés közben vetette papírra; – gyöttrő kétségek között, de lankadatlan forradalmár meggyőződéssel.

Büchner művész volt és eredményes élettan-kutató. Rendkívüli érzékenységgel hatolt be az emberi lélek rejtelmeibe és természetudóshoz illő következetességgel vizsgálta a társadalom ellentmondásait. „... a szegények és gazdagok közti viszony a világ egyetlen forradalmi eleme, csak az éhség lehet... a szabadság istennője” – írta egy levelében.

És erre a gondolatra épül a Danton halála is, melyet most a Madách Színház mutatott be. Az író a darabban választ keres a kor forradalmárait leginkább izgató kérdésre: miért buknak el sorra a forradalmi mozgalmak, miért bukott el a nagy francia forradalom is? Büchner világosan látta, hogy tömegek nélkül nincs forradalom, a tö-

megeket pedig az éhség mozgatja; a nagy francia forradalom is ezen bukott el, nem talált megoldást a gazdasági kérdésekre. „A guillotine nem öröl lisztet” – de sem Danton, sem Robespierre és Saint-Just, sőt maga az író sem képes a polgári forradalom kereteiből kilépni. Ennek a drámának a tömeg a főszereplője és tragikus hőse. Dantont kivégzik, és tudjuk (különösen Büchner korában tudta ezt mindenki), ugyanaz a sors vár Robespierre-re és Saint-Justre is, – a népre pedig forradalmának bukása. A Danton halála egyes forradalmárok és rajtuk keresztül a forradalom tragédiája. Csak a tömeg kap erkölcsi felmentést („Az éhsége szajhálkodott és koldult, nem ő”), a bukás oka a vezetők jelleméből következik, ők rántják magukkal az egész forradalmat. Ennek a gondolatnak művészi erejű megvalósítása eredményezi, hogy a tragédiából olyan erővel sugárzik az író forradalmár hite, mely évtizedek múltán is a darab betiltására készíti a reakciót.

Danton, a lenyűgöző erejű szónok, a Köztársaság rettenhetetlen hőse szembe kerül Robespierre-rel és Saint-Justtel, mert a királyság megdöntését a forradalom *egyedüli* céljának tekinti. Robespierre, a Megvesztegethetetlen, az erény (náluk: római fogalom), megszállottja és Saint-Just ennek a megszállottságnak papja, – tudják, hogy „a forradalom még nem fejeződött be,” és „aki félmunkát végez a forradalomban, az tulajdon sírját ássa meg”. A jakobinus diktatúrát szegszik szembe Danton emberbaráti szölamokba burkolt élvezet vágyával, kényelmességével; és az, hogy a dráma ezen a ponton, Danton kivégzésével véget ér, azt látszik bizonyítani, hogy a jakobinus diktatúra szükségességével Büchner is egyetértett. Ha azonban a dráma Robespierre és Saint-Just győzelmével fejeződne be, a nagy kérdés, a forradalom bukásának miértje megválaszolatlan maradna. Danton nem tesz semmit, mert nem tudja, mit kellene tennie és undorodik a „szalmacsépléstől”. Robespierre és Saint-Just pedig rögeszmék rabja, Marx szavaival (Szent család VI.): „Robespierre, Saint-Just és pártjuk azért pusztult el, mert az antik realista közösséget, amely a valóságos rabszolgaság alapján nyugodott, össze tévesztették a modern spiritualista-demokratikus képviselési állammal, amely az emancipált rabszolgaságon, a polgári társadalmon nyugszik. Micsoda csalatkozás...”

Büchner kigúnyolja a rómaiadi játékok, Júlia és Lucile önfeláldozása azonban arra vall, hogy hatása alól ő sem mindég tudta kivonni magát. Danton feleségének öngyilkossága különben történelmileg nem igaz és a drámában is felesleges. Annál szervezesebb része az egésznek Lucile lélektanilag rendkívül finoman kidolgozott tragédiája. Az utolsó jelenet, talán ennek a költői szépségekben oly gazdag műnek a legcsodálatosabb része. Az örület határára jutott Lucile felfogja iszonyú veszteségét, a legkedvesebb halálát; megérteni, hogy a halál dermedt mozdulatlanság, nincs tovább; és ennek a gondolatnak érzelmi terhével döbbenten nézi, hogy „... Minden mozog, az órák ketyegnek, a harangok konganak, az emberek sietnek, minden, minden lüktet, lélegzik, iramlik” – és felsikolt, arra vár, „hogy ijedtében minden megáll, minden megdermed”; – de semmi sem történik, az egyéni tragédiák nem változtatják meg a világ folyását.

Bessenyei Ferenc hanyág tartású és öltözetű Dantonjának súlyos egyénisége rányomja bélyegét az egész darabra. Félelmetes erők rejtőznek ebben az emberben, még akkor is, amikor lustán átengedi magát az élet örömeinek. Érezzük, hogy mindent el tudna söpörni, (megmenthetné a forradalmat), ha megmozdulna, ha tenne valamit. Ha felismerné a cselekvés szükségességét. De Danton bevégezte. S amikor tulajdon élete védelmében – már későn – megszólal, mindenkit lenyűgöz hatalmas hangjával – kivéve a siketekből összeválogatott bíróságot és a népet, mely nem bocsájtja meg, hogy meggazdagodott és úgy él, miként régen az uralkodó osztály tagjai éltek.

Gábor Miklós Robespierre-je metszően éles, mint a guillotine bárdja. A történelmi Robespierre közismerten rossz szónok volt és Gábor Miklós sem a 'endületével, vagy szenvedélyességével hat, hanem megvesztegethetetlen keménységével; azzal, hogy minden szárazon és dallamtalanul kimondott szavának tiszta és önnön súlyával bevésődő értelme van. Az életet a maga teljességében szerető Dantonnal folytatott vitája után, az erény álarca mögött megmutatja az embert is abban a pillanatban, amikor a protestáns puritánokat, a Knox-okat idéző hite megrendül az öncélúvá erőszakolt erény-

ben, majd felizgatott lelkiállapotában rémülten rezzen össze Saint-Just lépteinek ne-
szére: „Ki az?”. Nagy hatással jellemzi tisztaságával hivatkozott erényességét öltözeté-
nek hideg, zöld-fehér színe is.

A jellemtervező Mialkovszky Erzsébet másik remeklése Saint-Just öltönye. Amikor
a Konvent előtti nagy beszédében (Avar István magávalragadó előadásában) szét-
nyitja bor-színű frakkját és kivillantja az alatta viselt fekete selyem mellényt, ennek,
az öltözetében érvényesülő piperkőcségek ellenhatása leleplezi hiúságát; érezzük a for-
radalmi elszántság mögött a becsvágyó arisztokratát. Ez a kettősség nem tudatos nála,
nem számításból fakadó, de összhangban van Danton iránti féltékenységgel (ezért el-
lene tüzeli Robespierre-t személyes sérelmével is); azzal, hogy – igaz, végső soron a
jakobinus diktatúra érdekében – azokkal szövetkezik, akik a legnagyobb megvetéssel
kezelik a népet.

Büchner hosszú monológokban, mesékben és beszédekben bővelkedő drámája
rendkívül nehéz feladat elé állította a rendezőt. Ádám Ottó elsősorban a mű gondol-
lati mélységeit igyekszik kibontani. Ez a dolog természetéből fakadóan helyenkint kissé
vontatottá teszi az előadást, de csak így válik lehetővé a magányosságról, a művészet-
ről, vagy Marion elbeszélésében az ébredő sexualitásról kifejtett mély emberi igazságok
teljes felszínre hozatala.

Ez a gondolati és nem érzelmi hatásokra épített előadás egy pillanatra sem akarja
elhíttetni a nézővel, hogy a valóság felidézésének tanúja. Szinte Gábor színpadképének
elsődleges célja, hogy a 281 képből álló előadás folyamatosságát biztosítsa. A színmű-
vészet már Goethe korában azzal küzdött, hogy „kiszabaduljon a díszletből”; ilyen
sok jelenet-változást azonban még Reinhardt is úgy rendezett, hogy híres előadásán
egyetlen kép keretében játszotta a Danton halálát. Szinte Gábor testetlen díszlet-elemei
csak a jelenetek hangulati aláfestését szolgálják – nagyon jól. Marion szobájának fala
mintha egy korabeli felnagyított metszet lenne! Az ötletes térbeosztás a jelenetek
többségében lehetővé teszi az előadás gyors ütemét; és ezen alapul a rendező „mester-
jelenete” is, Danton „átrobbanása” a börtönből a tárgyalóterembe.

Büchner drámája az évad egyik legjelentősebb színelőadása.

TAXNER ERNŐ

DIDEROT A SZÍNPADON

A párizsi színházi világ is megünnepelte Diderot születésének 250. évfordulóját.
Még hozzá a maga sajátos módján: a Studio des Champs Élysées előadta nagy regé-
nyének, az Apácának, drámai változatát, a Michodiére pedig Diderot dialektikus re-
mekművét vitte színpadra, a Rameau unokaöccsét. Az első vállalkozás nem aratott
sok sikert, a második annál tartósabbat.

Diderot, aki a dráma nagy teoretikusa volt, inkább elméleteivel hatott, mintsem
saját színdarabjaival. Színműveit még saját hazájában sem játsszák, elméletei viszont
tovább éltek a polgári dráma megalapítóinál, Beaumarchais-nál, Lessingnél, Schillernél.
S amint látjuk, a mai színházak sem darabjait választották az ünneplésre. Pierre Fresnay
(színész, rendező s a Michodiére színház egyik vezetője) inkább a Rameau unokaöccse
mellett döntött. A Rameau unokaöccséről, erről a kalandos sorsú párbeszédű regény-
ről még ma sem tudjuk biztosan, hogy saját mulattatására írta-e az élesesű filozófus,
vagy valamilyen más, ismeretlen célból. Azt tudjuk, hogy életében nem került nyil-
vánosságra. Az irodalomtörténet itt nem lát tisztán, és nem tudta teljesen eldönteni,
miért maradt ez az írás Diderot íróasztalában; de az bizonyos, hogy a kéziraton kívül
létezett a műnek egynéhány, többé-kevésbé hibás másolata is. Az egyik Diderot könyv-
tárával együtt Oroszországba került II. Katalin cárnőhöz. Ennek a pétervári másolat-
nak egy újabb másolata juthatott aztán, Schiller közvetítésével, 1805-ben Goethehez,
akinek annyira megtetszett a remek párbeszéd, hogy lelkesedésében mindjárt lefordí-
totta, és eredeti magyarázatokkal is ellátta. A másolat elveszett, így aztán (s ez a
legkülönösebb a történetben) az első francia kiadás a német fordítás alapján készült
1821-ben, s csak ezt követte 1823-ban egy másik másolat alapján előkészített francia

kiadás. Az igazi kézirat 1891-ben került elő egy szajnaparti könyvárusnál, egy másik, szintén hiteles szöveget pedig az ismert amerikai Diderot-kutató, Herbert Dieckmann, talált meg pár éve Diderot egyetlen lánya örökösének a kastélyában, – vagyis mint látjuk, ennek a titokzatos kis könyvnek még a külső sorsa is titokzatos.

*

Nem bizonyos, hogy a legkomolyabb, a legnemesebb szándékú művek élnek mindig a legtovább. A Rameau unokaöccse is olyan mű, amelyet szerzője csupán a saját mulattatására kezdett írni, s végül mégis talán leghosszabb életű, legjobban sikerült alkotása lett, a 20. századi olvasóhoz talán a legközelebb álló. A megírás ötlete 1761-ből való, de a mű csak 1777-ben vagy 1779-ben nyert végleges formát. Diderot ezúttal játékba fogott, amely többi munkái közt felüdülést, szórakozást jelenthetett számára. Máskor komoly volt, hadakozó, didaktikus, – ezúttal csak magának, s talán pár barátjának írt; szabadra engedte fantáziáját. Diderot-t Jean François Rameau-nak, a nagy Rameau unokaöccsének bámulatosan eleven és sokrétű alakja ihlette meg; rossz és jó, igazmondás és hazugság, cinizmus és becsület, tehetség és tehetetlenség él egymás mellett ennek a 18. századi bohémnek az alakjában, aki – mint a legújabb kutatások kiderítették –, nemcsak élő történeti alakja volt a párizsi félművészek, félélősdiek világának, hanem még vonásai és kalandjai is ugyanazok, mint a dialógus Rameau-jáé. Diderot és Rameau a Régence-kávéházban, a kor legjobb sakkozóinak találkozóhelyén beszélgetnek, és e hosszú beszélgetés során Diderot minden kedves témája sorra kerül. Az elbeszélés módszere ugyanaz, mint az író többi regényes művében: egyetlen történet (hogyan dobták ki Rameau-t pártfogója házából) állandó megszakításokkal és kitérőkkel.

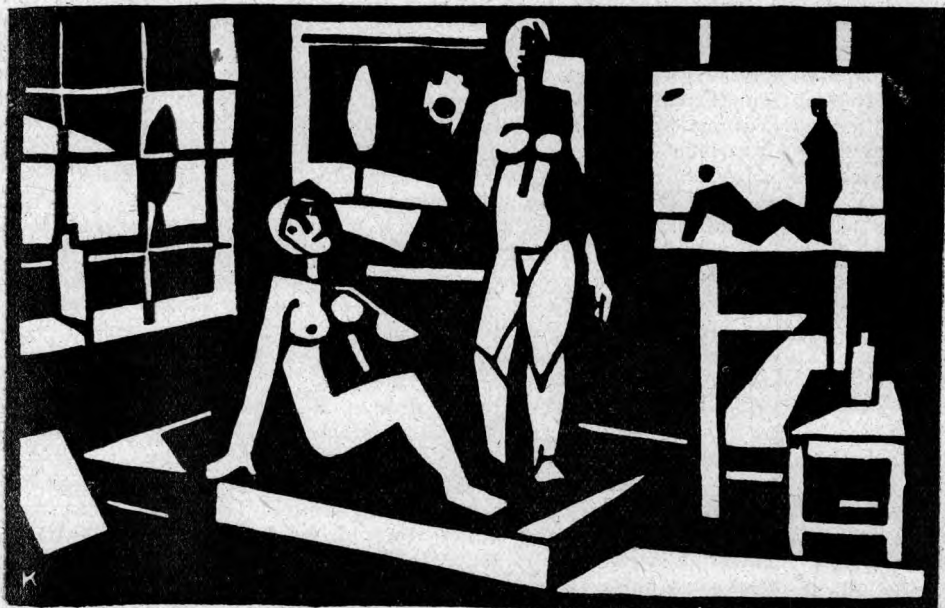
A Rameau unokaöccse, mint a nagy művek, többféle értelmezést is kínál. Hogyan is értékeljük Őt és Ént, a regénybeli Diderot-t és Rameau-t? Diderot alakja „konformista”, de ugyanakkor valami érzés erősen vonzza Rameau felé. Így tartózkodás helyett kíváncsiságot érez, megvetés helyett némi irigységet, szájalom helyett talán csodálatot. Mert valójában Rameau unokaöccse (legalábbis a régebbi Diderot-értelmezők szerint) egy másik Diderot, egy nyíltabb és szabadabb Diderot, az aki a filozófus maga is volt egykor bohém-korszakában, az, aki majdnem az is maradt, s aki néha szeretne régi alakijához hű maradni. Diderot-t, (az író és szereplőt) csábítja Rameau korlátlansága, Rameaué, aki művészetet teremtett a hazugságtól, de ezzel szemben az ő élete nem a hazugságra, nem a konvenciókra épült. Míg az Én a polgári erények, a becsületesség, a családi élet, a jótékonyság dicserétét zengi, Rameau arról szól, hogy ebben a társadalomban semmi nem számít, csak a pénz, hogy a kereskedelem nem más, mint a lopás törvényes formája, és ha sikerül becsapnia vagy megcsalnia valakit, csak egy másik csalót károsított meg. Így hát az Én figurája az egyszerűbb, és Rameaué a bonyolultabb, mert hol igaza van, hol nincsen, sokszor helyeslünk állításainak, sokszor visszavetünk hallgatjuk. A dialógus, amely a két szereplő vagy a szereplők és az olvasó között folyik, mindig érdekes marad, és fenntartja a feszültséget; s épp ez tette lehetővé a színpadra való alkalmazást.

Az ötlet nem Pierre Fresnay-é; a Rameau unokaöccse már 1927-ben színrekerült Ed. Autant átdolgozásában, de akkor még két felvonásban és nem két, hanem öt szereplővel. Fresnay jobban ragaszkodott az eredetihez, nem tett a szöveghez semmit, csak meglazította és megrövidítette. A darab így egyvégtében hangzik el; mivel Párizsban későn kezdik a színházi estét, fél 9-től 10 óráig.

Hogyan hat Diderot a színpadon? Eredeti drámáival nyilván sommi visszhangot nem keltene, de a Rameau unokaöccse nemcsak irodalmároknak jelent szórakozást; ellenállhatatlanul sodor magával minden nézőt. Ahogy a színpad megvilágosodik és elhallgat a bevezető barokk zene, Fresnay első szavai után érezni már, hogyan jön létre az a sístergő feszültség, a két pólus, nézőtér és színpad között, amely a nagy színházi esték hasonlíthatatlan sajátja. S a két szereplő, Fresnay és Julien Bertheau, kezdettől végig fenntartják ezt a feszültséget. Mindkettőjüket láthattuk már: Bertheau négy éve járt Budapesten a maga társulatával, s a Misanthrope-ban kiváló színészként ismertük meg, Fresnay pedig a Filmmúzeumban nemrég játszott *Nagy ábrándban*

alakítja az egyik főszerepet. Minthogy az utóbbi években több francia színtársulatot is láthattunk Budapesten, mindenki meggyőződhetett arról, milyen magas fokon áll a francia színházkultúra, amelynek átlagos képviselőit is ragyogó beszédtechnikával, pompás mozgáskultúrával, természetes és mértéktartó játékmóddal rendelkeznek. Márpedig Bertheau és Fresnay az első vonalba tartoznak. Különösen Pierre Fresnay, akinek játéka, megjelenése, egész színészi egyénisége lenyűgözi a nézőket. A Rameau unokaöccsének új színpadi változata teljesen az ő alkotása; az átdolgozó, a rendező és a színész nagyszerű össz munkája. S ha egyetlen alakítás nyomán ítélni lehetne, azt mondanám, ritkán látható nagyobb tehetségű színész. Sokszor szinte úgy érezzük, Bertheau csak azért van a színpadon, hogy visszaadja a szót Fresnay-nek, hogy újabb és újabb alkalmat nyújtson egy gazdag színészi alakítás minden árnyalatának bemutatására. Diderot a maga színműveiben nagy szerepet szánt a pantomimnek, s a rendező ezt sem feledte el s ahogy például egy szólóhangszert vagy egy zenekart utánoz, vagy előadja a zenetanár egy óráját, alakítása sokáig emlékezetünkben marad. Akár a züllött művészt játssza, akiben azért fel-felcsillan a tehetség és az alkotás őszinte vágya, akár a cinikus elősdit, a vulgáris „materialistát”, aki a pillanatnyi haszonért és élvezetért létét, jövőjét, mindenét eladná, Fresnay mindig érezteti figurája sokrétűségét, hol ijesztő, hol mulatságos belső ellentmondásait, amelyek részben jellemében, részben a forradalom előtti kor társadalmi életében gyökereznek. Goethe és Hegel óta, akik első értelmezői voltak ennek a kimeríthetetlen dialógusnak, egymást követik a francia irodalomtörténetben a különféle elemzések, amelyek egyrészt a párbeszélőknek, Énnak és Önök egymáshoz való viszonyát, másrészt a közönségre gyakorolt hatását vizsgálják, – s Pierre Fresnay, mint igazán nagy színész, játékaival, minikáival, egy-egy hangsúlyával vagy mosolyával mintha maga is beállna a nagy Diderot-értelmezők közé. Oly Rameau-t igyekszik elfogadtatni a mai nézővel, akinek minden esettsége, hibája, groteszk vagy visszatetsző vonása mögül magának a helyét nem ismerő, a hatalma soknak kiszolgáltatott, a minden futó előnybe kapaszkodó 18. századi bohémnek mélyen emberi, nemcsak külsőséges drámáját tárja a néző elé, – s a dráma végső feloldódásában a néző nemcsak elismeréssel fogadja a darabot és „hősét”, hanem már-már részvétellel, rokonszenvvel és teljes megértéssel.

SZÁVAI JÁNOS

Kovács Sándor: Műterem (linóleum-metszet)

A ZENEI VITÁRÓL*

A fővárosi zenei szakkörökben is nagy feltűnést keltett a „Jelenkor”-ban folyó zenei vita. Jóllehet a szerkesztőség azt a megtisztelő feladatot róttá rám, hogy összefoglaljam a vita tanulságait, a megjelent cikkek olvastán annyiféle és annyira szerteágazó gondolataim támadtak, hogy – legalábbis úgy hiszem – inkább újabb hozzászólást provokáló írás kerekedett ki belőlük. Amikor tehát a kért összefoglalásra vállalkoztam, azt csakis azzal a megszorítással tehettem, hogy nyitva hagyom a kaput az újabb vélemények előtt...

Igaz, hogy közben felberzenkedett bennem az a vélemény is, hogy a művészet volta-keppen nem vélemény kérdése... Kell, hogy legyen a művészetben – és azon belül a zenében is – egy olyan mozzanat, amely már az objektivitás szférájába tartozik és ebben a szférában a szubjektív – tehát quasi véletlenszerű – vélekedést a tárgy maga csupán „megszüntette megtartja”, azaz: új minőséget hoz létre, mintegy automatikusan. Vajon mit értünk ez alatt? Egyszerűen azt, hogy bizonyos értékek elismerése vagy el nem ismerése egy bizonyos ponton már a vélemény hangoztatójáról állít ki jeles, illetve elégtelen bizonyítványt. Például: az a tény, hogy Bach nagy zeneszerző-e, avagy nem az – nem képezheti vita tárgyát. Aki azt állítja, hogy Bach jelentéktelen komponista, azt műveletlennek, vagy ízléstelennek mondjuk. És ugyanúgy állunk a művészettörténet nagy alkotóinak és nagy alkotásainak hosszú sorával Homeros-tól Bartókig. Az „ízlés-esztétika” hívei ezen „apróságról” mostanában gyakran elfeledkeznek. Annyiban mindenestre igazuk van, hogy minden művészet bizonyos mértékig egyéni vélemény kérdése – csak azt veszítik szem elől, hogy ezek az „egyéni” vélemények éppen a legfőbb kérdésekben „véletlenül” olyan ijesztően hasonlítanak, hogy az már nem tekinthető véletlennek.

A lehető leghelytelenebb lenne azonban ebből azt a következtetést vonni le, hogy az egyéni véleménynek nincs tere és jogosultsága a művészetben, legyen bár szó festészetről, irodalomról vagy zenéről. Az objektív értékek elismerése igen könnyen vezethet egy olyanfajta hamis objektivitáshoz, amely szerint egy-egy remekműnek nem csupán értéke, illetve az általa revelált társadalmi igazság objektív és maradandó, hanem ez az objektivitás csakis akkor apperceptálható, ha a hallgató, néző vagy olvasó tudatából szántszándékkal kikapcsol mindenféle szubjektív, véletlenszerű mozzanatot (érzelmi rezonancia, változó hangulat, stb.) és csak magára az objektivitásra koncentrálnak. Ez a felfogási, illetve analitikus módszer hozza létre a művészet minden ágában az úgynevezett faktológikus szemléletet. A faktológia az objektív értéket – pl. a zenében – túlnyomóan ütemszámlálás, illetve akkord-analízis útján véli elérhetni, az egyéb vonatkozások programszerű és tudatos elutasításával. E módszer követői nem veszik észre, hogy az egyéni tetszés a művészi megismerés elengedhetetlen velejárója és hogy az úgynevezett „szakember” – bizony elég kiábrándító szó ez, ha művészetről beszélünk! – csak annyiban különbözik a „szakmán kívüli” embertől, hogy azt is meg tudja határozni: *miért* tetszik neki ez vagy az a műalkotás. S a legjobb „szakember” még ezen felül arra is válaszol, hogy *miért* tetszik *általában*? A „tetszés” tehát a művészeti megismerés olyan fokozata, amelyen az egyik ember megrekedhet, a másik *túlléphet* rajta – azonban meg nem kerülheti senki, ha csak nem a művészeti megismerés csonkítása árán.

* Pernye András cikkének közlésével a szerkesztőség lezártnak tekinti a zenei közgondolkodásról lapunkban folyó vitát.

Mi van tehát az objektív művészeti értékkel? Róla először is azt kell tudni, hogy az első befogadás pillanatában – illetve, időbeli művészetről lévén szó: pillanat-sorában – tudattartalmaiban mint objektivitás csak igen alárendelt szerepet játszhat. Az az ember, aki – mondjuk – a Máté-passió minden percében elsősorban arra koncentrál, hogy itt most az emberiség hatalmas kultúrtörténeti monumentumával találkozok – csupán hatalmas vargabetűvel fog egyszer majd a művészettel találkozni, ha ugyan egyáltalán találkozik valaha is vele. A görcsmentes és valóban helyes befogadás nem lehet más, mint rezonancia-teremtés a szóbanforgó művel s a művészi érték objektivitása semmiképpen sem előzheti meg, legfeljebb – adott esetben – követheti a mű befogadásának mozzanatát. Az az ember, aki mindenekelőtt azért hallgatja meg egyik-másik nagy komponista egyik-másik alkotását, mivel azt „illik ismerni”, vagy mert már sokan mondták neki, hogy az valóban szép – az nehezen fogja maga mögött hagyni a pusztasznobizmus szintjét. Pontosabban: igen veszélyes az a helyzet, amikor az illető a zene mű hallgatása közben is csak az „illik”-re képes koncentrálni. (Természetes, hogy a meghallgatásnak magának az indítékai közül rendszeren nem hiányzik a külső ösztönzés!)

Nos, mindezt csak azért bocsátottam előre, hogy annál lelkesebben fogadhassam Granasztói Pál „vitaindító” írását [„Zenéről (Naplórészletek)” – Jelenkor, 1962. 3. és 4. szám].

Szomorúan kell megvallanom, hogy mindig így szerettem volna írni a muzsikáról, de sajnos ez sohasem sikerült nekem; ezzel a könnyed, felszabadult, őszinte közvetlenséggel, ezzel az ösztönös zeneszeretettel igen ritkán találkozhatunk. És talán éppen ezért, minden ilyenféle találkozás kivételesen kedves, bensőséges ünnepet jelent a zene „szakembere” számára. Szándékosan tettem idézőjelbe a „vitaindító” szót – hiszen Granasztói Pál írásából minden ellentmondást nem tűrő kijelentés, vagy a szakszerű ismeretek fitogtatása. Ez az írás csupán a mai, vitára eleve felhangolt köztudatban tükröződhetett „vitairat”-ként. A szerző semmi egyebet nem akart, mint felvázolni a zene mind alaposabb megismerése felé vezető útját: hogyan találkozott első ízben a muzsikával, milyen hatást tett rá ez vagy az a zene és hogyan utasított el korábban olyan műveket, amelyeket később elfogadott, magáévá tett, sőt, rajongott érte.

Nem hiszem, hogy tévedek, amikor úgy érzem, hogy Granasztói Pál írása magasan túlnő az egyéni vélemény szoros és egyben véletlenszerű keretein. Jóllehet egyáltalán nem lép fel a „szakszerűség” igényével, mégis, számos vonatkozásában olyan alapkérdések megválaszolásához segíti hozzá a figyelmes és érzékeny olvasót, amelyre a legjobb szakirodalom sem volt képes eddig feleletet adni.

Mindenekelőtt – nagyon helyesen – fenntartja magának a tetszés szerinti választás jogát. Ha nem is mondja ki, de mindvégig érezteti, hogy ő, mint zene-szerető ember nem köteles minden értéket egyaránt és válogatás nélkül elfogadni, élvezni, magáévá tenni – tehát „fogyasztani” –, hanem igenis joga van a szelekcióra, még akkor is, ha szelektív szempontjait nem tudja minden esetben, a szakszerűség szintjén, logikailag igazolni, megvédeni. Ez azonban még magában véve nem lenne különösebb érdeme, hiszen mostanában egyebet sem tesznek, mint válogatnak a művészettörténet értékei között. (Hovatovább már-már az az ember érzése, mintha az egész művészettörténetet valamiféle étlapnak fognák fel mostanában, amelyet szorgos szakácsok remekeiből állítottak össze az ingyenc vendégek fáradt étvágának kielégítésére.) Granasztói Pál azonban válogatási szempontjait sohasem emeli érték-kategóriákká, sohasem érzi szükségét annak, hogy „lecsepülje” azt a remekművet vagy szerzőt, amire vagy akire pillanatnyilag nincs szüksége.

Írásának ezt a mozzanatát rendkívül fontosnak tartom, méghozzá két okból is. Ez a művészettel kapcsolatos attitűd nem más, mint a legjobb értelemben vett szerénység, amely seholsem fajul ájult hódolattá, ami utóbbi a sznobizmus melegágya. Ugyanakkor könnyedén átlépi a másik buktatót is, ami talán még az előbbinél is veszedelemesebb. Talán nem lesz felesleges néhány sort szentelni e nagyonis általános jelenség vizsgálatára.

A zenekedvelőt éppúgy, mint a „szakembert” gyakran fogja el egy bizonyos telítettség érzése. Ennek hatására úgy véli, hogy több, illetve más zenét már nem képes befogadni, inkább a megismert dolgok ismétlésére szorítkozik. Közben azonban mindenünnen „rátamad” a számára új remekművek egész sora, melyek – legalább időlegesen – félretolásához nem érez magában elég erőt. Így azután, saját álláspontjának igazolására különféle ideológiákat talál ki arra, hogy X. vagy Y. korszak, szerző vagy alkotás miért rossz, illetve miért nem éri meg a fáradságot, melyet megismerése igényel. Amint az ilyen ideológia birtokában van, azonnal könnyűszerrel félretolja a szóban forgó mestert, korszakot vagy alkotást. Ha bárhol vagy bármikor szó esik ilyenféle dologról, a témakörben való járatlanságát – amelyet ösztönösen szégyel – egy bizonyos elmélet előadásával leplezi. Így azután nemcsak hogy sértetlenül megőrizheti a „művelt ember” hírét, hanem hamarosan szűkebb vagy tágabb körben, mint „a híres Beethoven-gyűlölő” vagy „a neves Wagner-utáló” glóriáját is elnyerheti.

Kétségtelen, hogy ez a jelenség éppen napjainkban kulminál, de hogy mennyire nem igazán mai keletű probléma, azt ékesen bizonyíthatja az alábbi, Puskin-idézet: „Az elítélő kritika ostoba volta nem olyan észrevehető, mint az ostoba dicsőítés. Egy tökfilkó pl. nem talál semmi különös érdemet Shakespeare-ben: ezt néha különös ízlésével, bogarasságával magyarázzák. De ha a tökfilkó el van ragadtatva Ducray-Duminil regényétől vagy Polevoj történelmétől, akkor mindenki le fogja nézni. Pedig a gondolkodó ember szemében az előbbi esetben sokkal világosabban árulta el ostabaságát.” (Puskin: Vál. műv. Elbeszélések, 437. o.)

Nos. az ilyenféle attitűd nemcsak a hamis ideológiák létrejötté és „forgalmazása” folytán kárhóztos, hanem mindenekelőtt kitalálójára gyakorol öncsonkító hatást. Ha ugyanis az illető már „ismert Beethoven-gyűlölő”, akkor ezt a szerepet neki változatlanul viselnie kell és még akkor sem léphet ki belőle, ha belátja álláspontjának tartathatatlanságát. Ha esetleg elég ereje lenne arra, hogy feladja téveszméjét, még akkor sem kerül ki csonkítás-mentesen a dologból, mivel minél alaposabban bátyázta körül „bogarás” véleményét, annál erőteljesebb lesz saját ízlésével való meghasonlása. Ebből eredően a művészet szélesebb és mélyebb megismeréséhez vezető minden lépése egy-egy lelki seb és generális ízlés-revizió. Ez az attitűd előbb-utóbb a teljes kritikátlansághoz vezet. (Éppen napjainkban sajnálatosan gyakori az a jelenség, hogy sokan azok közül, akik az ötvenes évek legelején a modern irányzatok egy részét minden alaposabb elemzés és gondos kritika nélkül elutasították – most ugyanilyen felületesen és kritikátlanul fogadják el a korábban elutasítottaknál sokkalta problematikusabb műveket. Nézetem szerint teljesen rossz úton jár, aki e jelenség mögött pusztán a „helyezkedés” mozzanatát ismeri fel. Valójában az imént vázolt folyamat végeredményéről van itt szó, az apriori-ítéletek folytonos revíziójáról és e revízió tudatromboló hatásáról, amely végülis „a gondolkodás önmagán való kétségbeeséséhez” vezet.)

Granasztói Pál írása iskolapéldáját adja annak: hogyan közeledjék a muzsikához a kultúrált ember, akinek a zene „nem szakmája”.

Külön kell még néhány szót ejtenünk Granasztói Pál írásának a jazzra vonatkozó részleteiről. Hadd idézzek itt egy kitétel, ami különösen megragadott mély igazságával és lényegi felismerésével, azt a részletet, amikor szomorúan beszél arról, hogy abbahagyta a zenélést. „S hogy egyáltalán mellékesen foglalkoztam mindig zenével. S hogy sokáig azt is kettőhasítottam – mint egykor a szerelmet testre, lelkire – emezt „könnyű” zenére és „komoly” zenére. Külön zongoráztam, hallgattam jazzt, illetve azt, amit annak véltem, szántak, s külön jártam operába, hangversenyekre...” Talán azért ütött szíven ennnyire ez a néhány mondat, mivel azzal a régi meggyőződéssel találkozott, hogy a hazánkban még igen nagy mennyiségben található „jazz-ellenesség” valójában egy nálunk is latens módon tovább élő keresztény etika talajában gyökerezik. A testi és lelki szerelmet szétválasztó, sőt azokat antagonizmusként tételező keresztény erkölcstan már a kora-középkorban is összeférhetetlennek tartotta a kereszténységet a világi táncformákkal, illetve tánczenével. Évszázadonként meg-megújuló pápai átok fenyegette az ilyenféle dolgok híveit, egészen a keringő beköszöntéig, melynek rajongóit kezdetben szintúgy pápai kiátkozás érte. No, a jazz – és ezt már szerencsére majd min-

denki tudja – időközben meglehetősen elszakadt a tánczenétől. Ez alatt nem azt értem, hogy az újabb jazz-muzsikára lehetetlen táncolni, csupán azt, hogy nem feltétlenül szükséges, mivel tartalmaz annyi zenei értéket, hogy a „puszta” meghallgatása sem kido-
bott idő, vagy unalmas foglalatosság. Ez a többévszázados elnyomatás talaján és a leg-
mélyebb népi alapokon kifejlődött muzsika érdekes – vagy talán inkább: érthetetlen
– módon mostanában is kihívja maga ellen azt a rendkívül antipatikus kritika-fajtát,
amely az anyag megismerését nem követi, hanem helyettesíti. Ez a zene egyetlen terü-
lete, amelyet mindenki szabad prédának tekint, még az olyan muzsikás is, aki külön-
ben egy világért sem nyilatkozna bármiféle más zenéről, mielőtt azt alaposan meg nem
ismerte. Mintha a jazz-el kapcsolatban mindenki, mintegy varázsütésre elvesztené
erkölcsi érzékét és mindezt csak azért, hogy azután a jazz-muzsikát „erkölcstelennek”
bélyegezze... A jazz az egyetlen terület, amelyen az „apriori” vélemény-nyilvánítás
mind a mai napig virágzik... Granasztói Pál tudja, hogy nincs könnyű- és komoly-
zene, hanem csak jó és rossz zene. Hadd idézzem itt századunk egyik legnagyobb kar-
mesteregyéniségének, Fritz Busch-nak néhány szavát: „Volt a konzervatóriumon – írja
önéletrajzában – nem egy tehetséges és technikailag érett tanulótársunk, aki büszkesé-
gével összeférhetetlennek vélte, hogy... szalonzene-portyázásokhoz csatlakozzék. Ezek
között a kollégák között, akik annyira fennhordták az orrukat, alig akadt olyan, aki
idővel valóban vitte valamire.” Nos, ahogyan Fritz Busch az ő fiatal korában a sza-
lonzenéhez viszonyult, ugyanúgy kellene viszonyulnia a mai, úgynevezett „komoly-
zenész”-fiatalnak a jazz-hez. A magam részéről teljes biztonsággal állíthatom, hogy az
a fiatal muzsikás, aki az igazi, művészi jazz értékeivel szemben abszolúte közömbös,
vagy netán ellenséges viszonyban van – ugyanúgy fog járni, mint Busch említett
kollégái...

Fodor András írása egészen más anyagból van faragva. Meg kell vallanom, hogy
imponáló vita-szenvedélye ellenére egyfajta bizalmatlanságot keltett bennem, jóllehet
nehezen tudtam volna és nem is akartam kivonni magamat őszinte lelkesedésének áram-
köréből.

Mint ahogy arra még bizonyára emlékeznek a „Jelenkor” olvasói: Fodor András
cikkének címe ez volt: „Vallomás egy nemzedék zenei köztudatáról.” (1962/6.) A cím
ígérgetét azonban a szerző csak félig váltotta be. A modern zene iránti rajongás örven-
detes ténye mellett itt hiába keresnénk akárcsak egyetlen komolyabb utalást is arra vo-
natkozólag, hogy a huszadik század előtt is írtak a komponisták egyet s mást. (No, ter-
mészetesen ezt a kifogást nem szabad szó szerint venni – nagy vonalait illetően azonban
fenntartom.) Igaz, nem tagadom, hogy Fodor Andrásnak joga van erre az egyoldalú
beállításra – akkor azonban a címet kellett volna egy kissé szerényebben megfogal-
maznia. A magam részéről abszolúte képtelen vagyok koncedálni az olyan zenei mű-
veltséget, amely a legjobb esetben per tangentem kapcsolódik a Palestrinától Brahms-ig,
illetve Wagnerig ívelő zenei fejlődés egy-egy kisebb-nagyobb állomásához, mivel úgy
érzem, hogy a jelen helyes megítélése sem képzelhető el a múlt alapos ismerete nélkül.
Félreértés ne essék: nem valami tudományosan megalapozott és rendszerezett zenetör-
téneti ismerethalmazzal szeretnék számonkérni akár Fodor Andrástól, akár attól a bizo-
nyos nemzedéktől, amelynek nevében nyilatkozik. „Isten őrizz!” – hiszen semmit sem
tartok veszedelmesebbnek az egészséges kulturális fejlődésre a mostanában mind ag-
gasztóbb méreteket öltő „lexikalizmus”-nál! Azt viszont kénytelen vagyok kijelenteni,
hogy azt a bizonyos „hatodik érzék”, amelynek segítségével kritikái szinten képes
valaki arra, hogy egy-egy zenemű anyagának tartósságát megállapítsa – csakis a múltbéli
irodalom élményszerű elsajátítása révén szerezhetjük meg. És íme: máris igazolódott az
első oldalak olvastán keletkezett gyanakvásom, amikor azt kellett olvasnom, hogy Jo-
hann Strauss művészete szinte már hisztérikus ellenkezést kelt a szerzőben.

Vajon miért? – tettem fel magamnak a kérdést és azonnal visszakiváncokztam ah-
hoz a görcsmentes zeneszemlélethez, amelyet Fritz Buschtól, Romain Rolland-tól és az
előbb már részletezett Granasztói-féle írásból szerettem és irigyeltem meg. Az előbbi
Fritz Busch-idézetet megelőzően ugyanis a következő mondatot olvastam az Önéletrajz-
ban: „A Johann Sebastian Bach iránti hódolatnak nem volna szabad elfeledtetni a mu-

zsikussal, hogy Johann Strauss keringői a miniatűr-művészet tökéletes remekművei...” Aztán eszembe jutott, hogy a szerénységéről éppen nem nevezetes Wagner mint monddta egyszer ugyanennek a Strauss-nak, hogy „az egész Tetralógiámat odaadnám, ha akárcsak egyetlen olyan keringőt tudnék írni, mint Ön!” Aztán arra kellett gondolnom, hogy Brahms félig humorosan, félig komolyan mint irigyelte el Strauss-tól ezeket a csodálatos zenei gyöngyszemeket: „Az Ön keringőinek egyetlen, súlyos hibájuk van” – mondotta a megrettent szerzőnek – „az a hibájuk, hogy nem én írtam őket!” És végül az is eszembe jutott, hogy a Palestrina-kontrapunkt és a Bach-invenciók mellett miként juttatott Kodály Zoltán, méltán világhíres zeneszerző-iskolájában olyan rendkívül fontos szerepet a Strauss-keringők tanulmányozásának. De talán elsősorban mégis néhány klasszikusan tökéletes Strauss-keringőre kellett gondolnom... Ezután végképpen érthetetlen előttem, hogy ez a zene ilyen frenetikus ultakozást váltson ki, ilyen szenvedélyes gyűlöletet hívjon ki maga ellen.

Távol álljon tőlem, hogy eltagadjam Fodor András írásának számtalan erényét, gondolatainak erejét, szépségét, igazságát. Fel kell azonban hívnom a figyelmet egy gyakorta idézett József Attila-mondat helyes értelmezésére. Eszerint: „Bartókból értethetjük meg Bachot és nem fordítva”. Eddig az idézet. Ehhez azonban hozzá kell tennünk ennyit: „... feltéve, ha Bachot már ismerjük...”

A vita további folyamán egyben-másban a fővárosi lapok véget nem érő irodalmi csatározásaihoz közelített, egyízben pedig az olvasót a reménytelenség szellője is megcsapta. Megpróbálom képletbe tömöríteni a mostanában végbemenő viták egyik általános vonását, amelyet az imént „reménytelen”-nek mondtam.

A valahol ezt írja: „B-ről úgy hírlük, hogy ekkor és ekkor, itt és itt, ezt és ezt meggyilkolta”. C válaszol: „B a jelzett időben még nem élt!” D összefoglalja a vita tanulságait: „B igen kedves és tiszteletreméltó ember, csak kár, hogy gyilkos.”

Helyettesítsük be a képletet.

Fodor András említi, hogy Szabolcsi Bence zenetörténetének első kiadásában kritikai hangot üt meg Stravinsky-ról szólván. „Ez a kritikai hang idővel egy pénz- és divathajhász pojáca elleni durva vádaskodássá fajult.”

Ismert, kítűnő zenetörténészünk, Demény János ezt a „Jelenkor” 1963/3. számában több szempontból is megmagyarázza és filológiaiilag alátámasztja azt a véleményét, amely szerint Szabolcsi Bencének ez a koncepciója még a huszas évek elejéről való. Erre azután a „Jelenkor” 1963/5. számában Kassák Lajos, mintha mi sem történt volna, a következőket írja: „Mindketten (t. i. Szabolcsi Bence és Molnár Antal – P. A.) jelentősen tolmácsolták Bartók újító kezdeményezését és nagyráhatott génuszát, de munkásságuknak volt egy közbeeső szakaszak, mikor egyikük sem tudta kivonni magát Zsdanov elfogultán felületes esztétizálása alól.”

Nos, bármennyire „reménytelennek” mondtam is az előbb ezt a jelenséget, mégsem fojthatok vissza ezzel kapcsolatban néhány megjegyzést.

1. Nincs tudomásom róla, hogy Szabolcsi Bence, jóval a *felszabadulás előtt* kezelt írásait kivéve, Stravinsky-tanulmányt vagy általános Stravinsky-értékelést adott volna közre.

2. Kassák szerint: „Bartókot szembe akarták állítani a nyugati dekadens’ Sztravinszkijjal és Schönberggel. Ezt a népi-nemzeti célzatú felfogásukat nemcsak elméleti, hanem gyakorlati szempontból is megcáfolta az idő.” Ezzel szemben a való igazság az, hogy mind Molnár Antal, mind pedig Szabolcsi Bence, *Stravinsky és Schönberg egyéni zsenialitásának teljes elismerése mellett szükségét érezte annak, hogy a két mester mindazon vonásait feltárja, amely őket Bartók művészetétől elválasztja*. Jóllehet mostanában szélteben-hosszában megfigyelhetjük azt a tendenciát, hogy e három mester működése között mutatkozó differenciákat elmossák ilyen vagy amolyan meggondolásból – így azonban annál rosszabb e tendenciák képviselői számára. Elvégre – úgy hiszem – lehetetlen észre nem venni, hogy Bartók az atonális, illetve dodekafon Schönberggel szemben tonális (sőt: Lendvai Ernő helyes megfigyelése szerint: „hipertonális”) komponista és hogy – saját szavai szerint – vonósnegyeseinek „dallamvilága lényegében nem különbözik a népdalokétól; csak épp hogy a foglalatuk szigorúbb.” Lehet,

hogy a saját műveiről általában igen ritkán, de kivétel nélkül a lényegre koncentrálván nyilatkozó Bartók véleménye ebben a kérdésben nem lényeges – azt azonban Kassák Lajos sem tilthatja meg senkinek, hogy a maga részéről lényegesnek tartsa. (Közbevetőleg: Kassák többször tesz célzást bizonyos népdalátírásokra, amelyeket – szerinte – az iskolásgyerekek folyvást énekelnek. Én a magam részéről ilyen Bartók-művekről nem tudok. Lehet, hogy Kassák Lajos a gyermekkarokra gondol – ezekben viszont népdal még csak idézet erejéig sem található.)

3. Ami Molnár Antal személyét és a zsdánovi esztétikához való viszonyát illeti, szabad legyen megjegyezni, hogy Molnár Antalt a zsdánovi időkben egyszerűen elhallgattatták, egyetlen sorát sem adták ki és – ha pontosan emlékszem – 1955-ig egyetlen szava el nem hangozhatott a Rádióban, sőt: írásaira hivatkozni, azokat idézni sem volt „tanácsos”. Így azután most már végképpen nem értem, hogy miként bűnözhetett, mint „zsdánovista”.

4. Molnár Antal írta a világon az első beható, alapos Bartók-analízist és ugyanő az első Kodály-könyvet. Molnár Antal az első egyike volt, akik felhívták a figyelmet Stravinsky zsenialitására és Schönberg jelentőségére. Igaz ugyan, hogy utóbbi két esetben bizonyos kritikával tette mindezt, ahelyett, hogy a mostanában nálunk divatos kritikátlansággal fogadta volna el e két mester muzsikáját és hajtotta volna meg előttük a zászlót – Bartók és Kodály nemzeti zenéjének zászlaját... Sőt: nyilván érdemének tudniuk be mostanában, ha „megrotha” volna Bartókot és Kodályt „népdalátírásaik”-ért és a szerializmus buzgó követésére ösztönözte volna kortársait és kollégáit. Molnár Antal helyett inkább azt az utat választotta, hogy szinte már gyermekkorától fogva életét tántoríthatatlan szilárdsággal két nagymesterünk művészetének szolgálatába állította. Ezért már egyszer alaposan betörték a fejét a negyvenes évek végén. Most nem sokkal 75. születésnapját követően, végre megtudta Kassák Lajos írásából, hogy ő zsdánovista... Szerencsére Molnár Antalnak kitűnő humora van...

5. Kassák Lajos – a második pontban idézett – véleménye szerint Szabolcsi Bence és Molnár Antal „népi-nemzeti célzatú felfogását nemcsak elméleti, hanem gyakorlati szempontból is megcáfolta az idő.” Hálás lennék Kassák Lajosnak, ha felvilágosítana engem e cáfolat mibenlétéről. Én ugyanis eddigi praxisomban ennek semmi nyomát nem látom.

Meg kell azonban mondanom, hogy abszolúte egyetértek mind Kassák Lajossal, mind pedig Fodor Andrással abban, hogy a huszadik század muzsikáját és főként Veress Sándor műveit az eddiginél nagyobb számban kell szerepeltetnünk, főként a nyilvános hangversenyeken. De itt is fel kell hívnom a figyelmet egy, mostanában hazánkban általánosan eluralkodó tévedésre. Eszerint nyugaton Schönberg és Webern muzsikája „népszerű”, s a közönség hovatovább már „túl van rajta”... Az igazság azonban ezzel szemben az, hogy sem Schönberg, sem Webern zenéje mind a mai napig nem volt képes meggyökeresedni a „rendes” hangversenyrepertoáron. Mint tudjuk: Schönberg, Webern és Alban Berg az úgynevezett „új bécsi iskola” három, legjelentősebb mestere. Ugyanakkor azonban a világ egyik legjobb zenekara, a Bécsi Filharmonikusok, nem tartja műsorán e három mester alkotásait, legfeljebb elvétve, évenként egy, vagy maximálisan két alkalommal tűz műsorára ilyen vagy ehhez hasonló zenét.

Mindezt csak azért szerettem volna megjegyezni, mivel nem árt a tényeket ismerni, mielőtt szenvedélyesen harcolunk bizonyos vélt, vagy igazi lemaradás felszámolásáért. Kérem az összes vitapartnereket: próbáljanak a valóságos helyzetből kiindulni. A valóságos helyzet pedig az, hogy az új bécsi iskolának, valamint az utána következő mestereknek még azokban az országokban sem sikerült jelentős hívő táborra szert tenniük, ahol az illető modern mesterek működtek! Még egyszer hangsúlyozom: abszolúte helyesnek tartom Fodor András és Kassák Lajos igényét, amely szerint a modern zene mind több alkotását kell pódiumra vinni és közönségünkkel megismertetni. Különösen a modern, mai magyar zene érdemelne nagyobb figyelmet és elismerést. Annyi azonban bizonyos, ha a világ összes hangversenytermeihez mért, jónéhány évtizedes lemaradást most egyszerre pótolnunk kellene – egy-egy mai magyar szerzőre még az a néhány peronyi műsoridő sem jutna, amelynek szűk keretei között napjainkban hallathatja hang-

Kovács Sándor: Anya gyermekével (linóleum-metszet)

7 ját. És ha mindehhez hozzávesszük a hangversenyéletünkben uralkodó depressziót, azt a tényt, hogy az utóbbi időkben közkedvelt művészeink nagy többsége is a legjobb esetben háromnegyed „ház” előtt játszik – akkor könnyen el lehet gondolni, hogy ez a pillanat nem a leginkább megfelelő annak a bizonyos lemaradásnak pótlására. Mert ne áltassuk magunkat: a közönség a modern muzsikára nem „jön be”! És ezen belül neki teljesen mindegy, hogy modern muzsika élvonalbeli, vagy harmadrendű mesterrei szerepelnek-e a programon... A rádió – igen helyesen – így is jóval nagyobb műsoridőt szentel a modern muzsikának, mint ahogyan az a hallgatóság modern-zene-hívóinak arányszáma mechanikusan megkövetelné!

Ami a modern külföldi zenében való lemaradást illeti, nyilván mind Kassák Lajos, mind pedig Fodor András tudja, hogy a Filharmónia a Semmelweis utcai Kamara-teremben évente új és új bérletsorozatban próbálkozik meg a pótlással.

A modern zene valóságos vizsgálatához szükséges kulturális légkör egyelőre még nem látszik biztosítottnak. Az évtizedes tapasztalat azt bizonyította, hogy a modern hazánkbeli vagy nyugati zene megismerésére tett minden kísérlet egy bizonyos cenzori alternatívába torkollott. Ha tehát a megismerés alapján bárki arra a meggyőződésre jutott, hogy „jóllehet X. vagy Y. egyénileg tehetséges, de az az irányvonal, amelyet képvisel vagy képviselt, nem látszik folytathatónak...” – nos, akkor az illető mű sorsa meg volt pecsételve. Esztétáink, gondolkodóink legnagyobb része már a megismerés folyamata alatt sem tudott megszabadulni az „engedélyezés-betiltás” hamis alternatívájától. Erre – hangsúlyozom – egyébként minden oka megvolt, tudatába azonban mindmáig belekövesedett a kiadói vagy műsorpolitikai szempont. Tehát ma, amikor – specifikusan a zenében legalábbis így van – már régen nem lehet kétséges, hogy Schönberg vagy Webern műveit elő lehet és elő is kell adni, amikor már köztudomású, hogy egy-egy pozitív vagy negatív zenekritikai állásfoglalás abszolúte semmilyen hatással nincs sem a Filharmónia, sem pedig a Rádió műsorpolitikájára, még mindig sokan attól félnek, hogy a modern zene egy-egy negatív vonásának feltárása annak betiltásához vezet majd. Ezért választják a „becsempészes”, illetve az „átmázolás” közismert technikáját.

Mind a „becsempészes”, mind pedig az „átmázolás” gyakorlata az elmúlt idők helytelen kultúrpolitikájának szükségszerű, gondolatcsonkító visszahatása, nem pedig valami egyéni, karrerista „praktika” – legalábbis az esetek legnagyobb részében nem az. Legkevesbé Major Máté „Egységes művészetszemlélet!” c. cikke (Jelenkor, 1963. 10. sz.) vádolható ilyen alantas allúziókkal.

Az író egyike a leginkább tiszteletreméltó vitapartnereknek. Eszköztárából hiányzik minden rabulisztikus érvelés, minden sorát őszinte lelkesedés és a kibontakozás vágya hevíti. Kétségtelenül, a képzőművészeti életben mindmáig tapasztalható merevséget kell felelőssé tennünk abban, hogy Major Máté az absztrakt festészetet nem e művészet lényegének és funkciójának felismerése útján próbálja a hivatalos kultúrpolitikával elismertetni, hanem megkísérli annak kimutatását, hogy az absztrakt festészet „pont olyan”, mint a zene. Ennek érdekében a művészetek hieratikus rendjét akként állapítja meg, hogy megvizsgálja a művészetek közvetlen társadalmi hasznosságát, hogy az mennyire képes „a szocialista realizmus gondolatát teljes egyértelműséggel valóra váltani.” E rend harmadik csoportjába tartoznék a nonfiguratív festészet és a zene, mivel utóbbi, szerinte „... sem a valóság külső mozgatóerőit megismertetni, sem eszméit – legalábbis a maguk fogalmi rendszerében – hirdetni nem képes... az ember mindennapi életéhez semmiféle materiális segítséget nyújtani nem tud.”

Természetesen Major Máté cikkének teljes tartalmi ismertetésére itt nem vállalkozhatunk, annyi mégis kiderült talán, hogy Major Máté gondolatmenete ugyanazon csapdák foglyává lett, mint amelyek hosszú idő óta börtönrácsok közé szorították a nonfiguratív festészetet-szobrászatot. Major Máté művészetszemléletében létrejön a közvetlen politikai agitáció, valamint a minden áttétel nélküli fogalmi közlés fetiszizációja.

Ó ugyanis így teszi fel a kérdést: milyen kifejezésre képes a zene? A feleletet azonban úgy adja meg erre, hogy a szöveges zenét eleve kizárja abból a bizonyos.

„absztrakt zene” fogalomból. Itt mindjárt két hibát követ el. Először is: külsőséges és formális felosztást hajt végre, amely csak görcsös igyekezettel erőszakolható keresztül az európai zene történetén. Ez az elválasztás már csak azért is képtelenség, mivel – ha csak a zenetörténet általánosan jól ismert korszakát vesszük figyelembe – Bachtól Bartókig a remekművek végtelen sora tárul elénk, amelyeket egy és ugyanazon szerző eredetileg szöveges formában komponált meg, azután pedig tisztán hangszeres zenét csinált belőlük. Ide tartozik Bach-nak úgyszólván egész életműve (korálvariációk, korálpartiták, korálfantáziák, korálkantáták, stb.), melynek alapjaiban a nagyon is szöveges protestáns korál áll. De ugyanilyen mértékben jellemzi ez a technika Beethoven, Schubert és Liszt alkotómódszereit is. (Csak néhány közismert példa Schubertnél: „A pisztráng” c. dal = úgynevezett „Pisztráng-ötös”; „A halál és a lányka” = d-moll vonósnégyes lassútétele, stb.) Ám, ha eltekintünk a konkrét példától, illetve cáfolatoktól, akkor is egyszerűen elképzelhetetlen, hogy Schubert egyszeriben „más emberré vált” volna abban a pillanatban, amikor szövegtelen zenét írt. Ma már egészen biztosan tudjuk és többször sikerült is beigazolni a zene jelentéstartalmait – mégpedig nem a „bele-magyarázó” módszerrel, amely azt igyekszik megmagyarázni a hallgatónak, hogy a zene „miről szól”, hanem egy-egy komponista „nyelvi fordulatainak” feltárása útján. Ebben a munkában élen járt a többi között Szabolcsi Bence és Újfalussy József. (Utóbbi könyvének címlapjára Major Máté is utal, ám ha a könyvet el fogja olvasni, egészen bizonyosan meggyőződik majd arról, hogy a címlap semmiféle összefüggésben nincs a könyv tartalmával.)

Ám a klasszikus műzenéből vett példák még csak a szelídebbek közé tartoznak. Fel kell hívnom az olvasó figyelmét arra, hogy a Rákóczi induló is szövegtelen, hangszeres muzsika és ennek ellenére a Habsburg monarchia olyan pontosan tudta, „miről szól”, hogy szörnyű büntetésekkel tiltotta be. Arra is sok példa van, hogy a szöveg pontosan az ellenkezőjét mondja, mint amit a zene „jelent” (ezt a szót ma már nyugodtan használhatjuk!). Például az olasz közönség Verdi Nabucco-jának bemutatóján pontosan tudta, hogy ez a dallam inkább való a Garibaldi forradalom harcosának szájára, mint az ókori históriába. És ugyanígy járt Erkel Hunyadi László című operájának „Meghalt a cselszövő” kezdetű kórusa, amely a színpadi szituáció szerint mindennek inkább nevezhető, mintsem forradalmi kórusnak...

Ám a szöveges-szövegtelen muzsika helytelen kettéválasztásán túl még egy egész sor kifogásom támadt, melyek közül a – szerintem – legfontosabbat szeretném még itt röviden exponálni.

Major Máté ugyanis így teszi fel a kérdést: „Mit fejez ki a zene?” És itt Szabolcsi Bencére hivatkozik, aki helyesen világította meg, hogy a zene valójában az úgynevezett „alapérzéseket” fejezi ki. Ez eddig rendben is lenne. Szabolcsi Bence azonban egész életművét annak bebizonyítására szánta, hogy az öröm, a fájdalom, a szeretet, a gyűlölet és az ehhez hasonló alapérzések milyen korban milyen kifejezést nyernek és mindent miért? Mert azt úgy-e nem lehet eltagadni, hogy Tamino és Pamina egyetlen fuvolával kísért szerelmes találkozása és – pl. – Trisztán és Izolda hasonló, kerekén száztagú zenekar fortissimójától keretbe foglalt színpadi szituációja között bizonyos különbség mutatkozik?!

Ha t. i. úgy teszem fel a kérdést, hogy „mit fejezi ki a zene?” – tehát, ha absztrakt módon kérdezek, arra a felelet csakis absztrakt lehet. Engedtessek meg, hogy visszakérdezzek: mit fejez ki a szerelmes líra? Nemde azt, hogy szeretem Lesbiát, Szűz Máriát, Helénát, vagy ha úgy tetszik: Mancikát. De vajon nincs-e döntő különbség az antik költő pogány életörme, az Amor Sanctus misztikus erotikája és Ronsardnak a tűnő fiatalság, a rohanó időtől szorongó udvari szenvedélye között – és így tovább? Eszerint tehát, ha a szerelmi költészetet ugyanolyan absztrakt módon vizsgálom, mint ahogyan azt Major Máté tette a zenével, megállapíthatom, hogy az évezredek óta nem változott, mivel arról szólt mindig és ma is arról szól, hogy X. szereti Y-t. Ilyen vonatkozásban tehát éppolyan joggal jelenthetem ki, hogy pontosan olyan, mint az absztrakt festészet. Az előbbinél megtudom, hogy X. szereti Y-t, az utóbbiból pedig azt, hogy X. festő szereti a színeket és ahhoz is ért, hogyan kezelje őket.

Végezetül még egy kifogás.

Most eltekintve attól, hogy az absztrakt festészet létrejötté haladásnak vagy dekadenciának tekinthető, annyi bizonyos, hogy története nagybőrra fél évszázadra tehető. Tegyük fel már most, hogy a zene valóban csak bizonyos hangulatokat fejez ki. (Feltéve, de meg nem engedve!) Nos, akkor tehát a zene ilyen művészet. Mindig is ilyen volt, mindig is ilyen lesz. Ugyanezt azonban hiba lenne a festészettel kapcsolatban is megállapítani. Az európai, valamint az ókori képzőművészetben, tehát az emberiség legutóbbi néhány ezer éve során kialakult egy, a történelem változásainak sokszorosan átvetett képzőművészeti fogalmiság, amely legalábbis abban a tekintetben, hogy valami konkrétum ábrázolását tekintette feladatának, töretlen, vagy csupán apró epizódokkal megtört egységet mutat. Erről a fogalmiságról a nonfiguratívek ilyen vagy amolyan meggondolás vagy felismerés folytán, itt nem részletezhető körülmények hatása alatt – lemondtak. Újból hangsúlyoznunk kell: „a” festészet ab ovo figuratív, de a legutóbbi fél évszázad alatt, egyik irányzata nonfiguratívvá lett! Világos, hogy a párhuzamnak szükségképpen sántítania kell, mivel benne az egyik művészet a maga teljes történelmével szerepel, a másik viszont történetének legutóbbi ötven évével, méghozzá ennek az ötven évtől is csupán egyetlen irányzattal.

Még egyszer – és utoljára – visszatérve a szöveges-szövegtelen zene kettéválasztásának problémájára: ez érdekes módon az európai történelem több forradalmi ideológusánál vissza-visszatérő elmélet. Nem csodálkozhatunk azon, hogy Major Máté is engedett a csábításnak. A dolog veszélye azonban ma már a napnál is világosabb. Hogy mást ne mondjunk: Zsdánov álláspontja is az volt, hogy a szöveges zene „magasabb rendű”, mint a csak-hangszeres. Zsdánov ezzel az áttétel nélküli, közvetlen politikai agitáció szolgálatába kívánta állítani a zenét. Álláspontja *önmagában véve* helyesnek volt mondható – ha viszont meggondoljuk, hogy a szovjet állam a közismert művészeti határozat keletkezése idején már messze maga mögött hagyta az 1917-es forradalmat, sőt már jóval túl volt a honvédő háborún is, Zsdánov álláspontját idejét-múltnak tekinthetjük. Ugyanez a határozat esetleg aktuális lehetett volna a tizes évek végén – akkor viszont a legjobb szovjet zeneszerzőket nem kellett forradalmi dalok írására biztatni!

Hangsúlyozni szeretném, hogy Major Máté nem kifejezetten a Jelenkor hasábjain folyó zenei vita kapcsán mondotta el gondolatait és hogy konstrukciójának a zene csupán epizodisztikus „közreműködője”. Mégis, úgy érzem: fontos és halaszthatatlan dolog felhívni a figyelmet arra, hogy a zenét a maga totalitásában nem állíthatjuk „külön helyre”, pusztán azért, mivel jelentésrendje nem a konkrét fogalmiság szférájában bontakozik ki. Az áttétel nélküli, közvetlen agitatív hasznosság szempontja pedig – ezt az elmúlt, közel másfél évtized tanulságai alapján állíthatjuk: – könnyen vezethet vulgáris kultúrpolitikai következtetésekre.

Úgy érzem: már így is túlságosan hosszúra sikeredett ez az írás, úgy hogy a többi vitacikket kénytelen vagyok rövidebben tárgyalni és inkább csupán a bennük felbukkanó, jónéhány konstruktív gondolatra hívom fel a figyelmet.

Két, alapvető szempontra figyelmeztet Vitányi Iván (1963/8.). Az első: óvatosságra int bennünket abban a vonatkozásban, hogy a szocialista társadalmi rendtől az alkotó és a közönség között mutatózó, immár fél évszázados szakadék automatikus felszámolódását várjuk. Cikkének másik, megszívlelendő tanulsága, hogy a „jövő zenéje” szintetikus lesz, Bartók jelentőségét pedig mindenekelőtt abban kell felismernünk, hogy ő ezt a szintézist létrehozta. Ezzel egyben megfelel Kassák Lajos kérdésére. („... miért kellett volna Sztravinszkijnek éppen Muszorgszkij alázatos követőjének lenni?”) Bartók útja egyáltalán nem azt jelenti, hogy híven másoljuk harmóniáit és minden további nélkül átvesszük minden technikai eredményét. Erről szó sincs. (Nota bene: az „alázatos követés” fogalmát a vitázók közül Kassák Lajost kivéve senki sem használta!) Tillai Aurél (1964/1) helyesen ismeri fel, hogy az igazi probléma nem az iskola, hanem az örökség kérdése.

Tóth Aladár, aki Molnár Antal és Szabolcsi Bence mellett oroszánrészt vállalt annak idején az új magyar muzsika mestereinek propagálásában, egyszer a követke-

zőket mondotta: „A kritikus feladata valójában nem nehéz. Kizárólag arra kell figyelnie, hogy az elébe került mű világa milyen széles és milyen mély. Ha erre koncentrálni – nem tévedhet.” Nos, ehhez a kitűnő meghatározáshoz a magam részéről még csak annyit szeretnék hozzátenni, hogy a kritikusnak figyelnie kell az anyag „tartósságára” is. Tévedhetetlenül meg kell állapítania, hogy az illető mű milyen anyagból építkezik. Az „érdekes” szintjét nem kell megkerülnie, de meg kell hogy legyen az a képessége, hogy túllépjen rajta. Konkrétan arról van itt szó, hogy az „érdekes” a műalkotásnak csupán felületi vonatkozása és semmiképpen sem léphet elő értéktételei kategóriáivá. Tóth Aladár, Szabolcsi Bence és Molnár Antal legfontosabb érdeme annak idején abban rejlett, hogy a zenetörténet egyik „legérdekesebb” korszakában pillanatig sem elégedtek meg azzal, hogy örömmel regisztrálják a végtelen mennyiségben keletkezett, technikailag gyökeresen „új” vagy „újszerű” műveket, hanem analízisükkel egy mélyebb grádusra léptek. Megpróbálták és sikerült elképzelniük, hogy ha Jelinek vagy Krenek újszerű eszközei hamarosan a zeneszerzői köznyelv sztereotip eszközei lesznek – vajon *akkor* mennyit fognak érni a Jelinek- vagy Krenek-kompozíciók? Ők tudták, hogy a zenetörténet nem elsősorban a „feltaláló-zsenik”, hanem az összefoglaló és szintézist teremtő mesterek története. (Az „újító-zseni” fogalma nagyrészt onnan származik, hogy csak a szakemberek egy kis töredéke ismeri azokat a forrásokat, ahonnan a nagy mesterek anyagukat merítették és az ilyenféle szemlélet előtt könnyen úgy tűnhet, hogy a nagy mesterek éppen attól nagyok, hogy új eszközöket találtak ki. Talán hihetetlennek tűnik, de határozottan kijelenthetem, hogy Bach nem talált fel semmiféle új eszközt. Csak remekműveket alkotott.)

Fodor András figyelmeztetését alaposan meg kell szívlelnünk, amikor is a „hamis próféták” között Orff-ot nevezi meg elsősorban. Teljesen igaza van, hogy Orff sikerének legfőbb titka abban rejlik, hogy nem ismerjük „művészetének” forrásait – ez esetben ugyanis a „forrás” elsőrendű... (Kétségtelen, hogy ezen a téren sok behozni valónk van. Eközben azonban egyetlen pillanatra sem szabad feladnunk a megismerés jogát, sőt: kötelességét.)

Járdányi Pál az egyik zenei plénumon kitűnő aforizmat bocsátott szárnyára. A konzervatív kultúrpolitikát bírálva a következőket mondotta: „Nem minden haladó, ami elavult!” Nos, ezt az aforizmat megpróbálom jelen viszonyainkra lefordítani: „Nem minden remekmű – amit nem ismerünk!”

A modern zenének, még a mai nyugati természetén belül is számtalan iránya van. Igen érdekes, hogy a vitacikkekben alig-alig esett szó Honegger műveiről. Igaz, hogy Honegger nem kellett magát túlságosan, azt azonban most már a legfőbb ideje lenne megtanulnunk, hogy a remekmű a legritkább esetben kérkedik saját remekmű-voltával. Sőt: igen gyakori jelenség, hogy remekmű után lázasan kutató korunk egyetlen pillantásra sem méltatja az igazi értéket, különösen, ha olyan csendes és szerény, mint például Lampedusa remeke: „A párdúc”. (Köztudomású, hogy a lektor elutasította az akkor már halálosan beteg ember egyetlen regényét és így már nem érthette meg a jogos világsikert!)

*

Elnézést kérek az olvasótól, amiért ilyen hosszú ideig vettem igénybe türelmét. Mentségemül szolgáljon, hogy még így is csupán apró töredékét érintettem a számtalan problémának.

A „Jelenkor” zenei vitája általában a lényegre érintette – ezt még akkor is el kell ismernem, ha a vélemények egyrészével nem értettem egyet. A cikkekből általában hiányzott a rabulisztikus érvelés és az „argumentum ad hominem” vita-fegyvere, amely a fővárosi művészeti viták olvastán joggal megkeseríti az ember száját.

Kérem a vita összes résztvevőjét, hogy fogadja ezért őszinte köszönetemet.

PERNYE ANDRÁS

NYÍLT LEVÉL NÉMETH LÁSZLÓNAK

Kedves Barátom, nehéz s az én esetemben még illetéktelennek is mondható vállalkozásba ugrattam bele magamat, mikor – festő létemre – „A kísérletező ember” margójára, méghozzá a nyilvánosság előtt, legmagányosabb s legőszintébb gondolataimat feljegyzem.

Miért is vállaltam magamra ezt a „beugrató” mozdulatot, egy idegen területre, az irodalmi tanulmányok világába való beleszólás gesztusát? Hiszen való igaz, a festes mellett elég gyakran szoktam a festőileg meg nem fogalmazhatóról való gondolatimat, főként éppen a képzőművészet területére szorítkozó gondolataimat írásba kötni. De arra még nem vitt rá se belső kényszer, sem „mersh”, hogy egy író – méghozzá a legkiválóbb magyar írók egyike – könyvről szóljak. A „Sajkodi esték” c. tanulmánykötete elolvasása után spontán írtam Önnek. Válaszolt is rá. Azután, hogy néhány hete „A kísérletező ember”-t végigolvastam, szinte abban a pillanatban, könyve többszörös ekevasa nyomán kiforduló gondolataim lényegét ismét levélben közöltem, s Ön hamarosan, megtisztelve a „Kedves Barátom” megszólítással, válaszolt levelemre. Ez a válasz – emocionálisan – legalább annyit tett hozzá könyvéhez, amennyit attól – intellektuálisan – kaptam. Bevallom: levele nélkül ez a mostani írás meg sem született volna. Könyve, szinte már beidegzett reflexszel, szellemi nyálképződésem, levele meghökkenésemet váltotta ki, s míg az serkentő ingerül szolgált, önvizsgálatra is késztetve, emez a lángra nem lobbanó ingerültség füstölgését eredményezte. E füstölgés + az értetlenségen való tűnődés inkarnációja ez a levél. Hiszen az Ön válaszában arról is volt szó – ne haragudjon, hogy publikálom: nem magánügyet szellőztetek, hanem szellemi közéletünk füledt közönyére szeretnék éles levegőt rányitni – hogy az akkor hat hete megjelent könyv addig egyetlen visszhangja az én levelem volt; a tény meztelen ridegsége ütött meg s ösztönözt arra a merészségre, hogy egy megismételt levélben, melynek Ön csak címezte, a közvélemény előtt intsek rá a konok hallgatásra, s unszoljak másokat is szólni, ha az illetékességet irodalmárak tőlem – joggal – el is vitathatják.

Könyve olvasása közben állandóan sajátos közérzet burkában éreztem magamat, mintha egy gótikus katedrális roppant szövevényes, bonyolult és mítoszi alakzatai szétterjedésével fölöttem épülő boltozata alatt egy organikus architektúra létrejötte és összezáródása folyamatában élnék – olyan csoda szemtanújaként, amely az emberi Gondolat világteremtő hatalmát teszi érzékileg tapinthatóvá, formailag evidenssé.

Írásainak nagyobb felét – még 1945 előtt kezdődően – ismerem. Talán már az „ismerkedés” legelején odajegyeztem „A minőség forradalma” valamelyik lapjára ezt a szót: polihisztor. A „polihisztor” kialakuló képletéhez a „Gyász”, az „Iszony”, az „Égető Eszter” és a Drámák olvasása során plusz-jel kapcsolásával a „művész” szó nőtt rá, majd – más-más munkái olvasásakor – ismét más és más: a „pedagógus”, a „tudós”, az „esztéta” stb., stb. fogalom képlete, míg az így egyre bonyolultabbá növekedő mennyiség-tani alakzat végén – „A kísérletező ember” elolvasása után – az eredményt ez a szó jelölte: boltozat.

Vagyis a katedrális felépült, beboltozódott, Egészé, Összefogottá, Szintézissé teljesült s ha ez a folyamat folytatódik is, mégis: szemünk láttára jött létre, tetőződött be, vált Teljessé, Oszthatatlanná egy életmű.

A hipertonia ellenére. Sőt. Még a hipertonia is a boltozat egyik eleme lett csupán: győtrelem az építőnek, haszon a közösségnek. És a mindnyájunkban, világgrajottunk perctől mindig működő és csontvázunk csőrendszerében növekedő halál ellenére is.

Laokoon birkózása a kígyóval – így mondjam: hála isten? – sokáig eltart még, de Laokoon valójában már győzött a kígyón: a megismerés eszközével egyéni élete értelmét és egészét átmentette evilági mivoltából transzcendens lényébe: művei továbbélő és még növekedő organizmusába.

A megismerő Laokoont a kígyó nem fojtogathatja már, legföljebb a közömbös néző, a közönyös olvasó csöndje; *e levéllel ezt a csöndet kívánom megtörni.*

*

Bevallom – és a „bevallás” az, ami muszájjá tette ezt az írást –, hogy „A kísérletező ember” olvasása közben elszemélytelenedtem, ahogyan egy katedrális roppant boltja alatt is az emel az elszemélytelenedés légcavarja segítségével önmagunk fölé, hogy megértjük az Egyetemet, beérzékeljük a Múló Időben felépült Múlhatatlant, sejtésünk tapogató szerveivel ismerve fel benne a Törvényt.

Mert a tudás felhalmozott s falakká felhúzott mennyiségét mértem? Lehet. Mégis: *nem ez, vagy nem csak, nem főként ez érezte velem azt, hogy katedrális emelkedik fölem.*

Pedig ebből az aspektusból is külön tanulmány kívánnak arról: honnan vette – nem a rávaló képességet – hanem a rendszerezés figyelmét és az egyetemesség boltozatát megépítő szintézishez *az időt*? Már az első megjelenése idején olvasott s most felújított „Medve utcai polgári”-ban is ez hökkent meg, – veteti le tiszteletet illetően a kalapot – a törődésnek, a szerteágazó figyelem-hálózatnak egy kézben összefutó számai fölötti uralom; s méginkább, legfőbb összegezésül a hipertonia-levelekben. Végül is a könyv *egészének* vizsgálata során így szól az olvasó figyelem: Legnagyobb erénye ennek az elmének az, hogy még saját szerencsétlenségei árán is a közösségnek izzaszt eredményt és hasznát magából, s hogy az egyéni élet minden viszonylatában pillantását az Egészre, az Összességre veti, alárendelve magát – nemcsak az etika parancsolatai, de az egyre félelmesebbé nőző tudás szerzetesi szigora által is – a szociális érdeknek, a közösség hasznának.

Ha valaki a magyar irodalomban: Ön vérszerinti rokona a hatalmas orosz íróalkotóknak. S ha valakire öntőformaként ráillik, Önre leginkább a *szocialista ember* élő erőként megjelenő fogalma. Mert a „szocialista ember” fogalma és gyakorlatban való megismerésedése sohasem parancsolatok, könyvek és dogmák elfogadásán válik hitelessé: saját életvitelének, a közösséghez való viszonyának *mindennapi, mindenpernyi tényeiben.*

Művében Ön példát így ad azoknak, akik alkalmasak a szociális-emberre-váláshoz, azoknak is, akik leckeeként csak tantételeket, még hozzá csálhatatlan írástudók módján leckeztető tantételeket prelegálnak – teremto élet híján jobbként – az embereknek.

Csalhatatlanná kívánom-e ilyen módon, bizánci aranyozással fényesíteni?

Ezt Ön utasítaná elsősorban – joggal is, pedagógus ösztönből is – vissza.

Hanem Példának állítani, engedje meg – s engedjék meg mások is – mégis. Nem elvontan: művei roppant és tételes bizonyító erejével. Hiszen példává a Mű, annak minden sorával a szintézist, a teljességet szolgáló és bizonyító tanítása emeli; s ha József Attila, a néki korán jutott halál jogán, az Illés szekeren elragadtak intuícójával egész népet tanítanak tudónak vallhatta magát, Önt életműve teljessége s új könyvének boltozata avatja ilyen tanítani tudó Példává.

*

Példa. Mi hát a Példa jellege, hatása, min mérhetjük le mivoltát, s mi az (hiszen a Példa lényege a kisugárzás, rejteket vagy elszigetelt állapotot nem tűrés), ami belőle *hasznosítható*, továbbserkentő és intő a közösség egésze, de a közösséget összetevő egének javára külön-külön is?

Az Önhöz írt soraimban a hipertonia-levelekre vonatkoztatva azt írtam: valószínű: a hipertóniát azért kellett megismernie és elszenvednie, hogy ezt a könyvet annak szorításában megírhasa, hogy az olvasó megtanuljon hipertóniául is ember lenni. Vagyis, hogy a szenvedés árán, a szenvedés – minden szenvedés – ellenére s a múló „én” érdekét túllépve: a transzcendens „én” a közösség javára éljen az ember. Akkor is, mikor,

az Ön hasonlatával élve, Laokoonként birkózik a mindnyájunkban növekedő halállal s a birkózás közben arra edzi az intellektus figyelmét, hogy ezt a küzdelmet felmérve, a megismerés fogásával győztesen kerüljön ki a kígyó szorításából.

„Sovány vigasz” – tettem hozzá akkor. Most hozzáteszem: gazdag eredmény.

Az olvasó – s gondolom: az „olvasó” szó rajtam kívül az emberek százait, ezreit jelöli – ennek a gondolatboltozatnak az építkezése közben alighanem onnan kapja a legtöbb izgalomra való alkalmat, ahonnan az építkezés horizontra nyíló ablakai a fényt szűrik s engedik be a roppant architektúra belsejébe, a tudás átható, egyenletes világosságát. Onnan, az emberi tudás különböző tájaira nyíló s a tudás mennyiségével nem hivalkodó ablakok összefüggő és gondosan szerkesztett sorából. S ha az olvasó a kipillantás álméltkodásával az emberi tudás bonyolódó összefüggéseinek adózik, az összefüggések megértésével az építész leleményének és konstruáló sokoldalúságának, mellyel architektúrája szintézisbe csalja, mint kézre szoktatott állatokat, a ma már egyetlen emberfő szolgálatára aligha hajlamos egyetemes tudás szétkószáló, szerteágazó sokaságát.

Enciklopédikus képesség ez. Nemcsak az. Jobb kifejezés híján megemberített, organikussá gazdagított módja ez a szintézisnek, rendszerezés anélkül, hogy – mint a rendszerek esetében legtöbbször – szegényedésre, túlgeometrizált gondolati elvontságra vezetne.

Az osztály nélküli társadalom végül sem absztrakt idea. A hozzávezető utak tekintetében sok vita pengé villanása jelezheti az emberi gondolkodás harcakész mozdulatainak bőségét. Vajon kételkedhetünk-e életrevalóságában, szükségszerűségében s felmerülhet-e bennünk olyan gyanú, hogy emberen-túlit kergetünk e gondolat megtestesítésében? „A Medve utcai polgári”-tól a történelem, s benne a szűkebb magyar társadalom története is hosszú utat tett meg a hipertonia levelekig. Ez út mellett a magyarul való emberségesedés minden kanyarulatában ott húz a németházlászlói gondolat ereje s tanulsága. A fejlődés irányába; visszafelé soha. Értelmiségi társadalom? Mindenesetre az Értelme Társadalmá. Ha valaki: Ön jogos arra, hogy annak születésében műveivel babáskodjék.

Többet! És ha e „több” az Ön gondolatrendszerében elsősorban több tudást, több felelősséget, több emberséget, s ezért több magyarságot jelent a közösség érdekében, a minden helyzetben ön maga fölé épülni tudó szociális öntudatot: lényegében jeleztük azt, miben tér el az Ön társadalom-ideája akár attól, amelyikben az automatizmus nemcsak a gépi termelés irányát, de az emberi gondolkodás torzulását is megszabja, akár attól, amelyik – a szocializmus emberszabású célját csak az anyagi jólét érdekére szűkítve – úgy véli amazit utolérni, hogy pusztán az „egy főre eső” hús-, tej-, cukor-, lábbeli- stb. fogyasztást kívánja annak indexéhez ugrasztani minálunk is, miközben amazit mélységesen megveti.

Példát Ön – új könyve döntő bizonyíték erre – éppen abban ad, hogy az anyagi jólétet relatív értéknek és nem célnak tudja, amely még csak nem is egyedüli eszköze a magasabbrendű társadalom elérésének. Leinteni az emberi társadalmak fejlődését a javak bőséges termelésének útjáról va'óban utópia lenne.

De a fetiszizált jólét és az értelem fényétől megtisztult gondolkodás közötti egyensúly megteremtése több, mint amire a kapitalizmus képesítheti az embert. Az igények és javak közötti emberi arány, melynek etikai mértékét Egyén és Közösség egyensúly-rendszere szabja meg, az a választóvonal, amelyiken innen és túl más módon épül az emberi Jövendő. Az Ön Enciklopédiája csak a szocializmus talaján épülhetett fel, boltozódhatott be. Jelentőségét én ebben látom. A kapitalizmus „veszedelme” – a legnagyobb veszedelme – sem fegyvereiben vagy dollárjaiban keresendő. Sokkal inkább abban, hogy az önzés elvével telített gondolkodásmódja út át más társadalmakba – esetleg a mienkébe – s a tudat kényelmét, önzését használja trójai falóként: át-csempészni magát önzésünk renyhe, könnyen bontható omladékain. Az az ember, aki civilizált anélkül, hogy kultúrált lenne: a komfortjára hiú és féltékeny nyárspolgár, a nyugati és keleti Biedermann a kapitalizmus igazi támadó fegyvere. Még nehezebb védekezni ellene, mint az atomfegyver ellen. A „Mai Témák” valamelyik oldalán Ön nyíltan célzó arra: mennyire „utópistának” tartja magát, aki a mindig magasabbra

tűzött cél felé próbálja – önmagával együtt – ugratni a társadalmi feladatokra edzett embert. Nos, ha ez „utópizmus”, akkor – valljuk csak be – az utópiák csalogató ígéreténél inkább az utópiákhoz közelítő és közelített szándékok és akaratok – a nagy nevelők és nagy nevelőkorszakok – vitték előrébb az emberiséget és – megint valljuk be – nem is mindig (vagy nem mindig „csak”) a magasabb életszínvonal nagyon is prakticista és vaskosan-józanul látható célszalagjának nyájas foszforeszkálása. Ami cseppet sem mond ellent a termelőeszközök és társadalom fejlődése közti összefüggés elméletének.

En ezt a fajta humanista igényt nem nevezném utópiának.

Várjunk csak! Az előbb architektúrát, boltozatot, katedrális említettem. Vajon az alapok ásásánál dolgozó munkások utópiának látták-e egy gótikus katedrális fent összehajló boltozódását anélkül, hogy a tervező építész koncepciójáról, architektónikus számításelméletéről tudtak volna?

Még hozzátehetjük: az Ön katedrálisához – melynek boltozata alatt nemcsak egy nemzet érdeklődése fér el – jócskán fel kellett használnia a Leonardo nagyszerű és pontosan definiált fogalmazásának minden következményét. Az pedig, ha nem is betűhűséggel, így hangzik: a boltozat két ellentétes gyengeség eredményeként létrejövő erő. Hogy mire gondolok? Önnek, mint írónak, nevelőnek, polihisztornak, számolnia kellett és kell – akár a politikusnak, aki a társadalom gyakorlati életének a szerkesztője, – „jobb” és „bal” oldali gyengeség („elhajlás”) adott építőköveivel – az adott társadalom adott emberanyagával – s ha nem is ironia és önironia nélkül, eszméi véső- és faragószerszámaival ebből az anyagból, annak ellenállásaival számolva, az „Emelkedő Nemzet” ideájára függesztve szemét, megépítenie életművét.

De hát nem az-e az emberi küzdelem szép heroizmusa, hogy társadalom és egyén gyengesége és ellentmondásai *dacára*, azok esendő és nem örökéletű anyagainak *ellenére* katedrálisokká építkeznek, idővel és rontással dacolni tudó monumentumokká? S hogy e valóban és eszméi katedrálisok mégis kifejeznek és megőriznek egy kort, összesség és egyéniség közös erőfeszítését; anyagok és eszmék, indulatok és szándékok, tudás és intuíció egymásra ható, organikusan növekedő közös eredményét, a mindig pusztuló, mindig újjászülendő Emberiség egyre magasabbra tornyozódó emeleit? Most éppen azt az emeletet, melyet az ellentmondások minden csikorgása és kinja *dacára* is, majd a történelem is annakidején, ha arra visszapillant, a szocializmus névvel jelöl meg.

Emberiség. És emberség. Az elsőre függesztett szemmel, a másik eszközeivel Ön ezt a Monumentumot építi, e munka kinyit-keserveit is olyan arányban viselve, amilyen magasra azt tornyozta, boltozta.

Budapest, 1963. december–1964. január.

Öszinte híve:

BENCZE LÁSZLÓ

• A „REKVIEM” MARGÓJÁRA

Jegyzetek Pilinszky János új könyvéről

Van a lírának is hegyilevegője. Ez árad Pilinszky minden sorából. Nem hinném, hogy vitatható volna: a mai európai költészet magas hegyvonulatába tartozik.

Mekkora művel? Három vékony kötetrel: a három se több egynél: a *Harmadnapon*, 1959-ben, megismétli az 1946-ban megjelent *Trapéz és korlát* anyagát, s most az 1964-es dátumú *Requiem* a címadó „forgatókönyv” és a „lágéroratórium”, a *Sötét mennyország* mellett megismétli a *Harmadnapon* anyagának egy részét, új vers kettő van benne, az *Apokrif* francia fordítójának, Pierre Emmanuelnek ajánlott *Utószó*, meg a *Nagyvárosi ikonok*. Egy maholnap negyedszázados pálya, hiszen legkorábbi versei alatt az 1941-es évszám áll, s a negyed századhoz a legföljebb százötven lapnyi mű.

De terjedelemre a gyémánt sem nagy; és a halhatatlanságot nem rófre és nem ki-lóra mérik. Ez a maroknyi mű, gyémánt keménységében, állni fogja az időt, és alig-hanem biztosabban, mint sok más lazább, amorfabb, de testesebb mai, hazai és külföldi társa. S vallani is szilárdabban és keményebb váddal vall a korról, mint sok más han-gosabb és harsányabb „dokumentum”: a Bűnről, „korunk legegyetemesebb botrányáról”, mint a *Rekviem* előszava mondja; s ha a Káinok élnek tovább világukat, miután a megölt Ábeleket füstté-hamuvá égették, s hamut rég elsodort, füstöt rég szétfújt a szél: azért vannak szemek, melyek pillahunyás nélkül nézik, s lepleik alatt és árnyékaik-ban is látják őket; mint ez a líra is, és mint a *Rekviem* is, a kötet, melynek első lapjára mottóul föl lehetne írni azt, amit a költő *Egy KZ-láger falára* írt:

De most már te nem tágítasz.
Megvakítottunk? Szemmel tartasz.
Kifosztottunk? Meggazdagodtál.
Némán, némán is reánkvallsz.

A világ évekig élt agóniában, s ennek görcsei még végig-végigráanganak rajta. Az ocsúdó, lábadozó, épülő még emlékszik a halálos szorongattatásra, és emlékeztetni is kell rá, mert hiszen mindig hajlamos rá, hogy a hamis jólelkismeret önáltatásában is-mét ugyanazokkal a tüzekkel játsszék, melyekkel egyszer már mindent lángba borított.

Ki hogyan emlékeztet? A történész azzal, hogy megírja a Bűn történetét. Össze-gyűjti, értékeli, rendezi a fölszín adatait, értelmezi őket, föltárja kapcsolataikat, meg-rajzolja az erővonalat és kideríti forrásaikat. A költő – nem minden költő: az olyan költő, mint Pilinszky – a mélybe fúr le, a világdráma emberi mélyrétegébe, s képei szintézisében egyszerre megragadva mutatja föl a Jelentést, az Ábrát, az Embert a maga végső, csontig fosztott, apokaliptikus meztelenségében. Ahogy fölmerül, időtlenné vált örök időszerűségében, a „dermedt vályúk” sivatag-világából, a „mélyvilági kín” tenger-aljáról, egy látomásban, mely oly felejthetetlenül rögződik belénk, mint akár egy boschi vagy bruegheli híradás a Borzalomról:

Feljött a nap. Vesszőnyi fák sötéten
a haragos ég infravöröseben.
Így indulok. Szemközt a pusztulással
egy ember lépked hangtalan.
Nincs semmije, árnyéka van.
Meg botja van. Meg rabruhája van.

És, még egyszer kivésve minden vonást, a természetes arányok olyan kísérteties pontosságával, hogy az egész egyszerre szimbolummá nő, világméretűvé, és ráveti meg-nőtt árnyékát a világra, egyszerre mint egy kereszt, és mint egy ősvilági, mitikus és valóságos Kőszobor, a Gyöttelelem emberalakra fagyott menhirje, egy világpusztulás fölött, utolsó látomásul:

Látja Isten, hogy állok a napon.
Látja árnyam kövön és kerítésen.
Lélekzet nélkül látja állani
árnyékomat a levegőtlen présben.

Akkorra én már mint a kő vagyok,
halott redő, ezer rovátka rajza,
egy jó tenyéryi törmelék
akkorra már a teremtmények arca.

És könny helyett az arcokon a ráncok,
csorog alá, csorog az üres árok.

„Lírai, tehát eleve egyszerű... – írja Pilinszky a *Rekviem* előszavában – mivel a líra, minél inkább líra kíván lenni, annál kevésbé tűri meg az alapok bonyolultságát,

viszont szabadon párosul a puszta tényekkel, a látszatra épp nem költői anyaggal." A szimbólum-értékű kép ereje nem bonyolultságában rejlik; ellenkezőleg: egyszerűségében; abban, hogy „eleve egyszerű”. Maga a valóság bonyolult, egyre bonyolultabb; a költő dolga nem az, hogy a labirintus minden útját a beleszédülésig és beleszédítésig végigkövesse – mint a költészet szélhámosai csinálják – hanem hogy a látszólag végtelenül kúsza számengetőget egyetlen, szilárd egyenletre vezesse vissza, s egy megoldás, egy kép, egy jelkép tömör, önértékű formulájába foglalja. A valóság bonyolultságával szemben egyszerű; de egyszerűsége nem üresség, hanem fokozott tömörség: a valóság bonyolultságának szintézise. Ezért nem magyaráz – a magyarázat bonyolult és bonyolít – hanem ábrázol, kifejez, fölmutat. „Pusztai tényeket”, de a jelkép-követelte válogatásban, párosításban: azt ragadva meg és mutatva föl, ami a legkifejezőbb, a legtöbbet mond. Két „tény”, azzal, hogy egymás mellé kerül, csupasz lényegében, környezeté laza anyagából kiemelve, esetlegességeken túli, költői érvényessége új összefüggésében: – ebben a „puszta tény-voltában” önmagáért beszélő, önmagát magyarázó-értelmező igazság lesz, maga is immár „tény”, további kifejtésre, magyarázatra nem szoruló evidencia.

Azt hiszem, ha ebben a szinte kezdetektől kész és érett költészetben valami „fejlődést” láthatunk (a szónak nem minősítő, hanem inkább szinte biológiai értelmében), akkor ezt láthatjuk: hogy egyre inkább a puritán tényközlés költészete; egyre kevesebb epikus elemmel, s egyre kevesebb lírai kommentárral dolgozik, a mondandót egyre inkább a „tények”, az ábrázolás, a kép és jelkép tömör erejére bízva. Címeiken és évszámokon ellenőrizhető az út: például a *Harbach*-tól (1946), a *Francia fogoly*-tól (1947) az *Apokrif*-ig (1954), vagy az *Agonia Christianá*-ig (1958), s erre a „puritán” Pilinszkyre oly jellemző *Hideg szél*-ig (szintén 1958-ból):

lakatlan kő, hever a hátam,
emlékek nélkül, nélkülüm,
az évmilliók halott hamujában.

Hideg szél fúdogál.

Szó sincs itt már „az alapok bonyolultságáról”. A tények végletes, komor, jelentős egyszerűsége, és a tényközlés eszköztelen puritánsága. Egy kő, „lakatlanul”, évmilliók hamujában, és hideg szél. Egy-egy ilyen vers: mint kivágás egy képből, egy város, vagy egy arc, kinagyítva, közel hozva egy Brueghel, egy Bosch háttéréből; megdöbbentő és megrendítő. Egy bogáncs, kiemelve a bruegheli Kálvária nyüzsgő világszínházából. kemény tökéletességében, szúrós töviseivel, komor virágával mintha maga is az egyetemes, hömpölygő, lázas tragédia jelképe, hordozója volna, egy bogáncssá fagyott csepp belőle; de így, beszédes tökéletességében és befejezettségében is csak az egésznek egy része, a kép parányi jobbsarka, szinte csak pont a kavargásban. Valahogy ilyesféleképpen érzem a *Hideg szél*-lél, s ezekkel a tömör, puritán rajzukban, szinte néma fogalmazásukban megdöbbentően sokat mondó kurta négysoros versekkel is: kiragadott, kinagyított, megrendítő részei egy nagy egésznek, egy másik Apokrif-nak, amely egyelőre nincs; a háttér, vagy előtér egy foltnyi darabja egy bruegheli Halál diadalmenetéből, vagy a Dulle Griet-ből, amelyet aonban nem festettek meg; csak ez van belőle: egy lakatlan kő egy hamusivatagban, egy nagy kompozíció talán csak tenyérnyi, bár tenyérnyi voltában is végtelen sivatagjának közepén, vagy az agónia egy örök-emberi gesztusa, ahogy századok óta mind ugyanúgy csináljuk, csak talán kevesebb tudatával a gesztus értelmének; – tökéletes részletek, de részletek; nem *vázlatok* egy készülő képhez, hanem *részletei* egy képnak, egy üres vászonn szögletében; mintha az egész Kálváriát letörölnék, és csak a bogáncs maradna meg a jobb sarokban, vagy a Dulle Griet-ből semmi más, csak egy iszonyú halfej, üregében egy kapálódzó emberi lábbal. Hol a kép, az egész? Hol az az Apokrif, melynek egy szakasza a *Hideg szél*?

A *Requiem* két nagyobb kompozíciója, úgy látszik, válaszol a kérdésre. A „film-vázlat” és az óratórium.

Mindkét választ kitérésnek érzem.

*

„A *Rekviem* lírai dokumentumfilm, afféle XX. századi passiójáték korunk leggyetemesebb botrányáról... Líra és dokumentum: kapcsolatukból természetes önkéntességgel született meg az a leginkább a középkori passiójátékokkal rokon „naív” dráma, melyben a hatásnak elengedhetetlen feltétele a meglepetés hiánya, a történet megismételtségének élménye, az, hogy a közönség szinte jelenetről-jelenetre előre tudja, mi következik, mit kell önmagában és a játékszínen végigkísérnie és átélnie... A tiszta, már-már eszköztelen filmszerűség vezetett, a konkrét képek saját és kölcsönös élete egy olyan történeten belül, mely törvényszerű egyszerűségével erre a legkorrektebb lehetőséget kínálta.”

Tudomásul veszem a magyarázatot és a szándékot, és ellentmondás nélkül az írói kísérlet jogát is. Azt hiszem, fölösleges a kísérlet rendkívüli igényességéről beszélnem. Épp úgy fölösleges a megrendült és szenvedő humánumnak arról az izzásáról, ami különben is szinte mesterjegyként jellemzi – és teszi elvethetetlenül fölismerhetővé – Pilinszky minden írását, akár legkisebb újságcikkét is. Ahhoz, hogy lehet-e ebből a „filmvázlatból” filmet, jó filmet csinálni, ahhoz nem értek; ez a kérdés nem is érdekel: a könyvben *olvasmányt* kapok, *olvasni*, és nem filmtekercset levetíteni. A dolog „lényege” izgat, arról szeretnék néhány szót ejteni. A dolog „lényegéről” (arról, amit én lényegesenek érzek, ha a művet Pilinszky költői művébe-pályájába ágyazva szemlélem, függetlenül attól, milyen szép, milyen fegyelmezett próza, és mennyire megrendítő a lírája, egyáltalán milyen megrendítő mint emberi élmény); arról, hogy – a Pilinszky-féle mérték és értékrend szerint „igazi”-e ez a kísérlet, vagy sem. Szubjektíve, természetesen, igazi, épp úgy vérrel-írt, mint akár az *Apokrif*. Objektíve, meggyőződésem szerint, nem. Sőt: ál-főladat, az igazi helyett. Kitérés. Másodlagos teremtés.

Másodlagos teremtés? Miért? S mi akkor az elsődleges?

A költőé; gondoljunk például az *Apokrif* idézett részleteire: *Feljött a nap. Veszőznyi fák sötéten... és: Látja Isten, hogy állok a napon...* Persze a költő is „anyagból” teremt (minden olyan kísérlet, mely abból akar teremteni, ami nincs, menthetetlenül a költészetnek kívülről siklik, és óhatatlanul dehumanizáció): de „szűz” anyagból, a természetből; azt mondhatnám: a nyersanyagból formál művet, alkotást. Itt viszont, a *Rekviem*-ben, kénytelen-kelletlen, a dolog természeténél fogva, részben már kész, előregyártott elemekkel, előre-készített képekkel kell dolgoznia. „Szemközt a pusztulással – egy ember lépked hangtalan”: ez, bármily „filmszerűen” látható is, csak *filmszerű* kép, de nem *filmkép*. A filmben nincs elvont fogalom, nincs „pusztulás”; az, hogy valaki a „pusztulással” lépkedjen szembe, a költő privilégiuma. Filmben ugyanezt legfőképpen úgy lehet ábrázolni, hogy egy embert szembe lépkedtetek valammal, amiből elvonhatom azt a fogalmat, hogy „pusztulás”: egy romhalmazzal, bedőlt falakkal, összerombolt várossal, vagy akár egy szemétteleppel. Képeket kell pergetnem, és esetleg egymásra kergetnem; ezek a képek azonban „készek”, nem én teremtem őket; én csak alkalmazom, kívánt célomra fölhasználom őket. Előregyártott elemekből teremtek. Nem abban van a művészetem, hogy milyen képeket teremtek, hanem abban, hogy a már meglevőket, már készeket, esetleg másoktól már használtakat milyen módon kombinálom, variálom, „vágom”, montírozom egybe. Munkám, szemben a primér költői teremtéssel, másodlagos teremtés. Kérdés, megéri-e annak, aki olyan primér teremtésre képes, mint Pilinszky, ilyen – egyáltalán nem modom, hogy nem jó – másodlagos teremtésre áldoznia (és nem mondom, hogy fecsérelnie) azt az erejét, energiáját, feszültségét, amellyel elsődleges műveket, új Apokrif-okat alkothatna. Lehet, hogy a költő azt feleli erre, talán habozás nélkül: megéri; egy kísérlet izgalma, egy új műfaj kipróbálása, esetleg kialakítása, minden áldozatot megér. A maga szempontjából talán igaza is van. Meggyőződésem, hogy a magam szempontjából nekem is igazam van. Megfelelő embert a megfelelő helyre, mondhatnám. Miért fogunk be, vagy fogja be magát valaki, aki néhány világszép képet tudott festeni, emlékezetes szobrot kifarangni – anyagmozgatásra? Felőlem fölhalmozhatja, összerakhatja, szétszedheti a modern filmművészet legigényesebb kelléktárának legjáva kellékeit: szememben az egésznél többet ér az *Apokrif* egy szakasza, vagy ha mű helyett töredék is, olyan négy sor, mint a *Hideg szél*, vagy az *Agonia Christiana*.

S ha az egész műben tapintható forrósággal érzem az izgalmat, a munkát, a formális energiát, az alkotás példátlan magasfeszültségét: csak még nyomatékosabban megismétlem magamban, amit az imént mondtam. Egyáltalán nem azt vitatom, hogy ebből az anyagból – abból, amit a *Rekviem* is földolgoz – ne lehetne, ne kellene meg-rázó dokumentumfilmeket csinálni; csináltak is, nagyszerűket, emlékeztetéseket. De a dokumentumfilmeket csinálják azok, akiknek ez a hivatásuk és művészetük: a filmművészek. A költő írja költeményét, a maga „birodalmában”, műfajok hibrid keverése nélkül. Pilinszky írjon *Apokrif*-et, *Aranykori töredék*-et, *Harmadnapon-t*, *Félmúlt*-at, *Egy arc-kép alá-t*. Írja meg a *Rekviem*-et versben.

*

Lényegében ugyanezt kellene elmondanom, némi módosítással, a *Sötét mennyország* című „KZ-oratóriumról” is. A film költészete nem egészen azonos a költészettel, a vers költészetével. De az oratórium sem. Az oratórium: zene, ének, szóló és kórusra. Igaz, van oratórium, mely a szöveg megmentését is megkísérli: Honegger Szent Johannája, Dávid királya. A maguk nemében remekművek. Ám a kettőnek, zenének és költői szövegnek az együttese mégsem tökéletesen zavartalan; nem olyan házasság-ez, amely teljesen zavartalan sosem lehet? Nem kell-e a hallgatónak még a legjobb esetben is állandó „átkapcsolásokkal” élnie, mert hiszen másféle figyelemmel élvezni a zenét, és másfélével a szöveget? De hagyjuk a „műfajelméletet”. Ismét fölteszem a kérdést: nem kitérés-e – hogy némi jelképesseggel mondjam – egy új Apokrif földadata elől, helyette oratórium-szöveget írni, mégha jót, szépet is? Mintha a művész, a költő, a szobrot, a művet, melyet már egyszer kiöntött, megcsinált, összetörné, összetépné; a töredék darabokat, szeleteket aztán megint összerakná, új művé. De új ez a mű? A régiből, a régi darabjaiból készült. Ugyanaz, más elrendezésben, hangverseny-dobogóra képzelve. Más szcenírozásban, „új betanulásban és rendezésben”. Nem akarom azzal untatni az olvasót, hogy sorra nyomozzam a motívumok útját, a „dobozt”, a fákát, vagonokat, kisfiút, meg a többi. Persze az újrendező: Pilinszky, és az újrendezett elemek Pilinszkytól valók; ez eleve kezeskedik róla, hogy azért mindennek valódi fedezete van, jó valuta; de fölváltották, talán nem apró, de apróbb pénzre. S ilyenkor aztán kezd az a veszély fenyegetni, hogy a dolgok megkopnak a használatban, és a szimbólumok már nem szimbolizálnak, hanem közelednek a klisékhez. A műfaj, természeténél fogva, fölment a komponálás szigorú követelménye alól; ahol számítok a zene támogatására, aláfestésére, kíséretére, tolmácsolására, ott lehetek lazább, beérhetem a líra átmeneti „bel cantóival”, egy-egy olyan megrendítően szép „szólammal”; amilyen R. M.-é (*Azt álmodtam, felébredtem...*), vagy a Kisfiú végső „áriája” (*Boldogtalan a pillanat...*); – de nem hallottam-e már ezt, ugyanezt, más hangnemben? Nem ugyanúgy beszélt-e a saját haláláról Teréz a *Rekviem*-ben? Nem ugyanez a holdfény rezgett a *Rekviem* lágerjének falain? Nem ugyanez a vonat vitte Terézéket? S ez a hang és mozdulat nem Teréz kisöccsée?

Kárpótolnak az elmaradt egységes kompozícióért, az elmaradt új Apokrif-ért a „kinagyítható” részletek, egy-egy olyan részlet, mint az Öregasszony öt sora (*Drágáim, ne ítéljetelek...*), a lírának ez az öt sorba zsúfolt minden magassága és mélysége? A műért nem kárpótol legszebb töredéke sem. Akár elveszett a mű, akár meg se alkották.

*

A költészet hegyilevegőjével kezdtem, azzal a tödöt tágító, lelket növelő levegővel, amely Pilinszky minden sorából árad – még töredékes jellegű darabjaiból, még egészében kitérésnek érzett műveiből is. A nagy, mély, vezeklő humánus levegője. És hegyvonulatról beszéltem, a mai európai költészet magas hegyvonulatáról, melybe ő is tartozik. Hadd maradjak ennél a képnél.

Nincsenek ennek a hegynek szelídebb lankái? Nincs déli oldala? Nincsenek tövis-telebb virágai? Völgyhajlatai, ahol idillibb a világ?

Nem, eszemben sincs, hogy Pilinszkytól az idillt kérjem számon. Valami mást, azt talán, kérnék. Szántóföldeket, mondhatnám, folytatva ezt a rossz szimbolikát. Esetleg gabonát. Talán egy árnyalatnyival kevesebb „abszolutizmust” az alkotói magatartásban: nem ennyire egyedül csak az abszolút igényében élni, hanem engedni egy kicsit a relatívnek is. Hiszen az abszolút olykor csak szubjektíve érezzük hozzá a relatívhoz, s objektíve a relatív megmarad relatívnek. Az abszolút, valahol a végső fokon, mint a prófécia legcsúcsán, csak annyi: ó! ó! – s egy közölhetetlen élmény ragyogása, amiből már nem árul el semmit a szó. Meg kell keresni hozzá az anyagot, és a kötőanyagot is. A márványt és a maltort.

RÓNAY GYÖRGY

LEKTORI MUNKA A JELENKORNÁL

Poeta nascitur. Erre a szállóigére mindig gyanakodtam egy kicsit, még akkor is, ha így egészében elfogadtam; akkor is, ha kételkedtem benne. Elsősorban a magam, de mások tapasztalata folytán, mindig újra és újra felülvizsgálva, ma ott tartok, hogy valamiféle kiegészítésre szorul ez az ókori bölcsesség – gyakorlati alapon. A kiegészítés gondolata éppen a lektori munkából adódik. Hogy ne szaporítsam a szót, azt hiszem, az adottság, a tehetség semmiképpen sem nélkülözhető, de nélkülözhetetlen a környezet is, mely a meglévő tehetséget istápolja, persze, el is ronthatja.

A tehetség megállapítása azonban nem lehet csupán szubjektív ítélkezés eredménye, sőt elsősorban nem lehet az; a tehetséget ne a szerző, se az ángya, vagy a sógora állapítsa meg, hanem – más. Ez az út sokkal járhatóbb, mint fordítva. (Egy fiatalember, még az érettségén innét, hozott három verset. Leültünk a kis kerekasztalhoz; olvasni kezdtem az elsőt. A felénél a legényke is odapillog, s azt mondja: „ne ezt, ezt a másikat; ez a másik ugyanis legalább olyan, mint Ady beköszöntő verse. A Góg és Magóg.” Azt hiszem, egy kicsit elszápadtam, de elolvastam azt a bizonyos másikat. „Legalább” se volt persze „olyan”. Nagyon higgadtan azt mondtam a fiatalembernek: „Nézze, lehet, hogy tíz év múlva büszke leszek arra, hogy Önnel itt ülhettem ennél az asztalnál, de most nagyon gyorsan tűnjön el, s legalább félesztendeig ne is mutakozzék!” – Három hónap múlva üzent egyik ismerősével, hogy nagyon restelli a dolgot, nem mer a szemem elé kerülni. Azóta se jelentkezett verssel.)

A Jelenkor, miután havi folyóirattá alakult, azt a missziót is vállalta, hogy – más folyóiratokhoz hasonlóan, de talán intenzívebben – foglalkozik a jelentkező tehetségekkel. A Rádió nyilvánossága előtt ígéretet tett a szerkesztőbizottság, hogy érdemben és írásban válaszolunk minden olyan beküldött kéziratra, melyben a tehetséget, vagy a tehetség jelét látjuk.

Itt azonban máris utalnom kell a fenti klasszikus mondásra, és arra a félreértésre, mely a tehetség szubjektív megállapításából származott – és persze származni fog, amíg csak lesz a világon szerkesztőség, és lesznek, akik kéziratot küldenek.

Minden kéziratküldő megjelenésre érdemesnek tartja írását, akár bevallja, akár nem. Különben mért küldené el? Még akkor is annak tartja, ha éppen tehetsége megállapítására, vagy a próbálkozás elutasítására hatalmazza fel a szerkesztőséget. S mindig a legőszintébb véleményt várja. Ha megkapja, nem tetszik neki. Ez ugyanis sokkal nehezebben kiheverhető valami, mint mondjuk, ha valakit a munkahelyén marasztalnak el. Általában az a tapasztalat, hogy a fiatal kezdők sokkal jobban elviselik a kritikát, sőt, az elutasítást; míg az idősebbek, az örökös kezdők, sokkalta érzékenyebbek. De hát ez emberi dolog. Az utóbbiak végső mentsvárat láttak, illetve látnak a szer-

kesztőség ígéretében; s mivel a felvonóhidat nem eresztthettük le előttük, megsértődnek. Még gorombáskodnak is.

Pedig a művészetek – így az irodalom – gyakorlása nem állampolgári feladat. Egy régi, nagyon gúnyoros szerkesztői üzenetben így fogalmazott a rosszmájú lektor: „Tisztelt uram, az is lehet tisztességes ember, aki nem ír verseket. Nem szégyen, ha valaki nem költő.” No persze, ha az ilyen elmarasztalásra a lektor megkapja a még érzékenyebb választ, egészen biztos, hogy nem teszi az ablakába.

Mindenki elismeri, hogy a művészetek gyakorlása nem megy tehetség nélkül, de az is nyilvánvaló, hogy valamennyi művészeti ág között leginkább megközelíthető, „legközelebbálló” az irodalom; hiszen ehhez csupán papiros, meg ceruza kell. Kelleni kell, az igaz, de hiába mindkettő, ha az a „valami” nincs: minden hiányzik. Ahogy Madách mondja: „De azt az egy lépést ki nem tevő: / Az nem tett semmit, nem tud semmit is. / A többi mind künn volt az udvaron.”

Mit mutat az 1963-as termés?

(Félneértés ne essék: kizárólag olyan beküldött írásokról van szó, melyek szerzői egyáltalán nem, vagy nem országos fórumokban publikáltak.) Az ország minden tájáról küldtek kéziratot; legtöbbet Budapestről, legkevesebbet a Dunántúlról. Az év második felében már csaknem egyenlő arányban érkeztek az írások mindenhonnan.

A szerkesztőség címére küldtek 1605 verset, 171 novellát, 17 műfordítást (vers), 14 karcolatot, 5 szociográfiai írást. A számok, mint majd alább kiderül, nem sokat mondanak érdemi vonatkozásban; mindenesetre jelölik azt a kásahegyet, amin átrághatja magát a lektor, ha már erre adta a fejét. A kézirat tömegből a szerkesztőség mindössze 7 verset (három szerző), 1 szociográfiát, 2 novellát (egy-egy szerző) tudott közölni. Nem sok. Sőt, talán elszomorítóan kevés. Vagy ki tudja? S még azt se lehet tudni, hogy a publikált 6 szerző mit fog majd igazolni ezután? De hát ez csak egy esztendő.

Mi a baj a kéziratokkal?

A versek zömében jó a témai változatosság, elsősorban a jószándék, ami persze kevés az üdvösségre. Kb. 70 százalékánál nagyon gyenge a művészi megformálás. A szerzők a költői eszközöket a hagyományos arzenálból veszik; ódon hangúak és hangulatúak ezek az írások, még akkor is, ha a máról szólnak. Tűrhető a versépítés, „ülnek” a képek, ritmikailag hibátlanok ezek a versek, eléggé változatos formákkal. Csakhát a földön csúszkorálnak.

A versek 15 százalékában a szerzők – elegendő súlyú mondandó híján – formai modernségre törekszenek. E versek éppen tartalmi elégtelenségük révén válnak öncélúakká, modernkedőkké. Egyik legszembetűnőbb jele ennek, hogy a kötetlen, a szabadvers sorait teljesen indokolatlanul tördelik a szerzők; pedig, aki mindenáron újra, másra törekszik, tudnia kellene, hogy a sortördelésnek ez a formája egyáltalán nem új. Néhány esettől eltekintve, nemigen lehet találkozni a formai bravúr-törekvéssel. Ez is azt bizonyítja, hogy a kötetlen formát csak az bírja, aki végigragta magát a formákon: valósággal a kisujjában van – s nemcsak stúdiumként – a vers.

A további 15 százalék csak afféle rímbeszedett érzés-gondolat; rímkereső, rímírányító döcögéssel, sorkitöltő hordalékanyaggal. Ezek jellegét tekintve egyrészt a rög-tönzésre (kevésbé szellemesen), másrészt a csasztuskára és a magyarnótára, vagy táncdalszövegre (színvonalatlanul) emlékeztetnek. Mivel ezekkel az égvilágon semmit se lehet kezdeni, – nem egy esetben a helyesírás és az egyáltalán értelmes fogalmazás híjával vannak –, őszintén megmondjuk a szerzőknek, hagyják az áldozatot. Tehetséget nem látunk bennünk, így nem is biztathatjuk őket a további írásra. Jobb, ha még időben inkább jó olvasóikká válnak, mintsem dédelgessenek magukban valamit, mely kizárólag az ő szemükben lehetőség. Sajnos, éppen ezekből az írásokból látszik, hogy szerzőik alig-alig olvasnak; folyóiratot éppen nem, legföljebb esetenként. Vagy, ha igen, teljesen hiányzik a szemmérték: nem tudnak különbséget tenni írás és írás között. Ezekre az elutasításokra általában nemigen szoktunk választ kapni. Egyszer fordult elő, hogy a szerző versezetben átkozódott. A bibliai átok lényege természetesen az volt, hogy fojjon (sic!) ki a lektor szeme, ha már ennyire vaksi volt, és nem látta meg... stb..

s hogy lesz idő, mikor majd... stb. Még ebben az esetben is csak örülni kellene, ha nem a lektornak lenne igaza...

A prózai írás sokkal kevesebb, s ez természetes. (Gárdonyi azt mondja, a szocializmusban annyi szabadidő lesz, hogy mindenki festeni, zenélni, de elsősorban is verset fog írni. Azt hiszem, az utóbbi ágazatban máris megelőztük a szocializmus kiteljesedését.)

A prózai írásoknál két baj van. Egyik az, hogy az ábrázolás, a lélektani igazolás hiányzik az írásokból; jobbadán csak a történet kerektségére, valahogyani megszerkesztésére képesek a szerzők. Röviden: leírni már le tudják, amit akarnak, megírni meg nem. A másik baj már erősen társadalmi jellegű; erről elég sok szó esik mostanában. A szexualitásról lehet, kell is írni: nagyonis az élethez tartozik. De a kificamodottság, a szerelmi élet sportszerűvé válása, mely az írások legtöbbszörében van, teljesen céltalan, cinikus, és nagyon ízléstelen is. Ha erre a szerző azt mondja, hogy jelez: rendben van, hiszen ezt a (véleményem szerint az emberhez méltatlan) jelenséget letagadni senki se akarja, nem is tudná: ez azonban mégis csak jelenség (ha világi jelenség is); s elég furcsa, hogy nem egy kezdő író valósággal specializálja magát ennek bemutatására. A teljes élet bemutatása mégis csak nagyobb feladat, s van benne néhány más motívum a szexualitáson túl is.

Hogyan reagálnak a szerzők?

A legtöbbször elfogadja a bírálatot, s ez nem afféle formai belátás, vagy óvatoskodás. Az őszinte szó kiérződik a levélből. Az is, hogy gondolkodnak a véleményen. Van, aki önérzetesen, de normális hangnemben védi a maga igazát. Ezekkel lehet vitatkozni, s érdemes is. Nem új dolog, de mindig, újra és újra el kell mondani, hogy a lektor nem pápa.

A nemvitatkozók megköszönik az észrevételeket; ahhoz azonban nincs elegendő erejük, hogy a megbírált írást kijavítsák; inkább újakat küldenek, s ezekben ugyanazok a hibák föllelhetők, mint a korábban küldöttekben.

Vannak, inkább a korosabbak között, akik, ha nem is tételeznek fel éppenséggel rossz szándékot a lektorról, mégis, könnyen hajlanak arra, hogy saját magukat félrevezetve, így, vagy úgy indokolják a vers, a novella elmarasztalását. (Fiatal, vagy éppen idősebb évfárat, ismeretlenség, távolság, stb.) Az viszont legtöbbször csak tizenvalahányadik szempontként merül föl a szerzőben, hogy: hátha valóban nem jó a kézirat, hátha valóban megvannak benne azok a hibák, melyeket a lektor említett. (Mellesleg: erre olykor-máskor azok is gondolhatnak, akik kinőttek már a kezdő, vagy a fiatal író-cipőből!)

A gorombáskodókkal, a gyanúsítatókkal nincs mit kezdeni. Gondolom, a lektor, legalább olyan jogon, mint bárki más, elvárhatja, hogy parlamentáris alapon vétőzzék meg. A sértődött pöffeszkedésnek, gorombáskodásnak az ízléstelenségnek, a gyanúsításnak semmi értelme. Érvek nélkül, az ilyenek csupán a szegénységi bizonyítványukat állítják ki magukról. És bármilyen tiszteletre méltó emberi, vagy mozgalmi múltira hivatkozzák is valaki: ez egészen más dolog; teljesen meddő, hogy bárki, bármire is hivatkozzék akkor, ha az írás híjával van a legfontosabbnak: a művészi színvonalnak. És: eddig sem loptunk, ezután sem fogunk ellopni semmit sem, egyetlen kéziratból sem. Régi jogszokás azonban, hogy „kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.”

Ritka pillanat, mikor fölkiált az ember örömében egy-egy jó kézirat olvastán. Dicsékszik vele, kézzől-kézre adja. Ez az öröm sok keserves órát kárpótol. Nehéz lemondani erről a gyönyörűségről...

S hogy senki se vesszen el, akit a tehetsége érdekesít, továbbra is vállalni kell ezt a munkát, gondjával-bajával, örömeivel.

PÁKOLITZ ISTVÁN

Thurzó Gábor:

BÁRÁNY AZ AKOLBAN

Thurzó Gábor a „kiismerhetetlen” írók közé tartozik, azok közé, akikről egyszerű könyv-olvasó hovatovább nem tudja, mit gondoljon. Ennek a kiismerhetetlenségnek oka az író is, aki műveiben kissé egyenlőtlenül adagolja tehetségét, de első sorban oka a kritika, amely az utóbbi időben Thurzót vagy agyonhallgatja vagy az olvasó közönség ítéletével ellenkezően értékeli. Egyik sem hasznos: az agyonhallgatás sem és az olvasó közönség ítéletének semmibevevése sem.

Thurzó Gábor ugyanis népszerű író. Könyveit – ellenkező bírálat ellenére is – mind egy szálig sietve megvásárolják, két drámája pedig tavaly a *Záróra*, az idén a *Hátsó ajtó* – a Vigszínház kasszasikert jelentő darabja, jóllehet a művészek egyiktől sem voltak túlságosan elragadtatva. Közel sem dicsérték annyira, mint egyik-másik külföldi drámát, amelyet viszont a közönség nem tudott dicsérni.

Egészen a *József és Putifárné* megjelenéséig nem volt semmi különösebb baj Thurzó műveivel. Néhány évi mellőztetés után 1957-től sorban jelentek meg könyvei, s ezeket írói és olvasói berkekben növekvő figyelemmel és tisztelettel fogadták. Neve gyakran szerepelt irodalmi lapokban, s általában úgy könyvelték el, mint neokatolikus oldalról induló haladó szellemű jelentős író (Kis magyar irodalomtörténet.). Az *Amen, amen* című novelláskötetét aztán visszavonhatatlanul bebizonyította, hogy legjobb novellistáink közé tartozik. Ez után feszült érdeklődéssel vártuk azt a Thurzó-könyvet, amely íróját az eddig kivívott rangján is felül emeli. S váratlanul ekkor kezdődtek a bonyodalmak, a „kiismerhetetlenségi” tünetek írásai körül, a *József és Putifárné* megjelenésével (1961). Ez a könyv négy kisregény, négy kísértő, szerelmes női típus regénye. Nem egyértékű alkotás mind a négy írás. Legsikerültebb köztük – a szépróza magas iskolája – a *Leninigrádi éjszakák*. Ez magában is több figyelmet és elemzést érdemelt volna, mint amit kapott. Igaz, az egész kötet egységét rontja a másik három kisregény egyenlőtlen színvonala, de a részek közt nincsen olyan szoros kapcsolat, hogy külön-külön ne lehetett volna foglalkozni velük. Ugyancbben az évben jelent meg

A *Szégyen* című regénye; ezt a kritika erősen elmarasztalta, a közönség viszont elkapkodta a könyvesboltokból, s a regény témáját feldolgozó dráma, a *Hátsó ajtó* nagy közönségsiker a Vigszínházban. Kétségtelen, hogy A *szégyen* nem a megszokott thurzói formatechnika alkotása, kicsit kirí az életműből. Magán viseli írója útjának hatásait, a hangjátékíró, a filmíró, a dramaturg kísérletezéseit. Azt is észre kellett volna azonban venniük a bírálóknak, hogy éppen ez utóbbi alkotásaiban próbálkozott Thurzó valami újjal, témában és formában egyaránt. Stílusa is megváltozott kissé, a megszokott thurzói lejtés darabosabbá, szűkszavúbbá vált, s ezekben a regényekben lépett Thurzó valami újjal, témában és formában elveit összhangba hozni a mai történetekkel. Amíg a jelenben valósult ez a harmonizálás, általában el tudtuk fogadni, hiszen lélektani alapja és forrása maga az író magatartása volt. De amikor visszamenőleg, a múltra vonatkozólag is ezt a módszert alkalmazta, vagyis valamiféle lélektani kulcsregényt, szimbolumregényt alkotott, kiütköztek törekvéseinek gyöngéi, és írásai kevésbé lettek hihetővé. Főként azért, mert egy-két helyen – valószínűleg a reális történet ilyen utalásának hiányában – téletszerűen fogalmazta meg mondanivalóját, s ezzel illusztrációvá vált írása, mint például a *József és Putifárné* második részletében.

Sajnos, a kritika mindezt nem vette észre, vagy nem akarta észrevenni, s negyedrendű kifogásokat lényegessé növelve csak összekuszálta Thurzó írói értékelését s ezzel együtt a közvéleményt. (Így az *Új Írás* bírálat.)

Ilyen előzmények magyarázzák azt a tényt, hogy az elmúlt évben megjelent, Thurzó irodalmi rangjához méltó novellákat tartalmazó elbeszéléskötetét, a *Bárány az akolban* – a decemberi Kortárs rövid ismertetését és a Film, Színház, Muzsika ajánlását leszámítva – senki sem méltatta, sem nem bírálta a jelen sorok megírásáig. Azért is visszaszámol ez, mert ez a kötet tartalmazza a *Záróra* alapnovelláját, s kiváló alkalom a dráma és a novella összevetése Thurzó drámaírói módszereinek „leleplezésére”. Ez a munka azonban a színikritikusok feladata, mi maradjunk az elbeszéléskötetnél.

A *Bárány az akolban* tizenegy elbeszélést tartalmaz. Az első és az utolsó, a két hosszabb lélegzetű írás (*Négyen a harminchatból*, A rá-

szedettek) fogja laza keretbe a többi, mindkettő ugyanis egy-egy érettségi találkozó alkalmát használja fel kiinduló ötletnek. Valójában azonban nincs szorosabb összefüggés az elbeszélések között.

A címadó novella, a *Bárány az akolban* nem tartozik a legjobb Thurzó-novellák közé. A régi, a háború előtti egyetemista élet festésében az író nem ad többet elődeinél. A dzsentrí vagy áldzsentrí, hazug magatartás bírálatában, az úri világ leleplezésében, úgy gondolom, Mikszáth, Móricz és követőik lényegében mindent elmondtak, s legfeljebb csak a színteret lehet variálni, mint Thurzó teszi, amikor az ál-hazafias, eszem-izsom társaságot amerikai környezetbe helyezi. A novella megjelenése, antiklerikális hangsúlya annak idején, tizennégy évvel ezelőtt nagy visszhangot – helyeslést és botránkozást – keltett, ez a visszhang azonban inkább volt következménye az akkori belpolitikai helyzetnek, mint a novella irodalmi értékének. Éppen ezért talán szerencsésebb lett volna más címet adni a kötetnek.

S ha a címádsátnál a novellák irodalmi színvonalát tekinti az író, adhatta volna kötetének az első elbeszélés címét: *Négyen a barmincbatból*. Ez a kisregény teetjedelmű, nagy elbeszélés remekmű a javából. Főszereplője egy karrierista egyetemi tanár, aki világrengető nagy vétkeket sosem követ el, csak állandóan elvtelenül helyezkedik, és életének apró elvtelenségei nőnek undorító nagy jellemtelenséggé, sőt gyilkossággá. Tormos Gusztáv, a karrierista és különösen a társ- és mellékszereplők (Fidél, Steingruber, stb.) mind izzig-vérig hús-vér alakok. A novella egyszerűbb, tömörebb, sallangtalanabb, épp ezért erőteljesebb alkotás, mint a belőle írt dráma.

A kötet csúcspontja a *Rokonok az Angyal földön*. Miről szól? Az elbeszélésnek tulajdonképpen nincs tartalma. Olyan mint egy vers. Szinte a líra bonyolultságával és egyszersmind egyszerűségével mondja el jellemrajzok sorozatában a forradalmi változások történetét: hogyan lesznek a szegények „gazdagokká” és a történelem hogyan bocsátja el a gazdagokat üresen. Mindezt pedig olyan magától értetődő hangulat- és helyzetváltásokkal, martindugardi szenzibilitással teszi az író, hogy méltán helyezük ezt az elbeszélést a legjobb magyar szépprózai alkotások sorába. Véleményem szerint eddig senki sem írta meg nálunk ilyen tömören és művészen a régi és új szövényes kapcsolatait az emberben, a forradalom bonyolult erkölcsét: a történelmi igazságszolgáltatás és egyéni felelősség problematikáját egyszerű emberi sorsokban.

Rokonok az Angyal földön vagy hasonló értékű elbeszélés persze nem születik minden órában. A kötet többi elbeszélése mind alatta marad színvonalban. Egytől-egyig azonban a többi is kiváló novellatechnikáról tanúskodik, és legalább érdekesnek mondható. Thurzó nagy erénye, hogy jól tudja a novellairás technikáit és lélektani szabályait, s ugyanakkor hangulatos és érdekes, néha érdekfeszítő az írása. A jelen esetben kivétel a *Jegenyék* című novella, ez meglehetősen elüt a többitől s a kötet legjelentéktelenebb darabja.

Érdemes még külön szólni a *Néni az ablakban* és a *Rászedettek* című elbeszélésekről.

A *Néni az ablakban* beillene szépprózai ars poeticának. Egy néniről szól, aki soha nem megy az emberek közé, az utcára, de az ablakban ülve mindent tud róluk. Mindent megfigyel, mint az író, és praktikus logikával következtet. Thurzó ars poeticája persze nyilvánvalóan sokkal több ennél. Neki nemcsak megfigyelő készsége és következtető tehetsége kiváló. Írásai mögött majdnem kivétel nélkül az élmény tüze izzik.

A *Rászedettek* esetében például nyomon követhető az egyéni élmény útja. Ahogyan a diákkorral való emlékezés elővárosolja a szereplőket, – ez írói bravúr. A következtető tehetség azonban ez esetben kissé sántít. Amikor a szigorú, kegyetlenül igazságos, katonás fegyelmi paptanár alakját a fasizmus embertelenségének szimbolizálására növeszti, az író abba a hibába esik, amiről e cikk elején szóltam. Irodalmon kívüli területre lép, és olyan problémákat vet fel az olvasóban, amelyekre jellemzéssel, irodalmi eszközökkel nem tudott, nem is tudhatott válaszolni. Érezzük, hogy a felvetődő problémák nincsenek arányban az elbeszélés eszközeivel. Szigornak és szeretetnek, fegyelemnek és bizalomnak és más ehhez hasonló pedagógiai ellentétpárok problémájának a megoldása a szimbolikus módszer „deus ex machina”-jával: túlságosan egyszerű megoldás. S nem kapunk választ további kérdéseinkre: miért csak a szigor, a kegyetlenség, a dresszura hatott, és miért nem volt erősebb a jó, a szeretet, az emberiség, ami legalább olyan arányban áradt feléjük, mint az ellenkezője.

Mindenesetre, Thurzó ezt is megírhatná egyszerűen: hogyan hat az irgalom, a barátság, a szeretet, az emberiség a társadalomban és az egyes emberek lelkében. Hogy ezeket is megírja, ehhez jó iskola és előkészület az a kritikai hajlam és ironikus adottság, amivel Thurzó rendelkezik. (*Szépirodalmi*)

Csanád Béla

Gereblyés László:
TÚL A HATÁRON

Tartalmában, szerkezetében és összhatásában szinte páratlan művel lép a lírát kedvelők népes táborába elé Gereblyés László *Túl a határon* című nagy műgonddal készült és művészien illusztrált kötetével.

A négy ciklusra osztott kötet teljes anyaga, mint erre címe is utal – külföldi vonatkozású.

Az első ciklus, az Üzenet, többségében azokból a versekből áll, amelyeket a szerző a második világháború alatt írt, mint a francia hadsereg önkéntese, illetőleg mint német hadifogoly és később, mint maquisard, a francia ellenállási mozgalom résztvevője.

Gereblyés könyvében itt új ízű, egyéni hangú költeményekkel gyarapítja a nagymúltú magyar katonalírárt. Kétségtelenül más hangvételűek e versei, mint a régi harci líra volt. Sokszólamúságukban a modern haditechnika gigászi gépezetének fogai közt morzsolódó egyén tragikusságában is hősiess sorsa jut nem egyszer kifejezésre. Különösen a Tanklesben, a Szabadon és az Árnyék az időben című verseinek hatása él erőteljesebben tovább bennünk (az utóbbi a bűjös kuruok dalainak reminiscenciáival).

A második ciklusban, amely a Párizs hűs év múlva címet viseli, a küzdelmek és megpróbáltatások után – győztesen visszatérő küzdő végigjárja egykori harcainak és szenvedéseinek színhelyeit és beszórja azokat az emlékezés és a kegyelet virágaival.

„Eleven illat, / Hódító virágzás... / Tavasz-szal menj halottaid közé, / Ilyenkor megvidámodva fogad a sírhalom, / Az urnák rádnevetnek, / S a friss szelek, / Pillangóként repdesnek im körül, / S a kommunárok fala fényben áll tövig.”

A győzelem és a béke Párizsának mindennapi életében is észrevevő azonban és mesterien csillantja meg az izgalmas kontrasztokat: „A Pantheon közvetlen közelében / Fekszik az utcán nappal négy alak; / A Földalatti rácsán alszanak, / Jómélyen s éhen, biztos, mind a négyen, / A Pantheon közvetlen közelében. // S alusza álmát ott a Pantheonban, / Voltaire, Rousseau és Hugo és Zola... / ... / Örökön, békén, dicstől jóllakottan.”

A világszerte népszerű közmondást: „Két hazája van mindenkinek: saját hazája és Franciaország!” nemcsak illusztrálja, hanem élő valósággá is teszi Hiába, ez már második hazám című verse, amelynek utolsó strófájában a két haza fogalma új egységbe olvad össze: „A Bastille? Persze, messziről megismer, / – Hiába, ez már második hazám. – / E jövővenyről tudja: halni is mer, / Ha kell, egy munkás-torlasz oldalán.” – (Különösen megkapó e versével szemköztí oldalon a magyar hazát, a Magyar Alföldet szim-

bolizáló... a Vallée de Chevreuse nevű magyar vendéglő előtt – tétlenül utálkozó reklám gémeskútról szóló verse.)

A Széjegyzetek-et, a kötet harmadik ciklusának verseit talán így jellemezhetjük: turista-líra. Franciaország, Hollandia, Olaszország emlékezetes tájain, műemlékek, természeti szépségek és mindennapi emberek között – kötött, vagy kevésbé kötött formákban versebe kristályosodó mondanivalóit fogja egy csokorba ez a rész. A költő színes látása, kifejező ereje, találó jellemzése itt is újabb és újabb frappáns sorokban dobban élénk. – Róma egyik templomi kőszettekkel koszorúzott monumentális terén... igéző szempárt, ihletet sugárzó arcot pillant meg, átszellemülten felejt rajta tekintetét, de csakhamar felébreszti a félreérthetetlen valóság: „... – én csak meghökkenem, / Hogy árucikk vagy, lenge kis cafat, / Ki múzsa voltál percekig szememben.”

A három ciklus versei közül megrázó élményanyagával kiemelkedik a Vallomás a hazának, ez a drámai erejű költemény, amely az ingadozástól ment következetes hűség igaz megnyilvánulása is egyben.

A kötet legszebb verse az 1943-ban Párizsban írt Veszély, amelyben az egész kötet lényege s a szerző költészetének kvintesszenciája tömören egyesül s az emberi élet, spontán leplezetlenséggel úgy tárul elénk, hogy a költő balladai hangon zuhogó sorsában nehéz rá nem ismerünk saját küzdelmeinkre és viszonyosságainkra. E költemény tragikus szépségét idézem néhány sorával: „Veszély // Ott van a pirkadatnak pirosában / és kúvikol a törvény ág-bogán / ... // és benne van a kérdés agyarában / és rám vihóg testvér-mosoly alól / és benne mormol tilalmak ducában / s acélsisak alól ki ő csahol // és dong a földalattinak kasában / és megszédít a tettek kanyarán / ő a salak az ábránd aranyában / és ott zokog a válladon Hazám.”

Barátaim címmel a negyedik ciklus Gereblyés legújabb műfordításait mutatja be. Super-vielle, Guillevic, Dib, Jean Tardieu (Oradour!) Gaucheron, Gamarra, Dobzynski, Prévert s a szerző más külföldi harcostársai és barátai szerepelnek itt legszebb verseikkel. A több évtizedes műfordítói múlta visszatekintő Gereblyés László oeuvre-jét magas nívón egészíti ki műfordításainak új sorozata.

Gereblyés László már kialakult költészetéhez, de esztétikailag – sajnos – még kellően ki nem alakított írói portréjához sok friss színnel és jellemző vonással járul most megjelent új kötete. A könnyed, s az olvasók széles tömegei által annyira kedvelt dal-tónus, (amelynek gyökerei azonban mélyen nyúlnak a magyar népköltészet világába), az erős és a modern izmusok iskoláján is átféjlődött költői kifejező készség, a kiforrott versechnika, a színes téma-mezőny és a megtorpanás nélküli, szilárd pártosság – már rég

a magyar kommunista költők legelső soraiba emelte Gereblyés Lászlót. S e kötet, jól lehet minden verse külföldi vonatkozású, mégis a hatvanas évek magyar lírájának egyik emlékeztető alkotása marad s Gereblyés világfelfogását, hitvallását és költői jellemét még következetesebben tisztává és szuggesztívebbé teszi.

A kötet nyomdatechnikai kivitelzése minden tekintetben messze felülmúlja nyomdaiparunk által teljesítményeit. S a finom nyomdatechnikai munka értékét különösen kiemelik és premier planba dobják Bartha László művészi, a szöveg-gel teljesen harmonizáló illusztrációi. (*Magvető*)

Tamkó Sírátó Károly

Hajnal Gábor:

FARSANG-TEMETÉS

Mindnyájan egyetértünk abban, hogy nem szabad nemzedéki problémákat kreálni, s mélyebb összefüggések helyett korosztályokra tagozódással magyarázni, vagy éppen összekuszálni irodalmi-társadalmi jelenségeket. De azért kétségtelen, hogy vannak jobb sorsra érdemes nemzedékek, s ilyen a most ötvenéveseké. Miért nem futották ki még mindig legjobb formájukat? A válasz kézenfekvő: túlságosan sok teher nyomta őket. Ám amíg élnek, remélhetnek – helyesebben: bízhatnak, elsősorban a megváltozott körülményekben, melyek lehetővé teszik sokáig elfojtott képességeik szabad kibontakozását; és bízhatnak saját képességükben – ha csakugyan van ilyen, s nem csak valami, mélyebb élménnyel, kifejezési készséggel nem párosult megnyilatkozási kényszer az, ami írásra készítette őket. S hogy valóban ez a helyzet, arra bizonyíték, hogy mind többen találják meg – újra és végleg – igazi hangjukat, s bocsátják közre nem várt szépségű köteteiket. Ilyen a Hajnal Gábor új kötete is. Először csak vasi tájakra emlékeztető, borongós és harmonikus klasszicizálása fog meg, a Berzsenyi-hagyomány modern újjáéledése, hogy aztán mindinkább föltűnjenek a korunkra jellemző feszültségek és ellentmondások, melyek azonban nála sohasem tördelik szét a verset, nem bontják meg belső egységét. Pedig Hajnal Gábor sokat tanult a modern osztrák és német líra mestereitől, így szimbolizmus és expresszionizmus minden hagyománya szinte a vérében van. De nem a század formabontóival és formakeresőjével rokon, hanem az érett Benn-nel, aki nagyoni problematikus pályája végén találta meg azt a villódzó harmóniát, amit kalandos fiatalságában, majd megalkuvó férfikorában úgy elvesztetett. Hajnal Gábornál nincs szó ilyen törésekről és megrendülésekről sem, s új kötete is egy békés fejlődésben lévő ország megértő miliőjéről tanúskodik. De társadalom és személyi-

ség viszonyának megannyi megörökítését kívánó jelensége, az utazás, szerelem, munka és természet sok-sok színe és élménye így is érdekessé teszi ezt az érett költői naplót.

A kötet első része – *Száguldó értelem* – egészen másutt tartalmaz, mint a címe ígéri. Száguldás helyett éppenséggel az egy helyben állás lírája ez: a szimbólummá, absztrakcióvá alakuló természet és az ember viszonyának versei. „Nyirkos köd” – ez a motívum jelenik meg újra meg újra tájrajzaiban s a borzongató természet leírásában a belső, emberi természet szomorkás hangjai visszhangzanak, az öregedés, kudarc, magány, rezignáció hangulata, amit csak ritkán old föl a helytállás nem is mindig eléggé meggyőző vállalása. Mindvégig jelen van azonban a közösség utáni nosztalgia is, s bár a többi ember ritkán más, mint jellegtelen, egyarcú tömeg: ez a keresés, vágyódás, a másokhoz tartozás pusztá szándéka is lehetővé teszi az egyedüllet szigorának enyhülését. E mellett majd mindegyik versre jellemző az a gondolati igényesség, mely oly rokonszenzéssé teszi még rezignációját is.

A második ciklusban – *Farsang-temetés* – a magányt mégsem a nagyobb közösség társadalmi élménye, hanem a szerelem oldja föl teljesen, de az a borongósság, mely már az első ciklusban megmutakozott, Hajnal szerelmi lírájára is jellemző. Különös, hogy a ború még a gyermekkor, ifjúság majd mindenkinél oly örömteli emlékeire való visszatekintésben sem oszlik el – sőt épp az derül ki, hogy a fiatalság fölé emelkedő fenyegető árnyak súlyos hatása az, amit e nemzedék tagjai napjainkig magukkal hordoznak (*Hogy értenétek...*). Annál meggyerőbb viszont a hűség és a szerelem maradárdóságának manapság annyira szokatlan megéneklése (*Igy látom én, Micsoda örvény*).

A harmadik rész – *Menni egyre* – az „üző nyugtalanság”, az utazás örömeinek megörökítésével kezdődik. A tájélmény elmélyül, a szép képek még inkább jelképi jelentőségűek lesznek, csak itt-ott zavar meg egy-egy szokványosan „költői”, szecessziós fordulat. („élet-szerelem meggyízú vágya / édesborúsan száll a tájba”). Az idegen tájakra való derűs rácsodálkozás hangulata szinte észrevétlen emeli meg a ciklust az utolsó versek nagyvonalú, harmónikus kódájáig (*Rend és arány, És után, Epilógus*), ahol teljes lesz a természet humanizálása és az egész kötet pozitív tartalmat mintegy összegeződnek:

Égész életem fénylik már a dalban.
A férfikor szelídebb éveit
dolgos napok és estek szakadatlan
lázában hangfogóval zengetik
az ikrás, sűrű öröm nyughatatlan
énekét, mely testvérét keresi.

Vannak persze a kötetnek olyan darabjai, melyekben a gondolat, az írói ötlet nem elég a vershez – nem lesz több, mint verses formába terelt aforizma. De a gyűjtemény egészére mégis a versek elmélyültsége és belső tartása a jellemző: az a tömörség, mely a század legjava szabadverseinek erőnye – melyekben a hagyományos versformák adott váza helyett maga a tartalom teremti meg a formát. Hajnal verseiben ez a, szabadverstől eltanult tömörség szintézisben egyesül a kötött verselés gazdag formai készségével: így találkozik bennük múltbeli hagyomány a modern vívmányokkal. (*Szépirodalmi*)

Kristó Nagy István

Baráth Lajos:

A DÍSZHAL

Öt novellát és a szerző első regényét tartalmazza ez a kötet. A novellánál szélesebb, átfogóbb, nagyobb lélegzetű munkára való törekvést ott láthattuk már Baráth Lajos korábbi – elismerő kritikákat joggal és méltán kiváltó – művében, a *Házak tábla nélkül*-ben is. Ez a regény még nem éri el ennek, s jobb novelláinak szintjét, de így is figyelemreméltó, nem visszalépést jelent, hanem egy új terület, új műfaj meghódítását, s mint ilyen, hibái ellenére is az író kibontakozóban lévő életművének gazdagodását.

A regényben egy tizenöt éves munkásfiú mondja el saját, s méginkább bátyja, Tamás élettörténetének egy szakaszát. Bátyját apjuk megkülönböztetett gondnal és szeretettel nevelte, neki szabad volt, ami a többi testvérnek nem, ő volt „a család reménysége”. A dolog természetére szerint e bánásmód épp az ellenkezőt eredményezte, mint amit az apa várt, a jó megjelenésű, okos fiúcskából féktelenül önző, mihaszna fráter lett, a család reménységéből a család szégyene. Lenézte anyját – apjuk korán meghalt –, testvéreit, apja régi munkás barátait. Saját kedvteléseivel kívül csak egy volt fontos számára: e kedvtelések megteremtésének a lehetősége: a karrier. Ezt azonban a gyár panamista vezetőinek sorsához kötötte, akik épp Tamás előléptetése előtti napon lepleződnek le. Tamás idegösszeroppanást kapott. Felgyógyulása után azonban visszatért öccsével együtt a gyárba.

Baráth Lajos eddigi írásait is jellemezte erős tömörítő készsége. Különösképpen az, hogy sokszor egy-egy nagyon találó motívummal, jelenettel tud lényeges és fontos dolgokat megmutatni, fontos dolgokra, problémákra utalni. Ebben a munkájában az idősebb fiú, Tamás sajátos pszichológus, a díszhal-tenyésztés válik ilyen jellé, vagy akár szimbolummá. Ez a – munkáscsaládoknál

nem éppen mindennapi – kedvtelés egy múltból plántálódott, jelen társadalmunk organizmusába nem illő, de mégis létező életforma csődjét és feleslegességét jelenti-jelzi. Baráth Lajos maga ki is mondja ezt:

„S tudtam, az elkövetkező napokat úgy kell beosztanom, hogy elég időm legyen otthonunkat megtisztítani a halaktól, az akváriumtól, a száritott bolháltól, kavicsoktól, moszatoktól. Mindazoktól az élősködőktől, mihaszna dolgoktól, amik figyelmünket magukra vonják, de azt semmivel nem szolgálják meg.”

Azt, hogy a szerző egy ilyen jelzéses-szimbolikus módszerrel eleveníti meg előttünk a feltárandó valóságot – önmagában aligha kifogásolható. Inkább azt mondhatnánk, hogy Baráth Lajosnak ez esetben még nem sikerült teljesen és tökéletesen banni ezzel a módszerrel. Szimboluma nem vált a valóság művészi igazibb és teljesebb bemutatójává, összefogójává. Nem a valóság „helyett”, hanem „mellette” él. Vagyis: a díszhal-tenyésztés önmaga nem lett alkalmas arra, hogy mindent elmondhasson és megmutathasson, amit akar. Van tehát a műnek egy központi probléma-csoportja, ami nem elég erős ahhoz, hogy a többi szervesen kapcsolódjék hozzá. Így a rajta kívül álló, de fontos tényeket már nem annyira bemutatja, mint inkább közli. Így a cselekmény leglényegesebb részei (pl. a halkereskedésen kívül milyen kapcsolata volt Tamásnak a panamista vezetőkkel) homályban maradnak az olvasó előtt.

Pedig a regénynek vannak kitűnően sikerült részei. (Pl. a barlangi jelenet), atmoszférája végig feszült, Baráth kitűnő jellemrajzokat tud adni néhány szóval, s nemcsak egyeseket, hanem csoportokat is. (Pl. akvaristáké.) Az egész regénynek van légköre, van az egyes csoportoknak (az akvaristák, a munkások, a gyár vezetői), s ezeket nagyon jól tudja egy-egy odavetett, de nagyon találó szóval-mondattal szembe-ítteni egymással. A baj az, hogy a fentebb említett hiba miatt mindez nem áll – nem állhat – össze szerves egésszé. A hiba a kompozíción bosszulja meg magát. A regény részben „túlirt”. Tamás idegösszeroppanásával be kellene fejeződnie. Addigra ugyanis világosnak kellene lenni előttünk, hogy ez az életmód: folytathatatlan. De Baráth Lajos az ellenpólust is meg akarván mutatni, még leírja a fiatalabb testvér munkába állását, új környezetét, más síneken induló életét is. A regény vége felé mintha nem tudna mit kezdeni anyagával, hőse sorsának többféle lehetőségét villantja fel. Tamás betegsége alatt öccse víziószzerű álomban látja bátyja pusztulását. A korábban olvasottakból ezt érezzük igazabbnak, valóságosabbnak. (Nem hiába ez a regény legjobban megírt, legelevenebb része). Mert ami utána következik, az a szerző által valóságosnak választott befejezés kissé sete-suta. Annyit látunk csupán, hogy Tamás elindul a gyárba. De,

hogy a katasztrófa megváltoztatta, vagy ott folytatja, ahol abbahagyta, vagy hogy a szerző ezt már nem is kívánta bemutatni, ez történt eddig, az élet megy tovább alapon: egyiket sem tudjuk. Sem egyik, sem másik, de a harmadik sem derül ki elég határozottan.

A kötet öt novellája közül kiemelkedik a *Cimborák*. Kevés szóval megrajzolt, világos jellemeket, egységes vonalú cselekményt, pontos jellem- és lélekrajzot kapunk. Egy bányász gyűlöli a csapatjukhoz beosztott cigány fiút, mert 1956-ban, mint funkcionáriust, a falujabeli cigányok megkergették. Nem figyelmezteti a robantásra, s így a fiú súlyosan megsebesül. Ez a tette mozdítja meg benne az emberséget, mely a múlt csendőrpofonjai, s a személyi kultusz idején viselt hivatala következtében kialudt benne: Feljeleníti magát, s meg akarja látogatni áldozatát a kórházban. A novella végén az egyik meditáló bányász ezt mondja: „De nem is bírósági ügy ez.” Valahogyan ezzel jellemezhetnénk Baráth Lajos írásait is. Az ügyek, az akták, a hivatali apparátus mögött nehezen meglátható emberi arcot, a rendeletekkel nem szabályozható sorsokat kutatja. Leggyakrabban és legszívesebben a sajátos, elszigetelődő magános embereket, s útjukat a másik ember, vagy éppen a közösség felé.

A *forrás vize* sokban rokon a *Cimborákkal*, de annál lényegesen elnagyoltabb: Egy sofört társai otromba és időtlen csínyből vízbe lőnek, s beteggé teszik, majd – s itt hiányzik szinte teljesen az írói indoklás – a kórházban meglátogatják. A *vándorfiú* egy tudásvágytól állandóan más-más munkahelyre kergetett, nyugtalan fiú sorsának pasztikus és tömör jellemrajza. A *Gyávaság* a mihasznaságot takaró nagyhangú ki-vagysiság és a csendes helytállás megütőzése, bányászok közt, egy viharos téli éjszakán, külszíni fejtésen. Éles ellentétben alapszik az *A vonatok pontosan indulnak* is. Egy ébredező szerelem vágya, s egy soha meg nem valósult, régi szerelem emléke találkozik egy diákfiú s egy öreg vasutas beszélgetésében, melynek eredményeképpen az öreg kezére játszik a fiatalnak, elkésztve a soha nem késő vonatot. (*Szépirodalmi.*)

Bessenyei György

Nemeskürty István:

A MAGYAR SZÉPPRÓZA SZÜLETÉSE

Van valami hihetlenség-íze annak, amikor egy felnőtt ember, akit csak felnőttnek ismertünk eddig, csecsemőkori fényképét mutogatja. Hát lehet, hogy ebből a kis valamiből lett ez az ember? Mégis érdeklődéssel hallgatjuk a barátaink,

a gondolat is szokatlan talán, hogy volt idő, amikor az emberek nem olvastak regényeket, hogy volt idő, amikor nem voltak regények, hogy egyáltalában létezik ez a fogalom: a magyar széppróza születése.

Nemeskürty István új műve a magyar széppróza első kísérleteivel ismerteti meg az olvasót. Sajnos azonban a születés nehézségeit és a gyermekkor viszonyosságait a szerző nem elemzi részletesen. A „kegyes olvasóhoz” szólván megkísérli ugyan, néhány találó hasonlattal érzékelteni a tárgyalt kór, a Mohács utáni zűrzavaros időszak ellentmondásosságát, ez azonban csak annak elég, – és az kitűnőnek tartja, – aki meglehetősen járatos a XVI. század történelmében. Ezt azonban Nemeskürty István nem kívánhatja mindenkitől. Egy bővebb bevezető tanulmányt hiányolok, – ha ez ismétléseket is tartalmazna, ha olyan kérdésekkel is foglalkozna, amelyekre vonatkozólag a szakirodalomban bővebb anyagot találhat az érdeklődő.

Nemeskürty István remekül kiválasztott példák sorozatával mutatja be a magyar széppróza szeretteink gyermekkoráról szóló történeteket. Az fejlődését a nyelvi kifejezés nehézségeivel először megbirkózó Pesti Gábertől – néhány más fordításon keresztül –, a már szinte nyelv-művész Heltai Gáspárig és Bornemiszta Péterig. Az önálló törekvéseket keresi Pestinél és találja meg először Heltainál jelentősebb mértékben, majd Bornemisszánál, akinek Ördöki Kisértetek (1578) című műve már tekintélyes részben önálló fogalmazású próza.

Szerzőnk a széppróza születését nyomozza, természetesen tehát, hogy elemzéseiben is a szépirodalmi értékeket emeli ki. Ez – bármennyire furcsán hangzik is – teljesen új szempont irodalomtörténetünkben. Nem mond le Nemeskürty István a társadalmi szempontokról, csak a hangsúlyt helyezi ezúttal a nyelv, az eredetiség és mindenek előtt a tartalom lélektani értékeinek vizsgálatára. Már Bornemissza könyvében érdekesen elemezte az Ördögi kísértetek pszichológiai mélységeit, de még most is talált néhány újabb árnyalatot mondanivalója gazdagítására. Az igazi szenzáció azonban Veres-marti Mihály Megtérése históriájának elemzése ebből a szempontból. E XVII. század elején keletkezett mű jelentősége még a kiváló Klanczay Tibor figyelmét is elkerülte. Nemeskürty István határozott idézetekkel támasztja alá elismerő véleményét Veresmarti munkájáról, melyet a magyar széppróza első önálló alkotásának tart.

Közismert, hogy a polgárság műfajának tekintik a regényt. Nemeskürty István azt állítja, hogy a XVI. század magyar szépprózája – szöveges ellentétben a nemesi lírai költészettel, – szintén polgári jellegű. Ezzel kapcsolatban szeretném az olvasó figyelmét felhívni arra az érdekes folyamatra, mely elsősorban Heltai Gáspár, Bor-

nemisza Péter (valamint Telegdi Miklós) műveiben tükröződik. Ezek a prédikátorok (illetve ez a püspök) jellegzetes polgárok. Tanúság erre életük, melyben igen fontos szerepet játszott a vállalkozás, a nyomda, a könyvkereskedés, és más kapitalisztikus próbálkozások. Telegdi például nyíltan meg is írta, hogy a közte és Bornemisza között dúló „háborúskodás” nemcsak a hívők lelkéért folyik, de a piacért is, ki tud több könyvet eladni. Műveik szemlélete is jellegzetesen polgári, csak ezzel magyarázható például Heltai Gáspár (Magyar Krónika) megértő álláspontja a Dózsa felkeléssel kapcsolatban, szemben a nemesi szemléletű írók egyértelmű elítélésével. Különösen érdekes jelenség ez, ha arra gondolunk, hogy a XVI. század második felében egy kicsi, de szüntelenül gyarapodó réteg számára, melyben erősen élt a vállalkozás szelleme, a polgári előbbrejutás vágya, még nem volt egészen kilátástalan, hogy elindulhasson az eredeti tökéfelhalmozás útján. Talán nem véletlen, hogy a polgári szemléletű széppróza fejlődése éppen akkor törik meg, – Veresmarti munkája minden tekintetben visszaesést jelent Heltaihoz és Bornemiszához viszonyítva, – amikor a XVI. század végén a polgári fejlődés leghalványabb reménye is eltűnik.

Nemeskürty István stílusa olvasmányos, nyelvezete világos, de egy kissé túlságosan igyekszik alkalmazkodni a mai köznyelvhez.

A szerző bevallott szándéka a csábítás: Minél többeknek kedvet csinálni a régi magyar irodalom olvasásához. Éppen ezért fel kell tenni a kérdést: Nem ragadtatja néhol túlzásokra a lelkesedés Nemeskürty Istvánt? Legyünk őszinték, aki Balassi mellé akarja helyezni a magyar széppróza első hajtásait, az nyilvánvalóan túloz. Csakhogy Balassi olyan kiemelkedő csúcsa a régi magyar költészetnek, akihez még csak nagyságrendben hasonlót sem találtunk, a másodrangú költőkkel pedig akár Heltai, akár Bornemisza állja a versenyt.

A napi sajtó, az irodalmi folyóiratok olvasgatói, az irodalomtudomány, a filmművészet iránt érdeklődők gyakran találkoznak Nemeskürty István nevével. Rendkívül sokfelé ágazik érdeklődése és ez talán gátolja is tudományos munkásságának eredményességét. Ám ebből erednek azok az ötletes hasonlatai, párhuzamai, amelyekkel a legrégibb dolgokat is sikerül kapcsolathoznia a koréleklődéssel. Első pillanatban talán meglepő, amikor tárgyalt munkájában összefüggést talál a XVI. század néhol döcögő, gyakran kezdetleges prózája valamint Mikszáth, Krúdy és Móricz fölényes írásművészetek között, vagy párhuzamba állítja egyfelől Bruegel festését, másfelől a Svejket az agyafurt Markalf kalandjaival: – de igaz van.

Nemeskürty István munkája ismeretterjesztő mű, egyben azonban alkalom a szerző számára újabb tudományos eredményeinek ismertetésére

is. „Az olvasóhoz szólni és nem a szakmához beszélni” még akkor is, ha ez „gyanús és egy kicsit eretnek dolog” – fogalmazza meg művének fő célját a szerző. Ismeretterjesztés tudományos színvonalon – mondhatnánk elégedetten, hiszen éppen ez az, amiről az utóbbi időben annyi szó esett, amit annyian hiányoltak.

Csakhogy a magyar széppróza születése nem egészen illik bele ebbe a meghatározásba sem. Döntően más hangnem jellemzi, mint amit ebben a műfajban megszoktunk. Nálunk, ha valaki „tudományos ismeretterjesztésre” adja a fejét, minden bizonnyal tanítani akar, a szó rosszabb értelmében. Nemeskürty István azonban nem szándékozik senkit sem kioktatni, hanem örömet és gyönyörűségét szeretné megosztani velünk: Nézd kedves olvasó, mennyi szépet találasz itt, amelyről mindez ideig nem tudtál, mert nem ismerted! – Azt hiszem, ez a vallo-más-szerűség művének titka, és A magyar széppróza születésének legrokonszenvesebb vonása. (Szépirodalmi)

Taxner Ernő

CSUKA ZOLTÁN JUGOSZLÁV IRODALOMTÖRTÉNETE

Ismételten rá kell mutatni a közismert tényre, hogy a jugoszláv-magyar szellemi közeledés ügyének aligha van szorgalmasabb és állhatatosabb munkása Csuka Zoltánnál. Több mint harminc éve népszerűsítő cikkekben, tanulmányokban a délszláv irodalmat, s fordítói munkássága a könyvtáryit kitevő szerb, horvát és szlovén művekkel olyan imponálóan terjedelmes, mint ebben a tevékenységben talán senkié. Pedig amit ő ezen a téren végzett, azt nem mindig fogadták megértéssel, s volt idő, hogy nemcsak az elismerést tagadták meg tőle, de szándékának őszinteségét és tisztaságát is kétségbe vonták, mégse tudta semmi eltéríteni a két nép, magyarok és jugoszlávok barátságának útjáról. Az ő esetében tehát jóval többről van szó, mint egy idegen nyelvű irodalom ismertetéséről. Csuka Zoltánnak szinte egész élete, az ifjúság éveitől kezdve, amikor hontalanságában a délszláv népek országában talált hazára, mind a mai napig, ebben a szép szolgálatban telt el.

S most, A jugoszláv népek irodalmának történetével, eljutott munkásságának szintéziséig, mintegy önmagának is elégtételt adva a gykori félreértésekért, a langyos közönyért, az áldozatos szerepért.

Vállalkozásának nagyságát mi se bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy a délszláv szellemi életet egységesen áttekintő mű még Jugoszláviában se jelent meg. Van szerb, van horvát, szlovén és macedón irodalomtörténet,

jugoszláv azonban – figyelmen kívül hagyva az iskolai és lexikális kompendiumokat – még nincsen. Jugoszlávia népeinek irodalma ugyanis, az állandó kapcsolatok és kölcsönhatások ellenére, még a két világháború közötti időszakban is, területi csoportosulásokra oszlott. A szlovéneket és a macedónokat még a nyelvi különbözőség is elválasztotta Belgrád vagy Zágráb irodalmi életétől, amely ugyancsak külön hagyományokból nőtt ki, s más és más politikai és társadalmi viszonyok között fejlődött. A szerbeknél a középkori bizánci kultúra teljes pusztulása és az évszázadokon át tartott török hódoltság csupán a népköltészetet tartotta élve, míg a horvátok némileg jobb körülmények között, s a korábban bekövetkezett polgárosodás folyamatában lényegesen többet őrizhettek meg múltjuk szellemi kincseiből és így a fejlődés kontinuitása is zavartalanabbul mehetett náluk végbe. A közeledés a XVIII. és XIX. században következett be olyan formában, hogy a két nép között, hogy a hasonló stílustörkevéseket a szerbek és horvátok irodalmában már az egyesülés vágya is fűtötte, hogy aztán az első világháború után a nagyszerb hegemonia ismét részre oszta, s többé-kevésbé bezárkózásra kényszerítette az egyes nyelvi és kulturális közösségek szellemi életét. Időbe telt, amíg a népielnyomó rendszer ellen, amely a kizsákmányolásban nem tett különbséget a nemzetiségek között, közös front alakulhatott ki, hogy a munkásmozgalom erősödésével a baloldali irodalmi központok közelebb kerüljenek egymáshoz, s az osztályharcban nemcsak politikai és világnézeti egység alakuljon ki, de a JKP irányítása alatt létrejőjön az a szilárd szellemi egység is, amelyet nem bonthat meg sem területi tagozódás, sem nyelvi különbözőség.

A mai Jugoszláviában nemzeti különállásról, vagy pláne elzárkózásról már nem lehet beszélni. A belgrádi, zágrábi, ljubljani vagy szkopjei irodalmi központoknak nincsen sem területi, sem nemzetiségi szigetjellegük. A külön hagyományok tiszteletben tartása mellett már inkább csak irányok és iskolák, modernek és konzervatívok csoportosulásáról lehet szó, s nincsen olyan folyóirat az országban, amely ne törekednék egy köztársaságokon és nyelvi különbségeken túlmutató szellemi integrációra. A horvát Krležát, a szerb Dobrica Čosićot, a boszniai Ivo Andrićot, vagy a román Vasco Popát mindenképpen jugoszláv íróknak kell tekinteni.

S hogy ebben a már ténylegesen megszületett jugoszláv szellemi közösségben a délszláv népek irodalmát egységesen áttekintő, vagy legalább párhuzamosan tárgyaló irodalomtörténet még ma is várat magára, annak okát minden bizonnyal a feladat nagyságában kell keresni.

Csuka Zoltán nem volt hajlandó várni, s vállalkozási kedvében az a körülmény sem riasztotta, hogy egy részében ugyan feldolgozott, de egészében kellőképpen még össze nem egyeztetett hatalmas anyagból kellett előhívnia azt a képet, amelyből mégiscsak bizonyos áttekintést kap az idegen érdeklődő a jugoszláv népek irodalmáról.

Csaknem ötszáz oldalas könyvének több mint kétharmadát foglalja el a XX. századig nyúló irodalmi élet ismertetése, amiből a kötetnek majdnem fele a múlt századot tárgyalja, tegyük hozzá mindjárt: igen szemléletesen csoportosítva a mozgalmakat és eseményeket a koráramlatok tükrében. Ebben a részben az egyes írók jellemzése is hibátlan, ami nemcsak a szerző tájékozottságát bizonyítja, de a kész értéktétele átvételét és helyes alkalmazását is, minthogy itt már egy lezárt korszakról van szó.

A legizgalmasabb korszak viszont, a XX. századé, sajnos alig száz oldalt kapott Csuka Zoltán irodalomtörténetében, s itt elkerülhetetlenül éreznie kell az olvasónak, hogy a számára ismeretlen rengtegekben, éppen érdekessége és sokoldalúsága miatt, nem mondhat eleget az irodalomtörténet. Az értékelés és jellemzés ebben a részben kissé általánosító, s annak az olvasónak, aki valamennyire járatos a délszláv népek irodalmában, olykor le kell küzdenie magában az ellentmondást egy-egy kifejezésten, vagy pláne hevenyészve megrajzolt írói arcél láttán.

Ha azonban Karinthyak igazsága volt abban, hogy élő íróról nem lehet végleges véleményt mondani, akkor Csuka Zoltánt itt sem illetheti a felületesség vádja. Minden irodalomtörténetnek a jelenkorhoz volt meg a legkisebb távlat, s Csuka esetében a hozzáállást, mégoly gazdag ismeretei ellenére is, megnehezíti az a körülmény, hogy mégiscsak kívülről kellett figyelemmel kísérnie, ami itt nálunk, Jugoszláviában, főleg az utóbbi másfél évtized alatt, a kritika értékelzőiben, egyes írók és mozgalmak mérlegelésében végbement.

S talán éppen ezért nem szabad elhallgatnunk, hogy mit jelentett a jelenkori szlovén irodalomban például egy Fran Albrecht szerepe, hogy milyen gazdag színekben pompázó, kitűnő realista prózát hagyott hátra a horvát Dinko Šimunović, hogy az első világháború után fellépett és fiatalon meghalt vajdasági származású Dušan Vasiljev költészete milyen friss vérkeringést indított meg a parnasszien hűvös szerb lírában. Csak a legismertebb neveket emeltük ki azok közül, akikről Csuka irodalomtörténete megfeledezett.

De még bizonytalanabb *A népi Jugoszlávia irodalma* címszó alatt közölt mindössze húszegynéhány oldalt kitevő ismertetésben. S ha itt sem kérjük számon tőle a pontosabb jellemzést, – ami már csak azért is nehéz, mert

gyakran egy mondatba kell sűrítienie író és mű helyének és jelentőségének meghatározását, s ily kevesetmondó tájékoztatást adni például a költő Dušan Kostićról: „Kifejezésmódja hagyományosan leíró” – akkor ezt csak azért nem tesszük, mert tisztelnünk kell feladatának nagyságát, s munkájában azokat az eredményeket, amelyeket úgyszólván minden támasz nélkül ért el, s mert az előző részekben több mint háromszáz oldalon csakugyan szépen és folyamatosan, minden szembetűnő tárgyi tévedés nélkül kísérté végig és mutatta be a délszláv népek egykor még korántsem homogén világát

Persze, Miodrag Bulatovićről sem lett volna szabad megfeledkeznie, erről a fiatal és nagyon erőteljes crnagorai származású elbeszélőről, akinek számos idegen nyelvre lefordított regényében a népi hagyomány és a modern életszemlélet oly finom és artistikus egységbe olvad. De ezek a hiányok és mulasztások aligha kerülhetők el olyan irodalomtörténeti munkáknál, amelyek a bemutatott irodalom határain kívül látnak napvilágot.

Amit Csuka Zoltán könyve adott, sokkal több, – még innen, Jugoszláviából nézve is, – mint amennyivel a délszláv irodalomban otthonos olvasónak adása maradt. És elvégre könyve elsősorban a magyarországi olvasóknak íródott, akik vajmi keveset tudnak a szomszédos országról, s akik talán éppen Csuka Zoltán könyvével fordulnak érdeklődő szeretettel a fiatal szocialista köztársaság népeinek szellemi élete felé. Ilyen szempontból Csuka Zoltán kitűnő, valóban hézagpótló munkát végzett, s minden kicsinyes kritikát háttérbe szorítva kell kifejeznünk előtte a már régen, s most méginkább megérdemelt elismerést. (*Gondolat*)

Herceg János
(Zombor)

A LEGÚJABB HELIKON

Veszprém megye „tudományos és kulturális kiadványa”, az Új Helikon ismét az olvasók kezébe került. Ízléses címlapját Batsányi János arcképe díszíti. Nagyjából valószínűleg ez az, ami az újságboltok, árusítóhelyek vásárlóközönségének szemet szúr, ugyanis idáig a szép című kiadvány sokkal rapszódikusabban jelent meg annál, sem hogy a négyszázazres lakosú megye érdeklődő megszokhatták, vagy akár csak megszerehették volna. Nem Veszprém az egyetlen megye, mely hasonló – elsősorban helytörténeti jellegű közleményeket – ad ki. Hangsúlyozottan ebben a formában való megjelentetésének létjogosultságát vitatni sem lehet. A kereken száz oldalon változatos témakörű, izű és érdekességű olvasmányt kap az, aki kézbe veszi.

A címdalalon arcképével is szereplő Batsányit dr. Köpeczi Béla idézi föl legelőször, majd irodalomtörténeti súlyát, jelentőségét Keresztury Dezső – tanulmányának is beillő – ünnepi beszédének visszaadásával méltatják a szerkesztők. A leghétköznapiabban mába vágó érdekes szaktanulmány Tatai Zoltán és Benedek Zoltán munkája. Mindkettő az ország – ezen belül a megye – életében súlyos jelentőségű alumínium kérdéssel, a kapcsolatos magyar-szovjet egyezményről és az alumíniumkohászat üzemszervezési tapasztalataival foglalkozik. Később Pozsgai Zoltán újszerű oldalról közelíti meg a magyar falu fontos problémáját, a háztáji gazdaságok szerepét. Erről szaklapokban már sokan és sokat írtak, a Veszprém megyében kialakult háztáji bizottságokról – tudunkkal – még senki. Magvas, szépen összefogott, a legkényesebb igényű szakembert is kielégítő írás. Csaba Imre a Veszprém megyei szektákról közöl izgalmas, senki által fel nem dolgozott adatokat. Adatgazdasága után az olvasó szívesen venne bővebb, tartalmasabb, egyértelműbben levont konklúziót. Csányi László „Veszprém és a Mondolat”-ja – a bántóan „napilapszerűen” tördelt alcímek ellenére – élvezetes, ismeretgyarapító, de ugyanakkor kéri az Új Helikon egészéből. Irodalmi szakfolyóiratba kívánczik. Fontos témát pendít meg dr. Sági Károly műzeumigazgató tanulmánya. Tulajdonképpen nem is a keszthelyi öböl sorsáról (amit címében jelez), hanem az évszázadok sora óta pusztuló Balatonról. A záradékul csatolt szerkesztői megjegyzés megnyugtató lehetne: – ha az volna. Ugyanis a dr. Sági által tárgyalt problémakör (a a Balaton területének csökkenése, eliszaposodása) napjainkban még egyáltalán nincs súlyának megfelelően elrendezve. Dr. Vajkai Aurél olvasmányos cikke érdekes, bár egyáltalán nem újszerű megállapításokat tartalmaz a Balaton környéke szépségéről és a tájba kapcsolódó emberi munka hatásairól.

Az Új Helikon szépirodalmi feléről már távolról sem lehet ilyen egyértelműen jót mondani. Ez a rész kisebb. A bevezetés – Cserhát József szép verse épp úgy, mint Falu Tamásé, vagy Koroda Miklós regényrészlete – Batsányival foglalkozik. A költőt idézik saját, valamint feleségének magyarra fordított sorai, Kodály Zoltán kottája is. Rácz János: A búcsú című elbeszélése maivá motivált, sablonos, régi történet, sokszor elnagyolt feldolgozásban. Szentiványi Kálmán a gyakorlott író tollával, szép, talán kissé túl romantikus, történetet vet papírra a „Kétszáz forint”-ban. Bertalan Lajos: „Talán még jókor”-ja, Dávid József: „Sótlan kenyér” c. elbeszélése sikerült. Az irodalmi résznek elsősorban a líra – Cserhát, Cs. Nagy, Koncz versei – az erőssége.

Szép a kiállítás, nagyon jók a reprodukciók (Zentai Pál rajzai!), és ijesztően sok a sajtóhiba, a lecsúszott sor, az elkerülhető nyomda-

technikai visszasság. (Az Új Helikon már második oldalán is „kulturális” kiadványként szerepel.)

A megye – néhány reprezentáns képviselőjét leszámítva – nem országos szintű, vagy akár azt csak megközelítő irodalmi életének ismeretében, az olvasóban marad némi kétség aziránt, hogy egy biztatón induló folyóirat (az Életünk) mellett, egyáltalán szükséges-e ezt az egyébként jól sikerült kiadványt irodalmi meléklettel gyarapítani? Kerüljük azt a kifejezést, hogy terhelni. Amíg a helytörténeti ismer-

tető rész érdekes, eleven, a legaktuálisabb témákkal foglalkozó, addig a címében nagy irodalmi múlt terhét hordozó „Új Helikon”-nak épp irodalmi része a gyengébb. Véleményünk szerint – a jelenlegi adottságokat mérlegelve – a helytörténeti kiadvány megszabott időrend szerint megjelentetése jogosult, ezt azonban a jelenlegi formában folytatni túlzás és (ismerve az előző Új Helikon-ok remittendáinak számát) felesleges is.

Ordas Iván

Kovács Sándor: Önarckép (linóleum-metszet)